

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Enrika TALMONTĖ
Ekonomikos studijų programos studentė

**NAMŲ ŪKIŲ PASIRINKIMO KAUPTI II PAKOPOS
PENSIJĄ ANALIZĖ, PENSIJŲ KAUPIMO REFORMOS
ASPEKTU**

Magistro darbas

Šiauliai, 2015

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Enrika Talmontė

**Namų ūkių pasirinkimo kaupti II pakopos pensiją analizė,
pensijų kaupimo reformos aspektu**

Magistro darbas
Ekonomika (L100),

Darbo vadovas:
lekt. dr. Mindaugas BUTKUS

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Enrika Talmontė

Namų ūkių pasirinkimo kaupiti II pakopos pensiją analizė, pensijų kaupimo reformos aspektu.

Magistro darbas

Magistro darbe yra formuluojama problema dėl namų ūkių dalyvavimo II pensijų pakopoje. Siekiama nustatyti, kokie veiksniai turi didžiausią poveikį namų ūkių pasirinkimui: pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje. Suformuotas magistro darbo tikslas – teoriniu požiūriu išanalizuoti pensijų sistemų charakteristikas ir identifikuoti namų ūkių pasirinkimą kaupiti II pakopos pensiją lemiančius veiksnius bei įvertinti šių veiksnių poveikį Lietuvos gyventojų kaupiamai II pakopos pensijai, pensijų kaupimo reformos aspektu.

Teorinėje magistro darbo dalyje pateikiama išanalizuota ir susisteminta įvairi Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūra apie namų ūkių taupymo reikšmę ir priežastis, pensijų sistemos raidą bei jos pakopas, vyraujančias pasaulio praktikoje. Identifikuojami pensijų sistemos privalumai ir trūkumai. Susisteminti veiksniai (ekonominiai, politiniai, demografiniai ir socialiniai), kurie skatina kaupiti lėšas senatvei pasitelkiant pensijų sistemos pakopas. Nustatyta, kad nėra universalios pensijų sistemos tinkančioms įvairioms pasaulio šalims, nes pasirenkant einamųjų įmokų ir kaupiamos pensijų sistemos alternatyvas tenka atsižvelgti į kiekvienos šalies politinę, ekonominę, demografinę ir socialinę situaciją.

Empirinėje darbo dalyje analizuojama Lietuvos socialiniu draudimu apdraustųjų asmenų, II pensijų pakopos dalyvių, senatvės pensijos gavėjų, įmokų ir išmokų dinamika bei struktūra retrospektyviniu požiūriu. Nustatyta, kad didžioji dalis socialiniu draudimu apdraustųjų asmenų (73,29 proc.) yra II pensijų pakopos dalyviai dėl sieko užsitikrinti finansinį saugumą pensijos laikotarpiu, nes Lietuvoje vidutinė senatvės pensija siekia tik 230,50 Eur, o skurdo riba – 211,75 Eur.

Atliktas kiekybinis tyrimas (anketinė apklausa) siekiant susirinkti pirminius duomenis apie namų ūkių dalyvavimą II pensijų pakopoje ir nustatyta, kad didžioji apklaustųjų dalis (48,25 proc.) nusprendė kaupiti pagal sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d., o 39,75 proc. respondentų - pasirinko išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikdami mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis. Mažiausia respondentų dalis (12 proc.) nusprendė nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje. Pasitelkiant logistinę regresinę analizę nustatyta, kad pagrindinis veiksnys, lėmęs pasirinkimą pasitraukti, išplėsti ar nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje, yra mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo.

SUMMARY

Enrika Talmontė

Household the choice to save II pillar pension analysis of pension reform aspect

Master's thesis

Master's thesis formulates a problem for household participation in II pension pillar. It identifies the factors that have the greatest impact on households choice to withdraw or extend the accumulation in II pension pillar. Master's thesis is formed – to analyze theoretically the characteristics of the pension system and to identify households choice accumulate II pillar determinants and to assess the determinants effects of the Lithuanian population cumulated II pension pillar, pension reform aspect.

Theoretical part of the thesis provides analyzed and systematized various Lithuanian and foreign authors' opinion about the household saving significance and cause, the pension system's development, pension pillars, which dominates in the world. It was identify the advantages and disadvantages of the pension system and systematise factors (economic, political, demographic and social), which promotes the accumulation of their old age through the pension system pillars. It was found that there is no universal pension systems that is appropriate for differentparts of the world. And it should take into account each country's political, economic, demographic and social situacijon when it needs to choose pay as you go and funded pensions systems alternatives.

Empirical part of the thesis analyses Lithuanian social insurance to insured persons, II pillar participants, pensioners, contributions and benefits dynamics and structure of the retrospective point of view. It was found that 73.29 percent. social insurance for insured persons are II pension pillar participants, because they wanted to ensure financial security during pension. The average pension is only 230.50 EUR and the poverty line - 208 EUR in Lithuania.

It was a quantitative survey (questionnaire) to collect the raw data on household participation in the II pension pillar. It was found that most of of respondents share (48.25 percent.) decided to keep under the conditions in force until 2012. 39,75 percent. of the respondents chose to expand the collection of pension contributions and pay additional pension contributions from their own funds. The smallest share of respondents (12 percent.) decided to stop the accumulation of II pension pillar. Logistic regression analysis showed that the primary factor leading to the choice to withdraw, modify or extend the storage conditions of II pension pillar is training after high school graduation.

TURINYS

ĮVADAS	9
1. NAMŲ ŪKIŲ PASIRINKIMAS II PAKOPOS PENSIJŲ KAUPIMO REFORMOJE: TEORINIS ASPEKTAS	12
1.1. Namų ūkių taupymas pensijų reformos atžvilgiu	12
1.2. Namų ūkių taupymą lemiantys veiksniai	16
1.3. Pensijų sistemų raida ir charakteristika	20
1.3.1. Pensijų sistemos reformos priežastys ir kryptys.....	25
1.3.2. Lietuvos pensijų sistemos reforma	29
1.4. Namų ūkių pasirinkimas II pakopos pensijų kaupimo reformoje: tyrimo metodologija.....	33
2. NAMŲ ŪKIŲ PASIRINKIMAS II PAKOPOS PENSIJŲ KAUPIMO REFORMOJE: EMPIRINIS TYRIMAS LIETUVOJE 2007-2014 M.	41
2.1. Lietuvos pensijų sistemos analizė	41
2.2. II pakopos pensijų kaupimo dalyvių struktūros analizė	48
3. NAMŲ ŪKIŲ PASIRINKIMAS II PAKOPOS PENSIJŲ KAUPIMO REFORMOJE: VEIKSNIŲ POVEIKIO TYRIMAS	57
3.1. Namų ūkių socialinių ir demografinių kriterijų analizė, pensijų kaupimo reformos aspektu.....	57
3.2. Veiksnių poveikis namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją.....	64
3.2.1. I modelis: namų ūkių sprendimas „nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje“	67
3.2.2. II modelis: namų ūkių sprendimas „nutraukti kaupimą II pensijų pakopoje“	70
3.2.3. III modelis: namų ūkių sprendimas „išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje“	74
3.2.4. Veiksnių poveikio, namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją, apibendrinimas	78
IŠVADOS	84
LITERATŪRA	88
PRIEDAI	92
1 Priedas. Anketos pavyzdys	93
2 Priedas. Anketinės apklausos duomenų suvestinė.....	96
3 Priedas. Veiksnių statistinis reikšmingumas	102

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1.1 Lentelė. Daugiapakopė pensijų sistema	22
1.2 Lentelė. II pakopos privačių pensijų fondų bruožai	23
1.3 Lentelė. Pensijų sistemų rizikos.....	28
1.4 Lentelė. Lietuvos pensijų sistemos reformos etapai	30
1.5 Lentelė. II ir III pakopos pensijų fondų charakteristika.....	32
1.6 Lentelė. Veiksniai, lemiantys namų ūkių pasirinkimą pasitraukti, išplėsti ar nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje.....	34
1.7 Lentelė. Statistiniai rodikliai.....	36
1.8 Lentelė. Kiekybinio instrumento schema	38
1.9 Lentelė. Tyrimo imties nustatymas.....	39
2.1 Lentelė. Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal lytį ir amžių 2007-2013 m. (sutarties pasirašymo metu).....	50
2.2 Lentelė. Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal darbo užmokestį (Eur) 2007-2013 m. (sutarties pasirašymo metu).....	53
2.3 Lentelė. Pensijų fondų dalyvių struktūra 2013 m. 04-12 mėn.....	54
3.1 Lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal pensijų kaupimo bendrovių ir fondų keitimą (N=400), proc.	58
3.2 Lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (N=400)	59
3.3 Lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir šeimyninę padėtį (N=400)	60
3.4 Lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal darbinę veiklą (N=400).....	61
3.5 Lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal narių ir nepilnamečių vaikų skaičių namų ūkyje (N=400)	62
3.6 Lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkio darbinės pajamas (N=400).....	63
3.7 Lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal savo ir artimųjų, kurie yra pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimą (N=400), proc.....	64
3.8 Lentelė. Priklausomojo kintamojo (namų ūkių pasirinkimo) pseudokintamieji.....	65
3.9 Lentelė. Regresijos modelių tikrinimo rezultatai.....	66
3.10 Lentelė. Veiksnių poveikis namų ūkio pasirinkimui „nekeisti kaupimo sąlygų ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“	68
3.11 Lentelė. Veiksnių poveikis namų ūkio pasirinkimui „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“	71

3.12 Lentelė. Veiksnių poveikis namų ūkio pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“	75
3.13 Lentelė. Veiksnių poveikio namų ūkių pasirinkimui suvestinė	78

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1.1 Paveikslas. Namų ūkių finansiniai tikslai.....	13
1.2 Paveikslas. Ekonominės teorijos apibūdinančios finansinę elgseną.....	14
1.3 Paveikslas. Gyvenimo ciklo hipotezė.....	14
1.4 Paveikslas. Namų ūkių taupymą lemiantys veiksniai.....	17
1.5 Paveikslas. Pensijų sistemų reformos priežastys.....	25
1.6 Paveikslas. Pensijų sistemų reformų kryptys	26
1.7 Paveikslas. Namų ūkių pasirinkimo kaupti II pakopos pensiją tyrimo etapai.....	33
2.1 Paveikslas. Socialinės apsaugos išmokos palyginti su BVP 2007-2013 m.....	41
2.2 Paveikslas. Pensijų kaupimo dalyviai ir socialinio draudimo apdraustieji 2007-2014 m.	42
2.3 Paveikslas. Socialiniu draudimu apdraustųjų pajamos 2007-2014 m.	43
2.4 Paveikslas. Senatvės pensijos gavėjai 2009-2014 m.	44
2.5 Paveikslas. Senatvės pensijos gavėjų ir mokančių socialinio draudimo įmokas santykis 2009-2014 m.	45
2.6 Paveikslas. Vidutinė senatvės pensija 2009-2014 m.	46
2.7 Paveikslas. Skurdo rizikos riba ir lygis 2010-2013 m.	47
2.8 Paveikslas. Socialinio draudimo įmokų suma, kuri pervedama į II pakopos pensijų fondus 2007-2014 m.....	47
2.9 Paveikslas. Pensijų kaupimo sutartys 2007-2014 m.....	49
2.10 Paveikslas. Pensijų kaupimo dalyvių perėjimai tarp fondų ir bendrovių 2007-2014 m.....	50
2.11 Paveikslas. Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal fondų tipą 2010-2013 m. (sutarties pasirašymo metu).....	52
3.1 Paveikslas. Respondentų pasiskirstymas pagal tolimesnį dalyvavimą pensijų kaupimo sistemoje (N=400)	57

ĮVADAS

Darbo aktualumas: nėra universalios pensijų sistemos, tobulai tinkančios įvairioms pasaulio šalims. Daugelyje pasaulio valstybių susiduriama su įvairiomis problemomis kaip aukštas nedarbo lygis, infliacija, visuomenės senėjimas, gyventojų emigracija ir t.t., todėl valstybėms tampa vis sunkiau užtikrinti pensijų dydį, adekvatų darbo pajamoms, bei pastovų ar didėjantį pragyvenimo lygį pensinio amžiaus žmonėms. Pradėta naudoti daugiapakopė pensijų sistema siekiant šias problemas išspręsti, tačiau šioje pensijų sistemoje išaugo namų ūkių atsakomybė būsimos pensijos aspektu. Namų ūkiai gali sumažinti socialinio draudimo įmokas pervedant į privačius pensijų fondus tam tikrą įmokos dalį arba papildomą disponuojamų pajamų dalį skirti senatvės pensijos kaupimui. Dažnai vengiama prisiimti atsakomybę už savo paties ateitį, tikintis valstybės paramos senatvės laikotarpiu. Namų ūkiai privalo taupyti ir investuoti lėšas siekiant ne tik papildyti ar kaupiti namų ūkio biudžetą norimoms prekėms ir paslaugoms įsigyti, bet ir norint daugiau sukaupti finansinių lėšų būsimam senatvės periodui.

Darbo naujumas: pensijų sistemos reformos problemos ir klausimai nagrinėjami ir tiriami ne vieną dešimtmetį, tačiau Lietuvos pensijų sistema tapo daugiapakopė visai neseniai. Valstybė, pasinaudodama kitų šalių pensijų sistemos reformos patirtimi, sistemingai pradėjo diegti į Lietuvos pensijų sistemą pensijų pakopas. Daugiapakopė pensijų sistema siekiama išspręsti daugelį ekonominių, socialinių ir demografinių problemų, tačiau kartu didėja ir individuali namų ūkių atsakomybė ir rizika būsimos pensijos aspektu. *Pensijų sistemas bei jų privalumus ir trūkumus analizavo* N. Barr, P. Diamond (2009), V. Nikitinas (2003), Chagny, et al. (2001), A. Guogis (2000), K. Muller (2001), R. Lazutka (2001) ir kiti autoriai. *Pensijų sistemos reformos priežastis tyrė* T. Gudaitis (2010), D. Franco et al. (2004), V. Klyvienė (2007), A. Bitinas (2006), C. Gillion (2000) ir kiti autoriai. Dažnai moksliniuose darbuose tiriamas *pensijų kaupimo dalyvių elgesys ir konstatuojamos jų elgesio pasekmės*. Tokius tyrimus atliko D. Jurevičienė, E. Gausienė (2010), P. Kooreman, H. Prast (2010), W. Tapia, J. Yermo (2007), A. Samwick (2000) ir kiti autoriai. Įvairūs užsienio autoriai *analizavo namų ūkių taupymą ir jį lemiančius veiksnius*, kaip H. Hamadi et al. (2011), J. Jongwanich (2010), M. Dahan et al. (2009), B. Heer, B. Sussmuth (2007), T. Jappelli (2005) ir kiti autoriai. Tačiau trūksta tyrimų, kurie visapusiškai atskleistų namų ūkių pasirinkimą kaupiti lėšas pensijai, t.y. leistų identifikuoti veiksnius ir jų poveikį namų ūkių pasirinkimui kaupiti II pakopos pensiją, pensijų kaupimo reformos aspektu.

Darbo problema: siekiant sėkmingos daugiapakopės pensijų sistemos funkcionavimo reikia skatinti gyventojus atsakingiau ir efektyviau priimti finansinius sprendimus pensijų kaupimo aspektu. Neužtenka tapti kaupimo pensijos dalyviu, būtina domėtis ir priimti racionalius sprendimus

valdant būsimas pensijos lėšas. Daugumai darbingo amžiaus gyventojų tenka priimti sprendimus ne tik dėl dalyvavimo pensijų kaupimo sistemoje, bet ir dėl įvairių techninių sprendimų (įmokos tarifo dydžio, investavimo strategijos), kurie nulemia pensijos dydį. Privatus namų ūkių taupymas, investavimas ir papildomas lėšų kaupimas II pensijų pakopoje reikšmingas ne tik patiems namų ūkiams siekiant didesnės senatvės pensijos ir aukštesnio pragyvenimo lygio, bet ir visai šalies ekonomikai (mažėja valstybės finansiniai įsipareigojimai, vystosi finansų sektorius). Tad siekiant, kad kuo daugiau namų ūkių taptų pensijų kaupimo dalyviais, svarbu identifikuoti veiksnius ir jų poveikį namų ūkių pasirinkimui kaupti lėšas pensijai. *Darbo problemą atskleidžia klausimas: kokie veiksniai turi didžiausią poveikį namų ūkių pasirinkimui: pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje?*

Darbo objektas - namų ūkių pasirinkimas II pakopos pensijų kaupimo reformoje.

Darbo tikslas – teoriniu požiūriu išanalizuoti pensijų sistemų charakteristikas ir identifikuoti namų ūkių pasirinkimą kaupti II pakopos pensiją lemiančius veiksnius bei įvertinti šių veiksnių poveikį Lietuvos gyventojų kaupiamai II pakopos pensijai, pensijų kaupimo reformos aspektu.

Darbo tikslui pasiekti išsikelti šie **darbo uždaviniai**:

1. Atskleisti pensijų sistemų charakteristikas ir identifikuoti namų ūkių pasirinkimą kaupti II pakopos pensiją lemiančius veiksnius, pensijų kaupimo reformos aspektu.
2. Išanalizuoti Lietuvos pensijų sistemos, pensijos gavėjų, socialinio draudimo įmokų mokėtojų bei II pensijų pakopos dalyvių charakteristikas dinamiu požiūriu.
3. Naudojant kiekybinio tyrimo metu surinktus duomenis identifikuoti respondentų socialinius ir demografinius kriterijus bei įvertinti Lietuvos namų ūkių pasirinkimą kaupti II pakopos pensiją ir jį lemiančių veiksnių tarpusavio priklausomybę, pensijos kaupimo reformos aspektu.

Darbo hipotezė: augančios namų ūkių disponuojamos pajamos skatina vartojimo ir taupymo augimą, bet neturi poveikio namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją dėl žemo Lietuvos pragyvenimo lygio.

Darbo metodai: mokslinės literatūros šaltinių lyginamoji ir loginė analizė atlikta remiantis sisteminiu, interpretavimo, apibendrinimo metodais. Empirinėje darbo dalyje atlikta namų ūkių dalyvavimo Lietuvos pensijų sistemoje statistinė ir grafinė analizė retrospektyviniu požiūriu. Vertinamas veiksnių poveikis namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją pagal logistinę regresinę analizę. Statistiniai duomenys analizuojami ir apdorojami taikant Excel ir SPSS programas.

Darbo atsiribojimai: vertinant empirinėje darbo dalyje socialinių ir demografinių veiksnių poveikį (logistinę regresinę analizę) namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje buvo atsiribota nuo platesnės poveikio analizės (prognozavimo ir galimybių įvertinimo).

Buvo vertinamas veiksmų reikšmingumas bei poveikis tikimybei priimti tam tikrą namų ūkių sprendimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje.

Darbo rezultatai: teorinėje darbo dalyje išskirti pagrindiniai veiksniai, lemiantys namų ūkių taupymą ir lėšų kaupimą pensijos laikotarpiu, išanalizuotos pensijų sistemos charakteristikos, privalumai ir trūkumai. Empirinėje darbo dalyje ištirta, kad vidutinė šalies senatvės pensija siekė 230,50 Eur, o per 2009-2014 m. teišaugo 2,20 proc. (5,20 Eur), todėl net 10 proc. visų senatvės pensijos gavėjų dirbo. Didžioji dalis (73,29 proc.) socialinio draudimo įmokas mokančių asmenų dalyvavo II pensijų pakopoje dėl siekio užsitikrinti finansiškai saugesnę senatvę, o didžioji dalis pensijų kaupimo dalyvių 2013 m. nusprendė nekeisti kaupimo sąlygų ir kaupti pagal sąlygas, galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d. (nors per 2013 m. 04-12 mėn. dalyvių sumažėjo nuo 1 mln. iki 688 tūkst.). Nustatyta, kad pagrindinis veiksnys lėmęs namų ūkių pasirinkimą „*nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“ arba „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ arba „*išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis*“ buvo mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo.

Teorinis darbo reikšmingumas: identifikuoti ir susisteminti įvairių užsienio autorių empirinių tyrimų rezultatai namų ūkių pasirinkimo taupyti ir kaupti lėšas aspektu. Apibendrinti namų ūkių taupymą lemiantys veiksniai, kurie taip pat lemia kaupimą II pakopos pensijai. Atskleistos pensijų sistemų charakteristikos, jų privalumai ir trūkumai bei galimos rizikos. Susisteminta informacija yra svarbi ir aktuali sprendžiant iškilusias pensijų sistemos problemas bei siekiant pagerinti visuomenės socialinės apsaugos sistemą.

Praktinis darbo reikšmingumas: atlikta išsami socialiniu draudimu apdraustųjų, II pensijų pakopos dalyvių, senatvės pensijos gavėjų, įmokų ir išmokų dinamikos bei struktūros analizė retrospektyviniu požiūriu. Identifikuoti pagrindiniai veiksniai, lemiantys namų ūkių pasirinkimą: pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje. Įvertinus ir apibendrinus gautą informaciją pateikiamos pensijų kaupimo reformos perspektyvos bei tobulinimo kryptys Lietuvoje. Tyrimo rezultatai reikšmingi valstybės institucijoms ir privačių pensijų bendrovėms siekiant pritraukti daugiau pensijų kaupimo dalyvių. Rezultatai gali būti naudojami tiek valstybės lygmeniu formuojant pensijų sistemos reformą ir veiklos strategiją, skatinant gyventojus ne tik savanoriškai dalyvauti privačiame pensijų kaupime, bet ir aktyviau papildomai iš savo lėšų kaupti būsimai pensijai, vykdant įvairias edukacines programas, finansinio švietimo ir pensijų sistemos aspektu; tiek ir verslo sektoriuje – kuriant naujų dalyvių pritraukimo ar naujų privačios pensijos sistemos produktų (paslaugų) sukūrimo ir pateikimo rinkai strategiją.

1. NAMŲ ŪKIŲ PASIRINKIMAS II PAKOPOS PENSIJŲ KAUPIMO REFORMOJE: TEORINIS ASPEKTAS

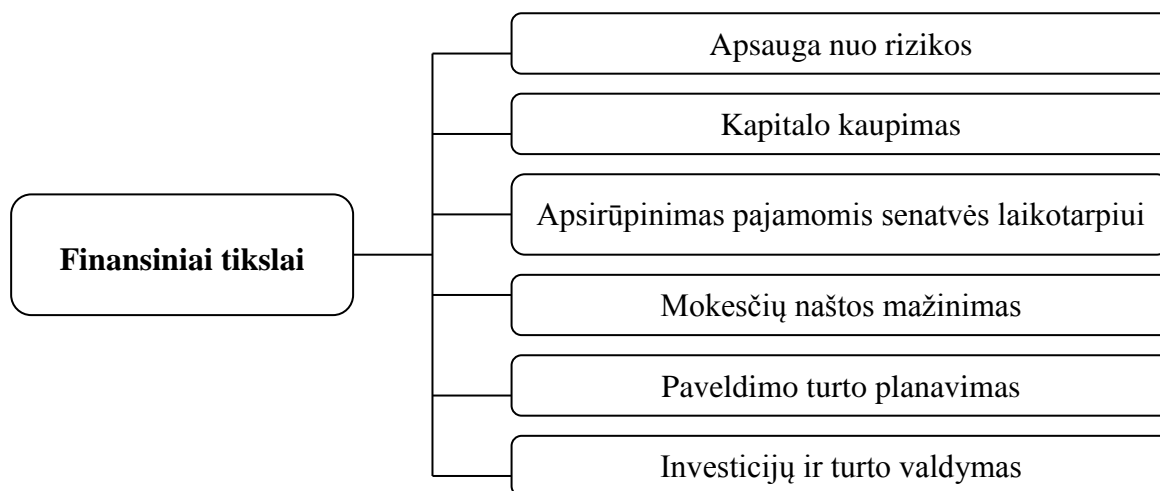
Teorinėje magistro darbo dalyje, pirmiausia, aptariama ir apibendrinama namų ūkių taupymo reikšmė, priežastys ir galimybės. Identifikuojami veiksniai, kurie skatina kaupti lėšas senatvei pasitelkiant pensijų sistemos pakopų galimybes. Analizuojama pensijų sistemos raida bei jos pakopos vyraujančios pasaulio praktikoje. Identifikuojami įvairių sistemų bei pakopų privalumai ir trūkumai individualaus pasirinkimo laisvės aspektu. Paskutiniame etape, analizuojamos Lietuvos pensijų sistemos reformos priežastys bei pasekmės.

1.1. Namų ūkių taupymas pensijų reformos atžvilgiu

Namų ūkis – tai vienas asmuo arba asmenų grupė, kuri gyvena viename būste ir turi bendrą biudžetą arba bendras vartojimo išlaidas. Namų ūkio uždirbtos ar sukauptos pajamos yra šio ūkio asmeniniai finansai, kuriais disponuojama. Lėšos naudojamos vartojimui, taupymui ir investavimui. Siekiant sukaupti santaupas svarbu, kad disponuojamos pajamos būtų valdomos tikslingai ir racionaliai (Jurevičienė, Gausienė, 2010).

Valstybės gyventojai, kurie atitikdavo socialinio draudimo sąlygas, gaudavo finansinį aprūpinimą senatvėje iš valstybės, tačiau dėl įvairių ekonominių, socialinių ir demografinių problemų šių paslaugos vykdymas valstybei tampa vis didesnė našta. Ieškomos naujos pensijų finansavimo galimybės ir priemonės, todėl tampa vis svarbesnė pačių namų ūkių atsakomybė būsimos pensijos aspektu. Privalu taupyti ir investuoti lėšas siekiant ne tik papildyti ir kaupti namų ūkio biudžetą norimoms prekėms ir paslaugoms įsigyti, bet ir siekiant daugiau sukaupti finansinių lėšų būsimam senatvės periodui.

Kiekvieno namų ūkio finansiniai tikslai, poreikiai ir teikiami prioritetai skiriasi, tačiau galima išskirti šiuos pagrindinius namų ūkių finansinius tikslus, kurie pateikti 1.1 paveiksle.

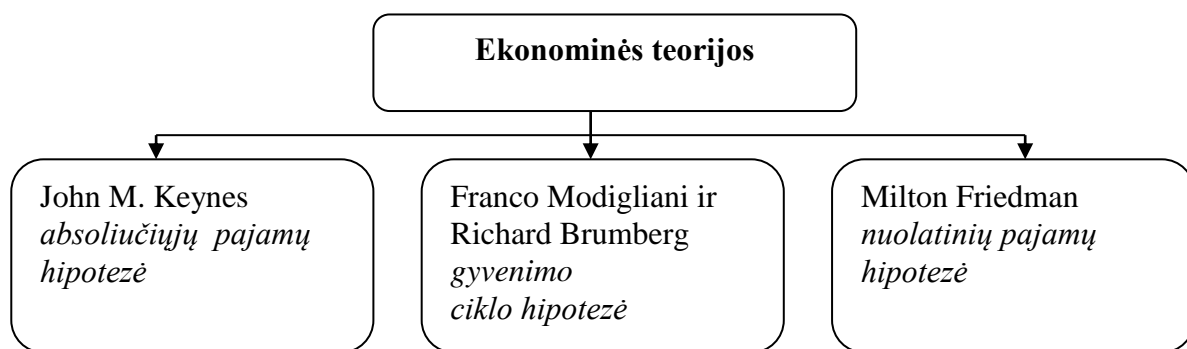

1.1 pav. Namų ūkių finansiniai tikslai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal A. Klimavičienės, D. Jurevičienės (2007) pateiktus tikslus

Disponuojamos pajamos kaupiamos siekiant apsaugoti nuo nenumatytos rizikos: mirties, nedarbo, ligos, turto ar darbingumo praradimo. Taip pat lėšos kaupiamos atsargos fondui: namų ūkių tikslams, išsilavinimui, investicijoms. Sekantis finansinis tikslas - pensijų planavimas, privatus pensijų kaupimas, jei lėšos nėra išnaudojamos iki asmens gyvenimo pabaigos, susidaro dar vienas tikslas – paveldimo turto planavimas. Mokesčių naštos sumažinimo tikslas susijęs su mokesčių lengvatų prisitaikymu (pvz., III pensijų pakopos fondai). Paskutinis tikslas – investicijų ir turto valdymas, siekiant padidinti namų ūkio turtą ar įsigyti nekilnojamą nuosavybę. Įvertinus šiuos elementus, galima teigti, kad namų ūkių finansų valdymo tikslas yra turėti finansinių lėšų, bet kuriuo gyvenimo laikotarpiu ir kaupti lėšas pelningiausiu gyvenimo laikotarpiu. (Hallman, Rosenbloom, 2003). Šis tikslas yra susijęs ir su siekiu pasirūpinti senatvės laikotarpiu, kuomet pastovios pajamos sumažėja. Siekiant išlaikyti gyvenimo lygį nesumažėjusį senatvės periode, būtina rūpintis senatvės finansais iš anksto. Šį poreikį sustiprina ir nestabili pensijų sistema, ilginamas darbingas laikotarpis, valstybės nesugebėjimas susidoroti su iškilusiomis demografinėmis ir socialinėmis problemomis. Taupymas ir lėšų kaupimas yra reikšmingas ne tik siekiant asmeninių tikslų, bet ir visos ekonomikos mastu: valstybės vystimuisi, ekonomikos augimui bei būsimam pragyvenimo lygio didėjimui.

Siekiant išanalizuoti namų ūkių kaupimo alternatyvas, pirmiausia, įvertinamos finansinės elgsenos charakteristikos, kurias apibūdina trys pagrindinės ekonominės teorijos. Šios teorijos pateiktos 1.2 paveiksle.

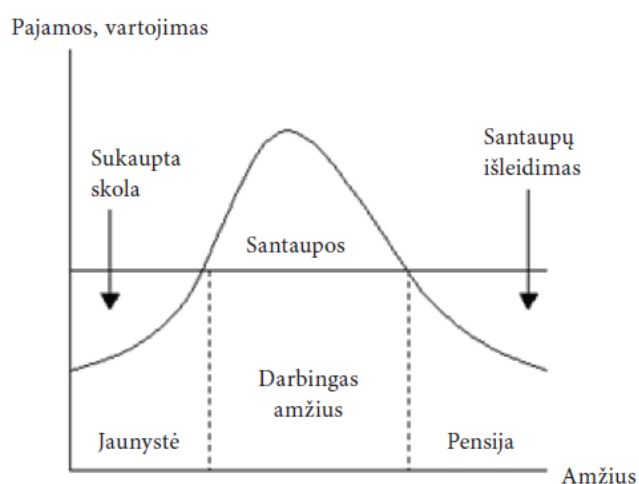

1.2 pav. Ekonominės teorijos apibūdinančios finansinę elgseną

Šaltinis: D. Jurevičienė, E. Gausienė (2010)

Absoliučiujų pajamų hipotezėje teigiama, kad individo (namų ūkio) disponuojamos pajamos susideda iš vartojimo ir taupymo, o vartojimas priklauso tik nuo dabartinių pajamų, o palūkanos, paskolų gavimo galimybės ar ekonominiai lūkesčiai vartojimo pokyčiui poveikio neturi. Nurodoma, kad didėjant pajamoms, namų ūkiai taupymui skiria vis didesnę pajamų dalį (Krugman, Wells, 2006), tad gausesnes pajamas disponuojantys namų ūkiai turi daugiau galimybių sukaupti lėšų senatvės laikotarpiui.

Vertinant namų ūkių finansinę elgseną pagal *gyvenimo ciklo teoriją*, galima teigti, kad vartojimą lemia esamos ir numatomos pajamos. Taip pat teigiama, kad individo gyvenimas yra baigtinis ir vartojimo poreikiai bei galimybės keičiasi per visą gyvenimo ciklą. Namų ūkiai iki pensijos laikotarpio taupo, skolinasi ir kaupia turtą, o vėliau jį išnaudoja vartojimo tikslams, todėl namų ūkio pajamos visą laikotarpį būna nepastovios, tačiau išlaikomas pastovus vartojimas (Modigliani, Brumberg, 1954). Pajamų kitimas gyvenimo cikle nurodytas 1.3 paveiksle.

1.3 pav. Gyvenimo ciklo hipotezė

Šaltinis: D. Jurevičienė, E. Gausienė (2010)

Gyvenimo pradžioje asmuo dar neturi įgytos kvalifikacijos, negali siekti karjeros, todėl šiuo gyvenimo laikotarpiu disponuojamos pajamos yra mažesnės, o darbingo amžiaus laikotarpiu pajamos būna didžiausios ir pasiekia maksimumą karjeros kilimo laikotarpiu. Gyvenimo laikotarpio pabaigoje dėl mažesnės galimybės dirbti, pajamos vėl pradeda mažėti. Namų ūkiai lėšas turi kaupti įvairiu pavidalu, kurios bus išleistos pensijos laikotarpiu, siekiant išlaikyti pastovų vartojimą (Gordon, 2001). Tik dažnai pensinio amžiaus žmonės iki gyvenimo pabaigos neišleidžia visų santaupų, nes siekiama atsidėti nenumatytiems gyvenimo įvykiams: ligos, nelaimės, ilgesnio gyvenimo trukmė nei tikėtasi atveju ir t.t. Nesunaudotos santaupos paliekamos kaip palikimas. Gyvenimo ciklo teorijoje nurodoma, kad pagrindinis namų ūkių motyvas kaupti lėšas yra siekis užsitikrinti įprastą vartojimo lygį senatvėje (Jappelli, 2005).

Nuolatinių pajamų hipotezė suformuota atsižvelgiant į racionalaus naudingumo maksimizavimą. Namų ūkiai susiduria su disponuojamų pajamų svyravimais dėl darbo keitimo, šeimos gausėjimo ar mažėjimo, ligų ir t.t., tačiau siekia palaikyti nuolatinį vartojimą per visą gyvenimą. Individai taupo apsisaugojimo tikslu, nenumatytiems gyvenimo įvykiams. Šis taupymas nėra baigtinis, tad taupoma ne tik sau, bet ir palikuonims. Hipotezėje numatoma, kad namų ūkių vartojimą lemia nuolatinės pajamos, o ne laikinos, tad ir planuojamas ateities vartojimas ir išlaidos pagal nuolatinės pajamas, o ne laikinas. Laikinių pajamų svyravimai namų ūkių vartojimui nesukelia didelių pokyčių. M. Friedman nurodė, kad namų ūkiai finansines lėšas gali kaupti ne tik pinigais, bet ir vertybiniais popieriais, akcijomis, prekėmis ir t.t. (Laumenskaitė, 2006).

Kaip anksčiau minėta, namų ūkiai taupo planuodami savo išlaidas, kurios skiriamos įvairiems gyvenimo ciklo laikotarpiams: einamajam vartojimui, vaikų mokslams, būsto įsigijimui, nelaimės atveju, būsimam vartojimui, kuris skirtas pensiniam laikotarpiui, palikimui ir t.t. Planuojamos santaupos gali būti kaupiamos įvairiomis formomis, tik svarbu, kad kaupiamos lėšos būtų apsaugotos nuo nuvertėjimo (infliacijos). Santaupos kaupiamos vertybinių popierių pavidalu (akcijos, obligacijos, investiciniai fondai), gyvybės draudimo forma, nekilnojamo turto bei kito materialaus turto pavidalu, naudojantis II ar III pensijų sistemos pakopa, laikant pinigus sąskaitoje ar indėliuose (Klimavičienė, Jurevičienė, 2007). Namų ūkius taupyti ir kaupti lėšas senatvės pensijai skatina netikrumas dėl ateities. Kiekvieno darbingo amžiaus asmens turtas yra sugebėjimas dirbti ir už tai gauti pajamas, todėl siekiant apsisaugoti nuo darbingumo praradimo būtina kuo anksčiau pradėti rūpintis būsima senatvės pensija.

Namų ūkiai savo disponuojamas pajamas naudoja vartojimui, taupymui ir investavimui. Taupoma siekiant apsisaugoti nuo nenumatytos rizikos, siekiant įsigyti prekes ir paslaugas, nekilnojamą turtą, apmokėti išsilavinimo išlaidas ir t.t. Gyvenimo ciklo teorijoje nurodoma, kad pagrindinis namų ūkių motyvas kaupti lėšas yra siekis užsitikrinti įprastą vartojimo lygį senatvėje,

tad tikslinga anksčiau pradėti kaupti lėšas senatvės pensijai, o kaupimas gali vykti naudojant įvairias finansines priemones (vertybinius popierius, fondus, gyvybės draudimus, indėlius ir t.t.).

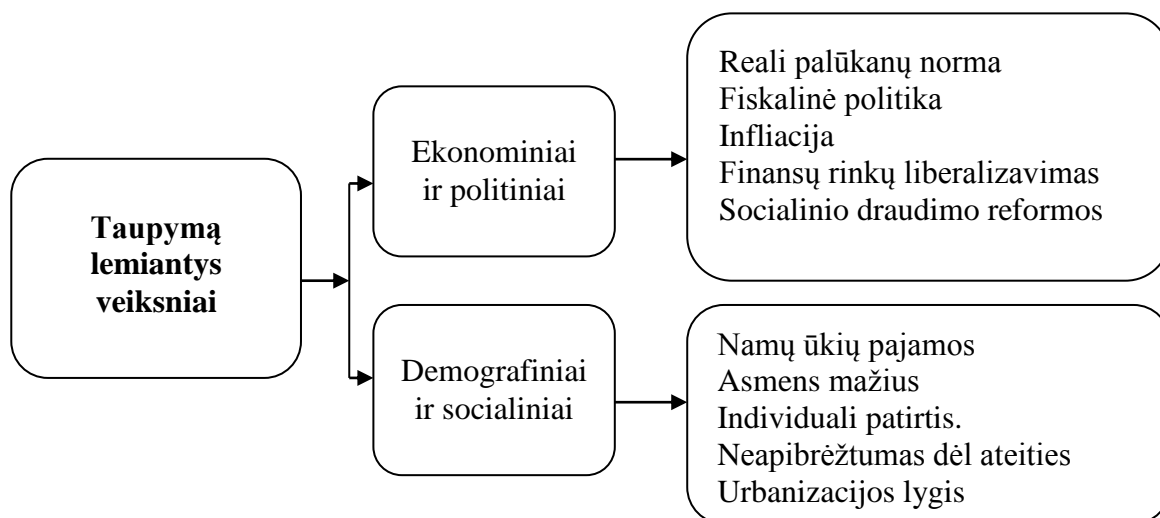
1.2. Namų ūkių taupymą lemiantys veiksniai

Taupymas yra vienas iš veiksnių skatinantis investicijų lygį šalyje bei ekonomikos augimą, todėl taupymas naudingas ne tik privatiems asmenims, bet ir visai šaliai. Dabartinis taupymas užtikrina aukštesnį gyvenimo lygį ateityje tiek pavieniams namų ūkiams, tiek ir visai visuomenei (Hamadi et al., 2011). Tad, kuo aktyviau valstybės gyventojai linkę kaupti II pensijų pakopoje, tuo sparčiau didėja visos šalies gyventojų taupymo galimybės būsimam pensijos laikotarpiui ir vartojimui ateityje.

Namų ūkiams suteikti galimybę papildomai kaupti lėšas pensijų fonduose yra tikslinga, kadangi D. Jurevičienės, E. Gausienės (2010) atlikto tyrimo metu nustatyta, kad didžioji dalis apklaustųjų (65 proc.) kaupia lėšas sąskaitoje arba indėlių forma, vengdami naudoti kitas investavimo priemones. Šiuos rezultatus, iš dalies galima paaiškinti, finansinių žinių, valios ir savikontrolės stoka bei Lietuvos visuomenėje naujo reiškinio formavimosi kaip asmeninis investavimas. Asmenys bijo pasirinkti įvairias kaupimo formas dėl baimės prarasti lėšas, netinkamų sprendimų priėmimo rizikos, pernelyg rizikingos ar konservatyvios strategijos ir t.t.

Namų ūkių taupymas, siekiant pagerinti būsimą gyvenimo lygį pensijos laikotarpiu, priklauso ne tik nuo kaupimo formos pasirinkimo ir skiriamos finansinių lėšų sumos, bet ir nuo įvairiausių mikroekonominių, makroekonominių, socialinių, demografinių ir politinių veiksnių. Mokslinėje literatūroje, kaip pagrindinis taupymo veiksnys nurodomas *reali palūkanų norma*. Didesnė palūkanų norma skatina taupymą, nes gyventojai sąmoningai atideda dabartinį vartojimą dėl ateities vartojimo. Atidėjimo laikotarpiu gaudami palūkanas, kurias gali toliau kaupti arba naudoti vartojimui. Esant aukštai palūkanų normai gyventojai yra linkę skolinti už tai gaudami palūkanas, kaip premija atsisakius dabartinio vartojimo. Tuo tarpu, susiformavęs žemas palūkanų normos lygis skatina gyventojus išlaidauti, pirkti išsimokėtinai, investuoti į įvairias finansines priemones (akcijas, obligacijas ir t.t.). Nustatyta, kad Tailande 1960-2004 m. tarp palūkanų normos ir namų ūkių taupymo buvo tiesioginis ir stiprus ryšys (Jongwanich, 2010). Tačiau dažnai kritikuojama, kad palūkanų normos augimas gali turėti priešingą poveikį taupymui dėl pajamų ir pakeitimo efekto poveikio vienas kitam. Pakeitimo efektą lemia padidėjusi palūkanų norma ir išaugęs taupymas, o pajamų efektą – kuomet padidėja palūkanų norma, išauga finansinis turtas bei vartojimas (Saad, 2001).

Taupymo veiksniai, kurie lemia namų ūkių taupymą ir finansinių lėšų kaupimą pensijos laikotarpiui, pateikti 1.4 paveiksle.

1.4 pav. Namų ūkių taupymą lemiantys veiksniai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal H. Hamadi et al. (2011), P. He, X. Hu (2010), D. Jurevičienės, E. Gausienės (2010), M. Dahan et al. (2009), B. Heer ir B. Sussmuth (2007), P. C. Athukorala, P. L. Tsa (2003), N. Loayza et al. (2000), A. Samwick (2000) pateiktus veiksnius

Sekantis namų ūkių taupymą skatinantis veiksnys yra *pajamos vienam gyventojui*. Nustatytas 1952-1999 m. laikotarpiu tiesioginis tarpusavio ryšys tarp pajamų ir taupymo augimo Taivane. Kuo daugiau pajamų tenka vienam gyventojui, tuo didesnis taupymo lygis (Athukorala, Tsa, 2003). Tiriant 150 šalių 1965-1994 m. taupymo veiksmų poveikį šalies namų ūkių taupymui nustatyta, kad padidėjus pajamoms tenkančioms vienam gyventojui 10 proc., taupymo norma išauga 0,47 proc. punkto (Loayza et al., 2000). Vienareikšmiškai nėra sutariama ar taupymas sukelia pajamų augimą ar pajamų augimas skatina taupymo normos didėjimą (Levine, 1997), tačiau namų ūkiai, kurių disponuojamos pajamos didesnės už vidutines, turi daugiau galimybių kaupti pensijos laikotarpiui. Todėl dažnai žemas pragyvenimo lygis neleidžia namų ūkiams savanoriškai kaupti lėšas senatvei, nes didžioji disponuojamų pajamų dalis skiriama įprastoms prekėms ir paslaugoms įsigyti (Šileika, Martinaitytė, 2012).

Asmens amžius. Pagal gyvenimo ciklo teoriją asmens taupymo lygis skiriasi gyvenimo etape. Aukščiausias taupymo lygis pasiekiamas vidutiniame amžiuje, kai yra didžiausios pajamos dėl karjeros kilimo, o žemiausias – jaunimo tarpe ir pensiniame amžiuje (Hamadi et al., 2011). Tačiau atliktame tyrime D. Jurevičienės, E. Gausienės (2010) nenustatytas reikšmingas ryšys tarp amžiaus ir santaupų, bet vertinant santaupų ir amžiaus dinamiką nustatyta tendencija, kad vyresni asmenys turi daugiau santaupų nei jaunesni.

Šalies gyventojų taupymą taip pat lemia *netikrumas dėl ateities*. Galimos grėsmės rizika mažina dabartinį vartojimą ir skatina taupymo normos augimą. Apklausus Federalinių rezervų

valdybos narius 1983 m. nustatyta, kad 43 proc. respondentų pasirinko taupyti dėl neišskios ateities, o tik 15 proc. darbuotojų nurodė, kad ruošimasis išeiti į pensiją buvo svarbiausias motyvas taupyti. (Avery, Kennickell, 1989). Valstybės politikos nestabilumas gali sukelti priešingą poveikį – kapitalo nutekėjimą į užsienio šalis, kuris sumažina taupymo galimybes (Hamadi et al., 2011). Netikrumą dėl ateities didina ir infliacija, kuri skatina vartojimą siekiant išvengti pinigų nuvertėjimo.

Sekantis namų ūkių taupymo veiksnys - *urbanizacijos lygis*. Freidman nuolatinių pajamų hipotezėje nurodoma, kad miesto gyventojai linkę mažiau taupyti nei kaimo gyventojai. Kaimo gyventojų taupymo norma aukštesnė dėl didesnio pajamų nestabilumo (Hamadi et al., 2011). 1965-1994 m. laikotarpiu 150 šalyje patvirtinta hipotezė, kad kaimo gyventojai daugiau linkę taupyti nei miesto (Loayza et al., 2000), nors kito tyrimo metu nustatyta, kad Lietuvoje, kaip tik miesto gyventojai buvo linkę daugiau kaupti lėšas nei kaimo gyventojai (Jurevičienė, Gausienė, 2010). Priešingus rezultatus galima interpretuoti dėl skirtingos šalių ekonominės ir socialinės padėties.

Analizuojant namų ūkių taupymą tikslinga įvertinti ir *socialinio draudimo reformas*. Stabili pensijų sistema, kuri užtikrina individo finansinį saugumą išėjus į pensiją, skatina taupymo mažėjimą ir didina dabartinį vartojimą. Savarankiška ir įstatymais apibrėžta pensijų kaupimo sistema skatina namų ūkių taupymą ir apriboja dabartinį vartojimą, taip asmenys gali sutaupyti daug daugiau nei taupydami savanoriškai dėl valios ir savikontrolės stokos (Samwick, 2000).

Vykdoma pasirinkta *fiskalinė politika* lemia tiek šalies mastu taupymą, tiek ir privačių namų ūkių tik priešinga linkme. Didėjant valstybės biudžeto taupymui, mažėja namų ūkių galimybės individualiam taupymui (Hamadi et al., 2011). 1965-1994 m. laikotarpiu 150 šalyje nustatytas atvirkštinis ryšys tarp valstybės taupymo politikos ir namų ūkių taupymo (Loayza et al., 2000). Šį reiškinį, galima paaiškinti tuo, kad valstybės išlaidos tampa privataus sektoriaus pajamomis bei namų ūkių disponuojamomis pajamomis. Valstybei nusprendus sumažinti biudžeto išlaidas kartu mažėja tiek verslo sektoriaus, tiek ir privačių namų ūkių pajamos ir taupymas.

Vertinant taupymo lygį būtina atsižvelgti ir į *infliacijos lygį* valstybėje. Esant sparčiam ekonomikos augimui ir pajamų didėjimui, kartu auga ir infliacijos lygis. Vertinant empirinius duomenis įvairiose šalyje nustatytas tiesioginis ryšys tarp infliacijos ir pajamų augimo (Bruno, Easterly, 1998). Infliacijos augimas šalyje mažina namų ūkių realias pajamas ir norą kaupti lėšas, todėl didėja dabartinis vartojimas. JAV 1988-2003 m. laikotarpiu nustatytas neigiamas ryšys tarp infliacijos ir namų ūkių taupymo (Heer, Sussmuth, 2007). Taivane 1952-1999 m. laikotarpiu nustatytas stiprus taip pat netiesioginis ryšys tarp infliacijos ir taupymo (Athukorala, Tsa, 2003).

Finansų rinkų liberalizavimas teikia galimybę mažinti privalomų atsargų kaupimą, kredito kontrolę, palūkanų normos liberalizavimą. Tuomet plėtojasi kapitalo rinka, didėja taupymo įvairovė, gerėja finansinės aplinkos konkurencingumas ir t.t. (World Bank, 2001). Finansinių rinkų

liberalizavimas gali teigiamai paveikti namų ūkių taupymą, išskyrus, kai palūkanų normos poveikis taupymui nustelbiamas pajamų pakeitimo efekto. Tačiau nustatyta, kad Tailande 1960-2004 m. finansų rinkų liberalizavimas ir kredito gavimo lengvatos sumažino privačių namų ūkių taupymą (Jongwanich, 2010).

Lemiamas veiksnys taupymo aspektu taip pat gali būti *individuali patirtis*, nes ne kiekvienas namų ūkis gali racionaliai priimti ir apdoroti informaciją pensijų kaupimo ir investavimo aspektu. Siekiant išlaikyti pastovų vartojimą būtina racionaliai priimti sprendimus, suvokti informaciją bei gebėti ją valdyti. Sprendimus namų ūkiai priima siekdami maksimizuoti savo naudingumą, tačiau ne visiems pavyksta. Dažnai sprendimo priėmimą nulemia investicijų gražos dydis, neįvertinus rizikos, aptarnavimo mokesčių bei kitų alternatyvų (Hamadi et al., 2011). Manoma, kad turint mažą disponuojamų pajamų sumą, neverta pradėti kaupti pensijos laikotarpiui, tačiau būsimai pensijai būtina pradėti lėšas kaupti kuo jaunesniame amžiuje ir pasirinkti atitinkamą investavimo būdą.

Socialinio draudimo sistemoje atsiradus pensijų pakopų sistemai padidėjo individualaus pasirinkimo laisvė ir asmeninė atsakomybė rizika už savo paties ateitį. Individas turi teisę pasirinkti iš įvairių pensijos sistemos pakopų, pensijų fondų ir investicijų rinkinių. Kiekvienas suinteresuotas savo ateitimi ir senatve asmuo, gali pasirinkti jam priimtinausią pensijų kaupimo alternatyvą. Suteikus daugiau individui pasirinkimo laisvės kartu valstybė perduoda ir rizikos prisiėmimą dėl ateities pajamų, mažėja valstybės reguliavimo mastas. Kartu išryškėja problema, kad ne kiekvienas gyventojams domisi ar yra pakankamai informuotas bei gebantis efektyviai valdyti informaciją apie socialinio draudimo sistemą, investavimą, rizikos valdymą ir t.t. (Skučienė, 2012). P. Kooremanas ir H. Prast (2010) nurodo, kad svarbu užtikrinti informacijos teikimą gyventojams, nes ne kiekvienas individas gali būti finansų ekspertas. Didėja valstybės institucijų teikiamos informacijos ir konsultacijos poreikis bei jos kokybės garantavimo sąlyga siekiant užtikrinti gyventojų finansinę gerovę senatvėje. Gyventojai gali priimti netinkamus sprendimus pensijų kaupimo aspektu dėl finansinių norų ir interesų priešpriešos, valios ir savikontrolės stokos, sugebėjimų pervertinimo ar nesugebėjimo adekvačiai įvertinti rizikos (Asherio, 2002). Sprendimai gali būti priimti atsižvelgiant į kitų pateiktas rekomendacijas, nebūtinai adekvačias, neįsigilinus į esamą situaciją, todėl sprendimai tampa spėjami nei pagrįsti žiniomis (Tapia, Yermo, 2007). M. Dahan et al., (2009) tyrimo metu nustatė, kad 40 proc. tirtų ekonominės politikos ekspertų nebuvo susipažinę su pasirinkto pensinio fondo valdymo sąnaudų ir išmokų santykiu bei lyginant su kitais skirtingos svarbos sprendimais, priimant sprendimus dėl pensijų pakopos, plano ir kitų pensijų sistemos charakteristikų buvo skirta mažiau laiko. Autorius teigia, kad individualiai ir efektyviai pasirinkti pensijų kaupimo priemones ir metodus yra itin sudėtinga, todėl ne kiekvienas gali pasirinkti racionaliai.

D. Jurevičienės, E. Gausienės (2010) atlikto tyrimo metu (Lietuvoje) nustatyta, kad 65,83 proc. respondentų lėšas kaupia ir pagrindinį taupymo tikslą nurodė nenumatytus įvykius (29,90 proc.). Atostogoms kaupia 17,10 proc. apklaustųjų, o tik 6,78 proc. apklausos dalyvių, kurie buvo virš 30 metų amžiaus, ir 3,70 proc., kurių amžius mažiau nei 30 metų, kaupia senatvės laikotarpiui. Šiuos duomenis, iš dalies, paaiškina patiriama įsiskolinimų našta, kurią patiria net 68,63 proc. respondentų. Vertinant Lietuvos gyventojų 2009 m. kaupimo tikslus, galima teigti, kad vykdoma pensijų reforma yra tikslinga. Tad II pensijų sistemos pakopa suteikia galimybę ir motyvuoja namų ūkius kaupti lėšas senatvės laikotarpiui, kuomet valstybei vis sunkiau sekasi garantuoti ir užtikrinti nesumažėjusį gyvenimo lygį pensiniu laikotarpiu.

Išanalizavus ir apibendrinus namų ūkių įvairius taupymą skatinančius veiksnius, kaip pagrindiniai veiksniai nustatyti: reali palūkanų norma, pajamos, asmens mažius, neapibrėžtumas dėl ateities, urbanizacijos lygis, socialinio draudimo reformos, vykdoma fiskalinė politika, infliacija, finansų rinkų liberalizavimas bei individuali patirtis. Tačiau kiekvieno veiksnio poveikis gali skirtis dėl šalies ekonomikos išsivystymo lygio, vyriausybės politikos, socialinės ir demografinės situacijos bei investavimo kultūros lygio.

1.3. Pensijų sistemų raida ir charakteristika

Vertinant namų ūkių poreikį papildomai kaupti lėšas būsimam senatvės laikotarpiui, tikslinga išanalizuoti šio poreikio susiformavimo priežastis ir pasekmes, socialinės apsaugos sistemas, pensijų sistemos raidą. D. Pieters (1998) socialinę apsaugą apibrėžia kaip visumą priemonių, kuriomis sukuriamas solidarumas tarp žmonių, kurie neteko darbo pajamų, o *senatvės pensija* – tai reguliariai mokamos pragyvenimo lėšos pasenusiems arba įstatymo nustatytą laiką dirbusiems asmenims. Socialinės apsaugos pagrindą sudaro gyventojų finansinis rėmimas pensijos laikotarpiu. Reiškinytis kaip senatvės pensija susiformuoja dėl žmogaus vartojimo laikotarpio viršijančio darbingą laikotarpį. Pensijos ekonominė prasmė - asmens sukuriamų gėrybių (dalies) atidėjimas vartojimui ateičiai, kai jis nebedirbs dėl senatvės (Lazutka, 2003), tad pagrindinė pensijos sistemos reikšmė yra užtikrinti vartojimo pusiausvyrą, t.y. leidžia vartojimą perkelti iš darbingo asmens amžiaus į pensijos laikotarpį.

Valstybinio socialinio draudimo sistemos Europoje išsivystė iš dviejų skirtingų gerovės valstybės tradicijų: Vokietijos (Bismarko apsaugos sistema) ir Jungtinės Karalystės (Beveridžo apsaugos sistema). *Bismarko socialinio draudimo sistema* pradėjo veikti Vokietijoje nuo XIX amžiaus, kurios tikslas buvo perskirstyti pajamas asmens gyvenimo ciklo laikotarpiu. Ši sistema apima išmokas, kurių dydis ir mokėjimo trukmė priklauso nuo darbo stažo ir pajamų dydžio gauto

iki socialinės rizikos atsiradimo t.y. ligos, nelaimingų atsitikimų darbe, neįgalumo ir senatvės. (Lazutka, 2001). Tačiau šiuo metu ši sistema sulaukia kritikos dėl finansinio nepakankamumo, neefektyvaus lėšų administravimo, biurokratijos ir kitų trūkumų. Tuo tarpu *Beveridžo sistemoje* pagrindinis dėmesys kreipiamas į minimalių pajamų senatvėje užtikrinimą. Valstybinė socialinė apsauga buvo atskirta nuo privataus aprūpinimo ir draudimo. Ši sistema pasižymi tuo, kad socialinio draudimo išmokos nėra diferencijuojamos pagal įmokas, o nustatomos vienodo dydžio ir sudaromos sąlygos patiems asmenims rūpintis socialiniu draudimu. Beveridžo sistema orientuota kovai su skurdu, o privačios institucijos (pvz., pensijų fondai) reikalingos atitinkamam gyvenimo lygiui palaikyti (Guogis, 2000). Beveridžo socialinio draudimo sistema suteikia daugiau laisvės individui nei Bismarko, nes užtikrina tik minimalias pragyvenimui reikalingas lėšas, o kita pensijos dalimi turi pasirūpinti pats asmuo. Nė viena aptarta socialinio draudimo sistema nebeegzistuoja grynu pavidalu, nes susiformavo įvairios naujos sistemos atsižvelgiant į ekonomikos, demografijos ir socialinės srities problemas ir poreikius. Šiuo metu socialinio draudimo sistema veikia pagal du pensijų sistemų finansavimo metodus – *einamųjų įmokų mokėjimo (pay-as-you-go) ir kaupimo*.

Einamųjų įmokų sistema pasižymi maža rizika, paprastumu, nes veikia lėšų surinkimo ir jų perskirstymo principu, todėl lėšų netekimo rizika yra minimali, išskyrus tuos atvejus, kai pensijų biudžetas valdomas neracionaliai. Šios sistemos veikimo kaštai yra minimalūs, administravimo sąnaudos mažesnės nei privačių pensijos fondų. Pastoviai augant ekonomikai, didėjant darbuotojų darbo užmokesčiui, didėja ir įmokos į pensijų biudžetą bei išmokos esamiems pensininkams (Gylis, 2002). Einamųjų įmokų sistema pasižymi solidarumo principu, kuris garantuoja, kad ši sistema funkcionuos, t.y. iš dirbančiųjų įmokų surinktos pajamos perskirstomos pensininkams (Muller, 2001). Einamųjų įmokų sistema gali įgauti įvairias formas, kurios priklauso nuo jai keliamų tikslų. Siekiant sumažinti skurdą senatvėje dažniausia taikomos minimalios ir nediferencijuotos pensijos ir mokamos asmenims, kurie yra sulaukę pensinio amžiaus, turi nustatytą darbo stažą ir išgyvenę tam tikrą laiką valstybėje. Siekiant suteikti senatvės pajamas, adekvačias darbo pajamoms, pensijų išmokų dydis siejamas su buvusiomis pajamomis ir įmokomis (Salminen, 1993). Šioje sistemoje esantys gyventojai negali pasirinkti norimo pensijų kaupimo tarifo dydžio, išmokų eigos. Taip pat, kaip minėta, didelės darbo užmokesčio pajamos ir atitinkamai didelės įmokos negarantuoja didelės senatvės pensijos. Namų ūkių pasirinkimo laisvė šioje sistemoje tėra minimali.

Kaupimo pensijų sistema - pagrįstas kaupimo principu. Kaupimo dalyvių mokamos įmokos kaupiamos fonde, iš kurio vėliau mokama pensijos išmoka pensijos laikotarpiu, t.y. asmuo kaupia savo darbinės pajamas fonduose, o išėjęs į pensiją – šias lėšas naudoja. Ši sistema priklauso nuo asmens ankstesnių įmokų dydžio, o ne nuo įstatymų. Pensijų kaupimas vyksta per įvairias finansines institucijas: pensijų fondus, draudimo kompanijas ir t.t. (Salminen, 1993). Kaupimo sistema nepasižymi solidarumo principu, nes valstybės pareiga, rūpintis gyventojų pensijos

laikotarpiu, perkeliama kiekvieno gyventojų atsakomybei (Gyls, 2002), tačiau pensijų kaupimo sistemoje suteikiama laisvė dalyviams rinktis tarifų dydžius, investavimo strategijas, finansines priemones, bei kartu išauga individo atsakomybė būsimos pensijos dydžio aspektu.

Taikant einamųjų įmokų ir kaupimo pensijų sistemas sukuriama įvairios ir naujos pensijų finansavimo sistemos atsižvelgiant į kiekvienos šalies poreikius ir galimybes. Pasaulio bankas vyraujančias pasaulyje įvairias pensijų sistemas sugrupavo į daugiapakopę sistemą, kuri pavaizduota 1.1 lentelė.

1.1 Lentelė

Daugiapakopė pensijų sistema

	1 pakopa	2 pakopa	3 pakopa
Gyventojų dalyvavimas	Privalomas	Pusiau privalomas / privalomas	Savanoriškas
Išmokos pobūdis	Nustatytos išmokos	Nustatytos įmokos	Nustatytos įmokos ir išmokos
Administruojantis sektorius	Valstybinis	Privatus ir valstybinis	Privatus
Sistemų finansavimo principai	Einamieji mokėjimai ir išmokos	Kaupiamieji mokėjimai	Kaupiamieji mokėjimai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal E. S. Andrews (2006), T. Gudaičio (2009) pateiktas pensijų pakopų charakteristikas

Valstybės institucijos valdo ir administruoja *pirmąją pensijų sistemos pakopą*. Šia pakopa siekiama užtikrinti pagrindinį (bazinį) pensijos dydį, kuri pasižymi solidarumo principu. Pensijos finansuojamos iš darbuotojų privalomų einamųjų įmokų ir perskirstomos esamiems pensinio amžiaus žmonėms. Jei šią sistemą turinčioje valstybėje susidaro demografinės problemos: dirbančiųjų mažėja, o pensinio amžiaus gyventojų skaičius didėja, solidarumo principas įgauna neigiamą reikšmę. Todėl siekiant išlaikyti stabilią einamųjų įmokų ir išmokų sistemą, ilginamas darbingo amžiaus laikotarpis, didinamos įmokos, bet vis mažiau garantuojamos minimalios pragyvenimui reikalingos lėšos (Gudaitis, 2010).

Antrojoje pensijų pakopoje privaloma socialinio draudimo įmokos dalis nukreipiama į privatų sektorių, t.y. pensijų fondus, kuriuose kaupiamos asmens lėšos, skirtos papildomai pensijai gauti. Šios finansinės institucijos formuoja savo kapitalą iš įneštų lėšų ir naudoja investicijoms. Pasaulio praktikoje susiformavo trys pagrindiniai privačių pensijų fondų tipai: anglosaksiškasis, kai kurių Europos valstybių (vokiškai kalbančių) ir JAV. Anglosaksiškasis pensijų fondas valdomas patikėjimo ir išmokų principu, t.y. sudarant sutartį su pensijų fondais susitariama dėl konkrečios pensijų išmokos sumos. Kai kuriuose Europos šalyse pensijų fondai (Vokietija, Austrija, Liuksemburgas) sukuriama įmonės viduje (darbdavio) ir veikia pagal balansinių įnašų sistemą, t.y. nėra atskirti nuo įmonės ūkinės veiklos ir atskirai nekaupiami. Pensijos finansuojamos iš išmonės įprastų įplaukų. JAV pensijų fondai pasižymi individualizmu, t.y. jei fondo sąlygos tenkina asmenį,

jis gali atsidaryti šiame fonde sąskaitą, pasirinkti kaupimo strategiją ir pradėti kaupti lėšas (Nikitinas, 2003).

Kaupiamoji sistema ir privatūs pensijų fondai turi savų trūkumų ir privalumų, kurie pateikti 1.2 lentelėje.

1.2 lentelė

II pakopos privačių pensijų fondų bruožai

Teigiami	Neigiami
<ul style="list-style-type: none"> • Socialinės rizikos paskirstymas, nes blogai dirbant vienai sistemai, kita gerai dirbanti sistema išlygina rizikos laipsnį. • Visuomenės senėjimo poveikio pensijų sistemai mažinimas. • Ilgalaikių investicijų, kapitalo rinkos ir infrastruktūros plėtros galimybė. • Didesnis lankstumas, nes pagal asmens poreikį galimos įvairios priimtinos investavimo strategijos. • Patrauklumas psichologiniu požiūriu, nes susidaro įspūdis, kad mokama į „savo“ sąskaitą, o ne į „bendrą“. • Jei pensijų fondų dalyvis nesulaukia pensinio amžiaus, sukauptus pinigų paveldi šeimos nariai. • Galimybė išeiti į pensiją kliento pageidaujama laiku. • Galimybė gauti didesnes pensijas, nes paprastai investicijų grąža yra didesnė negu darbo užmokesčio augimas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fondas atitraukia dalį lėšų iš socialinio draudimo fondų. • Išmokoms įtakos turi svyravimai rinkoje. • Didėjant kapitalui, didėja fondų įtaka, o tai gali neigiamai veikti socialinę politiką. • Reali grėsmė užsienio kapitalo svyravimui. • Santykinai dideli II pakopos pensijų fondų taikomi atskaitymai. • Nėra nustatytų pensijų sistemos reformos eigos vertinimo kriterijų. • Sistema neapima problemų tų asmenų, kurių pajamos mažos. • Vyresnio amžiaus žmonės, kuriems iki pensijos laikotarpio yra likę dešimt ir mažiau metų, gali nesukaupti tiek lėšų senatvei, kiek tikėjosi.

Šaltinis: D. Jurevičienė, Š. Samoškaitė (2012)

II pakopos pensijų sistemos pagrindiniai privalumai tie, kad paskirsto socialinę riziką bei visuomenės senėjimo problemą. Pensijų fondai naudingi ne tik socialine (didesnė tikimybė gauti didesnę pensiją dėl investicijų grąžos spartesnio augimo nei darbo užmokesčio), bet ir ekonomine prasme, prisideda prie valstybės finansų rinkos stiprinimo, kapitalo rinkos ir infrastruktūros plėtros skatinimo, ilgalaikių investicijų pritraukimo. Pensijų fondų pagrindinis trūkumas yra tas, kad dalis lėšų iš socialinio draudimo fondo tenka pervesti į privačius pensijų fondus bei rinkos pokyčiai turi įtakos išmokų dydžiams (Jurevičienė, Samoškaitė, 2012). Atlikto 2011 m. D. Skučienės (2012) tyrimo metu nustatyta, kad Lietuvos gyventojai nepakankamai žino apie socialinio draudimo įmokų tarifus. Didžioji dalis apklaustųjų net nežino, kad „Sodros“ pensija sumažės dėl kaupimo II pensijų pakopoje.

III pensijų sistemos pakopa paremta savanoriškumo principu, nes asmuo savanoriškai pasirenka dalyvavimą šioje sistemoje ir įmokos dydžius. Papildomai yra kaupiama gyvybės draudimo įmonėse arba pensijų fonduose. III pensijų sistemos pakopa pasižymi taip pat II pakopos

privalumais ir trūkumais, tik šioje pakopoje kaupiama papildoma dalis nuo darbo užmokesčio. Dalyviai atsisako tam tikros dalies darbo užmokesčio tam, kad galėtų sukauti pensijos laikotarpiui daugiau lėšų.

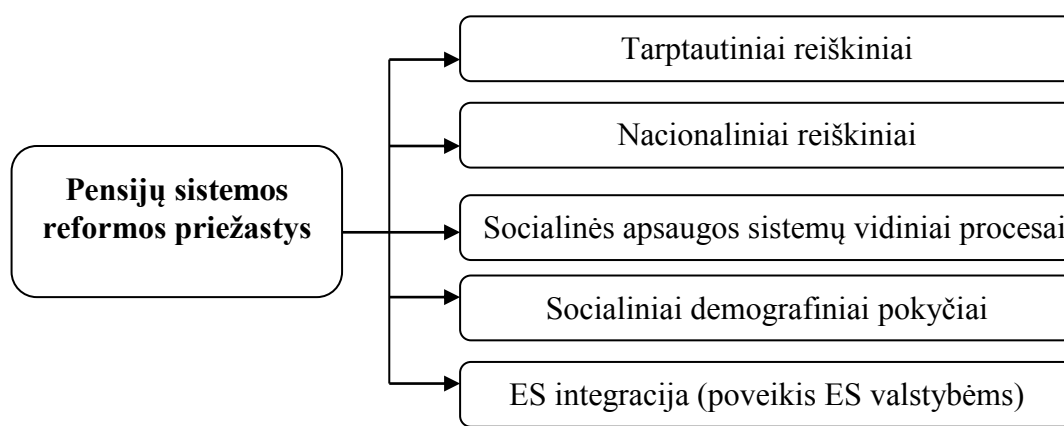
Kaupiamoji pensijų sistema suteikia pasirinkimo laisvę taupymo ir investavimo aspektu bei yra lanksti ir mobili, tačiau padidėja paties asmens atsakomybė ir rizika siekiant sukaupti būsimai pensijai lėšų. Racionalius ir efektyvius sprendimus priimti trukdo laiko stoka, informacijos gavimo sąnaudos, finansinio raštingumo lygis ir t.t. Racionaliai įvertinti būsimą darbo užmokesčių, užimtumą, sveikatą, gyvenimo trukmę ir finansų rinkos būklę daugumai namų ūkių yra sudėtinga užduotis (DiCenzo, 2007). Pirmiausia, numatytas kaupimo pasiūlymas gali pritraukti didelį gyventojų skaičių dėl „automatinio ištraukimo“, t.y. šis pasiūlymas gyventojams gali reikšti, kad kažkas nusprendė, kad ši idėja yra tikrai gera. (Blake, 2006). Dažniausiai pasirenkamas standartinis kaupimo būdas, konservatyvus su 2-3 proc. įmokomis. Teigiama, kad pensijų pakopos dalyviai sunkiai įsivaizduoja būsimą pensiją bei didesnių įmokų ir aukštesnio gyvenimo lygio senatvėje tarpusavio santykį bei skiria itin mažai laiko įmokos tarifo pasirinkimui (mažiau nei valandą) (Thaler, Benartzi, 2007).

Nėra vieningos pensijų sistemos, kuri tiktų visoms valstybėms. Atsižvelgus į valstybės ekonominę, politinę, socialinę ir demografinę situaciją bei naudojant einamųjų įmokų ir kaupimo sistemos įvairius derinius, pasirenkamas priimtinausias variantas tam tikroje šalyje (Barr, Diamond, 2009). Vertinamas šalies finansinio sektoriaus pasiruošimas ir galimybės veikti daugiapakopėje sistemoje, korupcijos lygis, tad kuo aukštesnis valstybės ekonomikos išsivystymo lygis, tuo didesnė laisvė suteikiama privačiam sektoriui ir pensijų sistemos dalyviams (Andrews, 2006). Daugiapakopės pensijų sistemos privalumas yra tas, kad suteikia galimybę efektyviau reaguoti į besikeičiančias ekonomikos ir demografijos sąlygas bei suteikia galimybę efektyviau vykdyti pensijų sistemos reformas. Tačiau ši sistema turi trūkumų dėl sudėtingumo visuomenės supratimo aspektu ir rizikos, kuri atsiranda dėl privačių fondų veiklos (Henseleit, Rosauer, 2004).

Pasaulyje pensijų sistemos funkcionuoja kaip socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios koncepcija kildinama iš Bismarko bei Beveridžo socialinio draudimo sistemos. Šiuo metu taikant einamųjų įmokų mokėjimo ir kaupimo pensijų sistemas kuriamos naujos ir įvairios daugiapakopės pensijų sistemos, atsižvelgiant į kiekvienos šalies ekonomikos, demografijos ir socialinės srities problemas ir poreikius.

1.3.1. Pensijų sistemos reformos priežastys ir kryptys

Daugelis pasaulio valstybių, tiek ir Europos Sąjungos, susiduria su visuomenės senėjimo, tradicinės šeimos struktūros pokyčiu, technologine pažanga, globalizacija bei kitomis naujai iškilusiomis socialinėmis ir ekonominėmis problemomis. Valstybės aktyviai ieško priemonių jas suvaldyti, todėl vykdomos pensijų sistemų reformos, ieškomos geriausios sistemos, nagrinėjamos kitų valstybių praktikos. Siekiama, taip reformuoti socialinės apsaugos sistemą, kad daugiau atitiktų visuomenės lūkesčius, lanksčiai reaguotų į ekonominius ir socialinius reiškinius (Bitinas, 2006). Reiškiniai, kurie lemia pensijų sistemos reformą, nurodyti 1.5 paveiksle.

1.5 pav. Pensijų sistemų reformos priežastys

Šaltinis: sudaryta autorės pagal J. P. Dumont (1998) reformos priežastis

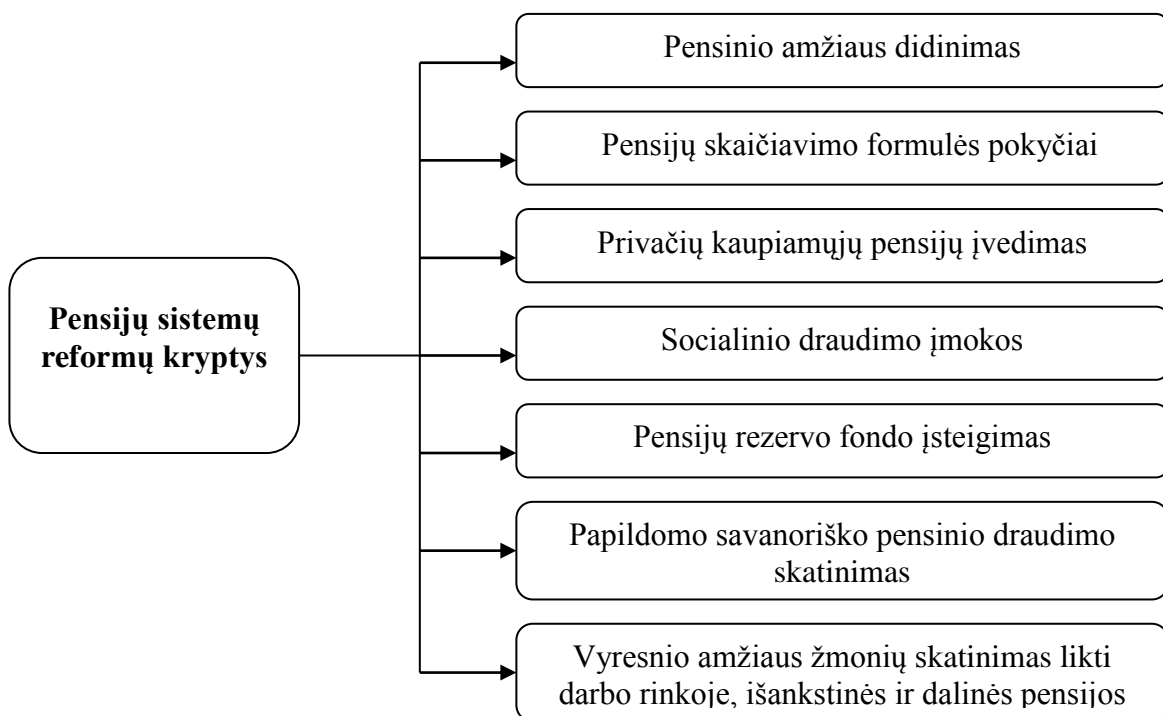
Tarptautiniai reiškiniai lemia pensijų sistemos reformas dėl didėjančių tarptautinių mainų, finansų rinkų integracijos ir globalizacijos (skatina kapitalo judėjimą, kuris lemia valstybės biudžeto pajamų kitimą ir galimybę finansuoti socialinę apsaugą), gyventojų migracijos. Aktyvesnė imigracija gali padėti valstybėms suvaldyti gyvenimo senėjimo problemas, darbo rinkos pasiūlos stoką bei pensijų sistemos finansavimo problemą. ES Komisijoje „Žaliojoje knygoje“ (2005) nurodoma, kad tarp Europos Sąjungos valstybių vienas iš populiariausių socialinės srities problemų sprendimo būdų yra imigrantų skaičiaus didinimas.

Sekanti pensijų sistemos reformos priežastis yra *nacionaliniai reiškiniai*, kurie susiję su visuomenės senėjimu, tradicinių šeimos santykių pokyčiu (pvz., gyvenimas nesusituokus), darbo rinkos pokyčiais (pvz., technologinė pažanga, moterų aktyvumas darbo rinkoje). Pastebima, kad vis vėliau pradedama profesinė veikla dėl ilgesnės studijų trukmės, dėl sveikatos apsaugos ilgėja gyvenimo laikotarpis, daugėja darbo vietų nevisą darbo dieną arba darbas nuotoliniu būdu (Bitinas, 2006). *Vidiniai socialinės apsaugos sistemų procesai* susiję su sveikatos apsaugos prieinamumu visuomenėje, siekiu mažinti finansinius įsipareigojimus socialinės apsaugos sistemai dėl nedarbo lygio, pensijų ir sveikatos apsaugos finansavimo poreikio didėjimo. Vengiant didinti socialines

draudimo įmokas ar mokesčius dėl visuomenės spaudimo ir ekonomikos augimo lėtėjimo galimybės, dažniau griežtinama tvarka dėl socialinio draudimo išmokų (Reynaud, 1998) bei diegiamos daugiapakopės pensijų sistemos, perkeliant dalį pensijų sistemos atsakomybės patiems pensijų sistemų dalyviams.

Demografiniai socialiniai pokyčiai susiję su gimstamumo mažėjimu ir būsima gyvenimo trukmės didėjimu, kuri lemia pagyvenusių asmenų skaičiaus augimą. Šie pokyčiai lemia pensijų sistemų finansavimo problemas, todėl siekiant užtikrinti vis didėjančius pagyvenusių asmenų poreikius, būtinos pensijų sistemų reformos (Klyvienė, 2007). Įvairus ekonominių ir demografinių veiksnių poveikis pensijų sistemai gali būti aprašytas kartų priklausomybės rodikliu. Rodiklis yra apskaičiuojamas, kaip santykis tarp senatvės pensijų gavėjų ir dirbančiųjų asmenų, mokančių įmokas, kurios yra skiriamos pensinio amžiaus asmenų pensijų mokėjimui (Gudaitis, 2010). Dar vienas reiškinys būdingas Europos Sąjungos valstybėms - *reiškiniai susiję su ES integracija*, kurie priklauso nuo valstybių tarpusavio išipareigojimų, bendros valiutos, viešojo sektoriaus deficito mažinimo, bendros konkurencijos strategijos aspektu. ES gyventojų laisvas judėjimas tarp ES valstybių taip pat lemia pensijų sistemos reformą, nes tarp valstybių juda ne tik darbingo amžiaus asmenys, bet ir jų šeimos nariai (Švarplys, Matulionis, 2009).

Pagrindinės pensijų sistemos reformos kryptys pateiktos 1.6 paveiksle.

1.6 pav. Pensijų sistemų reformų kryptys

Šaltinis: sudaryta autorės pagal A. Bitino (2006) pateiktas reformos kryptis

Socialinio draudimo sistemos pertvarkos, o ypač pensijų sistemos, organizuojamos dėl gyventojų gerovės (Skučienė, 2012). Būsimo gyvenimo trukmės augimas yra glaudžiai susijęs su pensinio amžiaus didinimu ir vyresnio amžiaus žmonių aktyvumo skatinimu likti darbo rinkoje. Apskaičiuota, kad pensinio amžiaus padidinimas 5 metais vidutiniškai leidžia valstybei sutaupyti apie 2 proc. nuo BVP. Kaip alternatyvi priemonė naudojama išankstinių ir dalinių pensijų sistema, tačiau tuomet mažėja būsimos pensijos dydis. Keičiant pensijų apskaičiavimo formulę siekiama sugriežtinti pensijų gavimo sąlygas (prailginimas pensijų įmokų mokėjimo laikotarpis) arba mažinti būsimos pensijos dydį, tačiau šią priemonę naudoti vengiama dėl visuomenės nepasitenkinimo bei asmenų ties skurdo riba didėjimą (Chagny, et al., 2001). Tikslinant pensijos išmokų sąlygas, Bismarko socialinės apsaugos tradicijas puoselėjančiose šalyse vis didesnis dėmesys skiriamas įmokų ir išmokų gavėjams, o Beveridžo – išmokos priklauso vis daugiau nuo asmens turimų išteklių (Gilion, 2000). Socialinio draudimo įmokų didinimas, kaip minėta anksčiau, yra rizikinga priemonė dėl gyventojų mobilumo. Valstybei tampant vis sudėtingiau užtikrinti adekvačius pensijų dydžius reikalingus minimaliam ir vidutiniam pragyvenimo lygiui garantuoti, privačių kaupiamųjų pensijų įvedimas ir papildomo savanoriško pensinio draudimo skatinimas tampa vis svarbesnis. Pavyzdžiui, Olandijoje ir Jungtinėje Karalystėje antros pakopos pensijos sudaro apie 40 proc. visų pensininkų pajamų, Danijoje ir Airijoje – apie 30 proc. (Bitinas, 2006). Galimos įvairios pensijų sistemos reformos kryptys, tačiau svarbu, kad naujai sukurta sistema būtų suprantama visuomenei ir aktyviai joje dalyvautų, o dalyviai sulauktų teigiamų rezultatų.

Viena iš alternatyvų, senatvės pensijų sistemos finansinio stabilumo užtikrinimui, yra daugiapakopės pensijos sistemos veikimas. Kartu išskaidoma rizika dėl ekonominių, politinių, demografinių ir institucinių veiksnių bei suteikiama asmenims galimybė patiems priimti sprendimus dėl savo būsimos senatvės pensijos, t.y. pasirinkti pensijų pakopas, įmokų tarifus, lėšų kaupimo strategijas, išėjimo į pensiją laikotarpį ir t.t. 1.3 lentelėje pateikiamos apibendrintos pagrindinės galimos rizikos bei jų poveikis einamųjų mokėjimų (I pakopa) ir kaupimo (II ir III pakopa) pensijų sistemoms.

Pensijų sistemų rizikos

Rizika	Einamųjų mokėjimų pensijos sistema (I pakopa)	Pensijos kaupimo sistema (II ir III pakopa)
DEMOGRAFINĖS		
Gimstamumo sumažėjimas	Neigiamas poveikis būsimums pajamoms.	Galimi netiesioginiai neigiami efektai būsimumai pensijai.
Laukiamos gyvenimo trukmės padidėjimas	Išlaidų pensijoms mokėti padidėjimas.	Galimos mažesnės išmokos.
Dirbančiųjų asmenų emigracija	Surenkamų socialinių įmokų sumažėjimas. Galimas būsimumų pensijų sumažėjimas.	Emigracijos metu nekaupiamos lėšos savo valstybėje ir sukaupiama mažesnė lėšų suma nei tikimasi.
EKONOMINĖS		
Nedarbo augimas	Surenkamų socialinių įmokų mažėjimas.	Laikiniai darbo netekę asmenys sukaupta mažesnę lėšų sumą nei tikisi.
Darbo užmokesčio sumažėjimas	Surenkamų socialinių įmokų sumažėjimas.	Mažesnės įmokos pervedamos į asmenines sąskaitas. Tikėtina mažesnė sukauptą suma.
Aukšta infliacija	Aukštesnės pajamos, bet reali pensijų vertė gali sumažėti.	Sukaupto turto vertė ir realios pensijų išmokos mažėja.
Neigiama investicinė grąža	Minimalus efektas. Gali būti, jei esamos lėšos yra investuojamos.	Mažesnė sukauptų lėšų suma ir mažesnės pensijų išmokos.
POLITINĖS		
Esminių pensijų sistemos parametrų pakeitimas	Sistema prisitaiko prie pakeitimų. Grėsmė dėl nepagrįstų populistinių sprendimų.	Pakankamai sudėtingas sistemos pakeitimas. Galimas nepasitikėjimas egzistuojančia sistema.
Fiskalinės priemonės	Aukštas pažeidžiamumas. Senatvės pensijos dydis priklauso nuo surenkamų socialinių įmokų sumos.	Tiesioginio poveikio nėra, kol nėra sumažintas įmokų dydis arba nevykdomas išmokų apmokestinimas.
INSTITUCINĖS		
Neskaidrus pensijai skirtų lėšų administravimas	Minimali tikimybė. Dažniausiai įmokų ir išmokų mokėjimo taisyklės aiškiai apibrėžtos įstatymais.	Tiesioginis neigiamas poveikis. Mažesnė sukauptą senatvės pensija.
Dideli administravimo kaštai	Tiesioginio poveikio nėra. Viešame sektoriuje sunku atskirti tik senatvės pensijų administravimui skirtas lėšas.	Tiesioginis neigiamas poveikis. Mažesnė sukauptą senatvės pensija.

Šaltinis: T. Gudaitis (2010)

Įdiegus daugiapakopę pensijų sistemą ar kitomis priemonėmis reformavus pensijų sistemą, vis dėl to, tenka lanksčiai reaguoti į dažnai besikeičiančias ekonomines, demografines, politines sąlygas siekiant efektyviausių rezultatų. Akademiniame literatūroje ypač plačiai vertinami su demografinė ir ekonomine rizika susiję pavojai. Autoriai R. Holzmann ir kiti (2001), K. Müller (2005), N. Barr (2000) nurodo, kad ilgainiui tiek demografiniai, tiek ekonominiai pokyčiai paveikia įvairias senatvės pensijų sistemas – einamųjų mokėjimų ir kaupimo, tačiau skirtingu mastu.

Atsižvelgiant į valstybėje vyraujančią ekonominę ir demografinę situaciją lemiančius veiksnius pasirenkamos įvairios pensijų sistemų kombinacijos ir atsižvelgiant į atsiradusias riziką ir problemas vykdomos reformos. Pavyzdžiui, viena pagrindinių demografinių rizikų yra visuomenės senėjimas, o poveikio sumažinimo alternatyvos gali būti šios: senatvės pensijos amžiaus didinimas;

asmenų, mokesčių socialines įmokas, grupės didinimas; socialinių įmokų, skirtų senatvės pensijoms, tarifo didinimas; privačių antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų įkūrimas; mokesčių lengvatų, skatinančių mokėti asmenines įmokas į trečios pakopos pensijų fondus, taikymas (Gillion, 2000).

Priėmus vieną iš galimų alternatyvų susiduriama su naujomis. Pavyzdžiui, didinant išėjimo į pensiją amžių, privalu kartu kurti naujas darbo vietas. Esant ribotam darbo vietų skaičiui tokios priemonės gali sukelti didesnę nedarbą, padidinti poreikį nedarbo išmokoms, padidinti konkurenciją dėl ribotų darbo vietų tarp įvairaus amžiaus darbuotojų ir naujai į darbo rinką įsijungusių asmenų. Visuomenė gali didėti susipriešinimas tarp skirtingo amžiaus asmenų. Socialinio draudimo aprėpties didinimas padidina įmokų apimtį, tačiau sukuria išpareigojimus pensijų mokėjimui ateityje, kai šiems asmenims reikės išmokėti pensijas. Kitas visuomenės senėjimo problemos sprendimo būdas - socialinių įmokų tarifo padidinimas, tačiau tarifo padidinimas gali sukelti neigiamų ekonominių pasekmių – darbo jėgos kainos augimą (Franco et al., 2004). Tai gali lemti tiesioginių užsienio investicijų sumažėjimą, šešėlinės ekonomikos augimą bei emigracijos didėjimą dėl didesnės mokesčių naštos.

Vieninga pensijų sistema pasaulyje dar nėra sukurta, nes kiekviena šalis turi savo specifiką ir ypatumus, tačiau įvairiose pasaulio šalyse pensijų sistemų tikslai panašūs – užtikrinti gyventojų gerovę. Kiekviena valstybė remdamasi nacionaliniais įstatymais nustato savo socialinės apsaugos sistemos pagrindus, siekia sukurti tokias pensijų sistemas, kurios padėtų finansuoti vis didėjančius pensijų išmokų poreikius. Neišvengiamai, įvairios pensijų sistemos ir pakopos susiduria su demografijos, ekonomikos, politikos ir institucijos rizika.

1.3.2. Lietuvos pensijų sistemos reforma

Įvairių šalių pensijų sistemose derinami einamųjų įmokų ir kaupimo metodai bei valstybinio ir privataus sektoriaus bendradarbiavimas. Lietuvos atvejis taip pat nėra išimtis, siekiant gyventojams užtikrinti aukštesnį pragyvenimo lygį, pensijos dydį adekvatų darbo pajamoms, sistemingai ir laipsniškai vykdoma Lietuvos pensijų sistemos reforma, kurios etapai pateikti 1.4 lentelėje.

Lietuvos pensijų sistemos reformos etapai

Etapas	Metai	Reforma
I	1990	Sukurtas Valstybinio socialinio draudimo valdymas (Sodra)
II	1995	Įsigaliojo LR Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas (I pensijų pakopa)
III	2004	Įsigaliojo savanoriškas kaupimas privačiuose pensijų fonduose (II pensijų pakopa)
IV	2013	Įsigaliojo savanoriškas ir papildomas kaupimas privačiuose pensijų fonduose (III pensijų pakopa)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal V. Šimkienės ir kitų (2009) pateiktą Lietuvos pensijų sistemos reformą

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje iki 1995 m. pensijų sistema buvo organizuojama pagal pakoreguotą sovietinį pensijų įstatymą bei įvairius LR Vyriausybės nutarimus. Siekiant socialinės apsaugos ir pensijų sistemą priartinti prie Europos socialinės apsaugos sistemos bei padaryti artimesnę šalies problemoms, nuo 1995 m. pradėta reformuoti Lietuvos pensijų sistema. Pasirinkta Bismarko pensijų sistema, veikianti pagal einamojo finansavimo principą, t.y. surinktos socialinio draudimo lėšos perskirstomos dabartinėms pensijoms sumokėti (Bitinas, 2011). 1995 m. įsigaliojo naujas socialinio draudimo įstatymas ir nauja pensijų sistema, pagal kurią iš „Sodros“ biudžeto buvo mokomas valstybinio socialinio draudimo pensijos, o iš valstybės biudžeto – valstybinės pensijos ir šalpos (socialinės) pensijos. Naujoji socialinio draudimo sistema leido pereiti nuo valstybės teikiamo „aprūpinimo“ negalintiems dirbti ir neturintiems pastovių pajamų gyventojams prie jų įmokomis įgytų teisių į išmokas. Socialinis draudimas pradėjo remtis fundamentaliais universalumo ir solidarumo principais (Šimkienė ir kiti, 2009). Lietuvos pensijų sistema įgavo Bismarko pensijų sistemos bruožus, kaip išmokų dydžio priklausomybė nuo darbo stažo ir algos dydžio, o socialinio draudimo biudžetas formuojamas iš dalyvių įmokų, taip pat įgijo ir Rytų Europos pensijų sistemų bruožus (neproporcingas socialinio draudimo įmokų ir pensijų pakeičiamumo normos santykis, kuris lėmė tarybinio stažo ir atlyginimų nuvertinimą) (Bitinas, 2008).

Nuo 1995 m. socialinio draudimo sistema veikė einamojo finansavimo (pay-as-you-go) principu, tačiau įvykdyta pensijų reforma nedavė lauktų teigiamų rezultatų. Lietuvoje naudota einamųjų įmokų ir išmokų sistema susidūrė su įvairiais sunkumais: visuomenės senėjimu, darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus mažėjimu, dabartinių pajamų ir ateities pensijų santykio neatitikimo, kuris nebeužtikrino tolygaus pragyvenimo lygio (Gylys, 2002). Pirmoji pensijų pakopa Lietuvos gyventojams turėjo užtikrinti minimalią apsaugą nuo skurdo bei kompensuoti dalį prarastų pajamų pensiniame amžiuje, tačiau susidariusios problemos vertė ieškoti naujos, daugiau Lietuvos atveju pritaikytos pensijų sistemos.

2004 m. pradžioje žengtas sekantis žingsnis siekiant gerinti Lietuvos pensijų sistemą, pradėtas perėjimas prie daugiapakopės pensijų sistemos, įteisintas socialinio draudimo įmokos dalies kaupimas pensijų fonduose. Įvykdytas valstybės teikiamų socialinių paslaugų perdavimas privačiam sektoriui. Lietuvos namų ūkiams buvo suteikta savanoriška galimybė pensijų fonduose kausti lėšas nemokant papildomų įmokų. Antros pakopos pagrindinis tikslas tapo – užtikrinti namų ūkiams didesnę senatvės pensiją investuojant į privačius pensijų fondus (Klyvienė, 2007). Įdiegta fiksuotų įmokų pensijų kaupimo pakopa, kurios įmokų dydį nustato LR įstatymai. Lietuvoje, skirtingai nei daugelyje Europos valstybių, buvo palikta apsisprendimo laisvė dėl dalyvavimo II pensijų pakopoje (Liutvinavičius, Sakalauskas, 2011). Ši pakopa dažnai sulaukia kritikos dėl rizikos ir sudėtingumo. Daugelis kritiškai vertina valstybinio socialinio draudimo pensijų garantijų mažinimą. Nurodoma, kad kai kuriuose Rytų Europos valstybėse privalomieji kaupiamieji fondai buvo įdiegti į pensijų sistemą paviršutiniškai ir neefektyviai, todėl rezultatai nebuvo tokie geri, kaip tikėtasi (Gylis, 2004). Kaupiamosios pensijų sistemos įdiegimas kritikuojamas taip pat dėl socialinės atsakomybės mažėjimo valstybės atžvilgiu. Gyventojai šią sistemą renkasi dėl nesaugumo ir netikrumo, nebesitikėdami valstybės teikiama socialine apsauga senatvėje (Guogis, 2004).

Atsižvelgiant į šalies demografinę, ekonominę ir socialinę situaciją nuspręsta pensijų reformą pratęsti siekiant padėti ir skatinti namų ūkius kausti daugiau lėšų būsimam pensijos laikotarpiui. Trečios pakopos įdiegimas Lietuvos pensijų sistemoje leido savanoriškai ir papildomai kausti pensijų fonduose. Dalyvavimas III pakopoje suteikia pranašumą prieš dalyvavimą II pakopoje dėl papildomų ir neribotų įmokų tarifų pasirinkimo. M. Liutvinavičiaus, V. Sakalausko (2011) atlikto tyrimo metu nustatyta, kad prisijungus prie III pensijų pakopos galima sukaupti daug didesnę pensijos sumą nei dalyvaujant tik II pensijų pakopoje.

Daugiapakopė pensijų sistema siekiama išspręsti ne tik gyventojų finansinio aprūpinimo senatvės laikotarpiu problemą, bet ir pensijų fondų pagalba padidinti šalies santaupas ir investicijas šalyje, kurios skatintų šalies ekonomikos augimą ir gyventojų gyvenimo lygio didėjimą (Gylis, 2002). Tačiau pradėjus veikti privatiems pensijų fondams išryškėjo dalyvių problemos: žemas dalyvių finansinis raštingumas, neracionalus ir neoptimalus pensijų kaupimo strategijos pasirinkimas ir t.t. Atsirado būtinybė skatinti Lietuvos gyventojų finansinį raštingumą ir aktyviau įsitraukti į pensijos kaupimo procesą.

Lietuvos II ir III pakopos pensijų fondų palyginimas pateiktas 1.5 lentelėje.

II ir III pakopos pensijų fondų charakteristika

Parametrai	II pakopos pensijų fondai	III pakopos pensijų fondai
Dalyvavimas pensijų fonduose	Nukreipiamos „Sodrai“ skirtos lėšos	Papildomai investuojamos lėšos
Mokesčių lengvata	Nėra taikomų mokesčių	Lengvata suteikiama dalyviams, kurie daugiau nei 10 metų kaupia lėšas
Įmokos tarifai	Įmokų dydis nustatomas LR įstatymais	Savarankiškai pasirenkamas įmokos dydis
Išmokos	Privalomos išmokos iki gyvenimo pabaigos, išskyrus atvejus, kai sukauptos lėšos neviršija tam tikros sumos	Investuotos lėšos atsiimamos, bet kuriuo metu

Šaltinis: sudaryta autorės, pagal LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2015) pateiktas pensijų kaupimo sistemas

Kaip matyti pagal 1.5. lentelėje pateiktas pensijų fondų charakteristikas, III pakopos pensijų fondai suteikia daugiau pasirinkimo laisvės namų ūkiams, taikomi liberalesni reikalavimai. Pensijų kaupimo II ir III sistema savo pradine prigimtimi panašios, tačiau gali pasižymėti skirtingais rezultatais. Skirtingus rezultatus lemia įstatymais reglamentuojamas įmokų tarifų dydis, mokestinės lengvatos ir kiti įsipareigojimai.

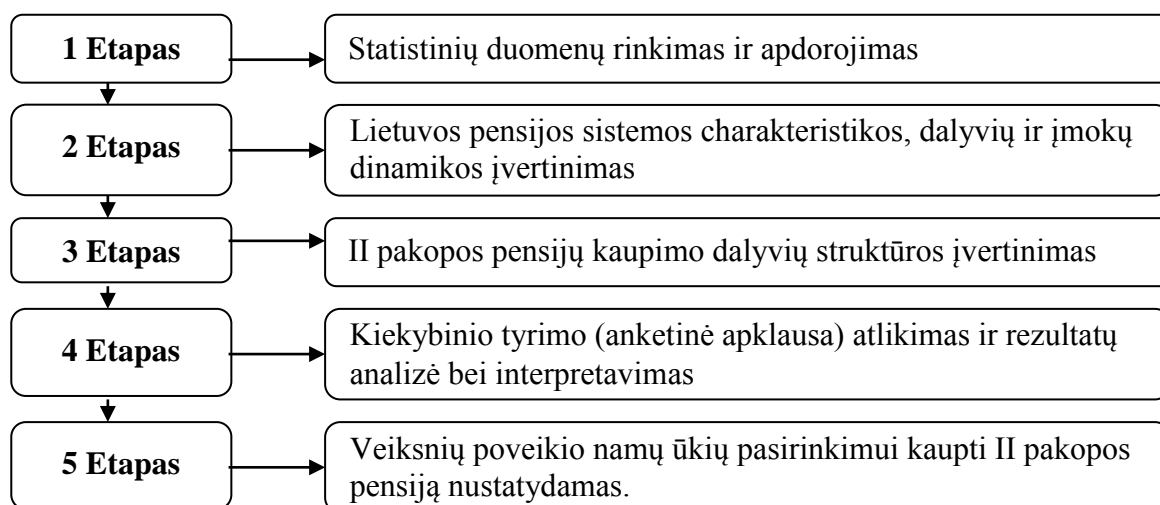
Lietuvos valstybė demografines, ekonomines ir socialines problemas siekia įveikti pensijos reformos pagalba ir diegiant naujas pensijų sistemos pakopas bei taikant kitas priemones, kaip pensinio amžiaus didinimas. Lietuvoje įsitvirtino daugiapakopė pensijų sistema, apimanti einamojo finansavimo ir pensijų kaupimo pakopas. Ateityje norint įveikti galimas demografines, ekonomines ir socialines rizikas tikslinga tarpusavyje ir toliau derinti skirtingus finansavimo ir pensijų mokėjimo sistemas, padalinant veiklą tarp viešo ir privataus sektoriaus. Ši strategija neatskiriama daugiapakopės pensijų sistemos veikimo pagrindas. Prieš pensijų sistemos reformą Lietuvoje visa atsakomybė už pensijų administravimą ir pensijų išmokų dydį atitekdavo valstybei. Įvykdžius pensijų sistemos reformą ir įdiegus II ir III pensijų pakopą, dalis valstybės atsakomybės perkelta namų ūkiams, o dalis administravimo darbų – privačiam sektoriui (pensiniams fondams).

Apibendrinus pensijų sistemos pakopas Lietuvoje, galime teigti, kad Lietuvos I pakopos struktūra ir esmė liko tokia pati kaip ir prieš pensijų reformą. Tuo tarpu, atsiradusi II ir III pensijų kaupimo pakopa yra visiškai naujovė bei vykdoma pensijų sistemos reformos ašis. Skirtumas nuo prieš reformą gyvavusios sistemos yra tas, kad valstybinis socialinis draudimas remiasi kartu solidarumo principu, o pervesdamas įmokas į privačius pensijų fondus kiekvienas pensijų sistemos dalyvis savarankiškai gali kaupti senatvei. Naujoji kaupimo sistema suteikia didesnę pasirinkimo laisvę namų ūkiams ir galimybę gauti didesnę senatvės pensiją.

1.4. Namų ūkių pasirinkimas II pakopos pensijų kaupimo reformoje: tyrimo metodologija

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas Lietuvos namų ūkių pasirinkimas kaupti II pakopos pensiją retrospektyviniu požiūriu. Tyrimas atliktas pagal Lietuvos statistikos departamento bei LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktus 2007-2014 m. statistinius duomenis bei naudojant kiekybinio tyrimo (anketinės apklausos) metu gautus duomenis. Duomenys darbe apdoroti taikant Excel ir SPSS programas.

Pirmame darbo etape buvo teoriškai išanalizuotos ir atskleistos pensijų sistemų charakteristikos, jų trūkumai ir privalumai. Išanalizuotas ir apibendrintas namų ūkių taupymo reiškinys ir taupymą lemiantys veiksniai, tačiau Lietuvoje trūksta tyrimų, kurie pateiktų išsamius rezultatus apie šių veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją. Tampa svarbu išanalizuoti esamą pensijų sistemą, jos dinamiką, dalyvių pasiskirstymą tarp pensijų pakopų bei namų ūkių pasirinkimą pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje, pensijų kaupimo reformos metu. Siekiant atlikti šią analizę nustatyti bendri tyrimo etapai, kurie pateikti 1.7 paveiksle.

1.7 pav. Namų ūkių pasirinkimo kaupti II pakopos pensiją tyrimo etapai

Atliekant namų ūkių pasirinkimo kaupti II pakopos pensiją tyrimą pensijų kaupimo reformos aspektu, pirmiausia, atliekamas statistinių duomenų rinkimas ir apdorojimas. Antrame etape įvertinama retrospektyviniu aspektu Lietuvos pensijų sistema, pagrindinių rodiklių dinamika. Trečiame empiriniame darbo etape tiriama II pakopos pensijų kaupimo dalyvių struktūra. Ketvirtame empirinio tyrimo etape atliekamas kiekybinis tyrimas: pasirenkamas tyrimo instrumentas, tikslinė grupė, respondentų skaičius. Atlikus kiekybinį tyrimą vyksta duomenų apdorojimas bei rezultatų analizė ir interpretavimas. Penktame darbo etape siekiama atsakyti į

suformuluotą darbo problemos klausimą „*kokie veiksniai turi didžiausią poveikį namų ūkių pasirinkimui pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje?*“. Šio etapo metu nustatomi veiksniai, kurie lemia namų ūkių pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje.

Empirinio tyrimo hipotezės

Siekiant išspręsti suformuluotą darbo problemą, t.y. nustatyti veiksmų poveikį namų ūkių pasirinkimui pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje, pensijų kaupimo reformos metu, identifikuoti demografiniai ir socialiniai veiksniai. Šie veiksniai tyrimui pasirinkti išanalizavus įvairių autorių empirinius tyrimus ir pateikti susisteminti 1.6 lentelėje.

1.6 lentelė

Veiksniai, lemiantys namų ūkių pasirinkimą pasitraukti, išplėsti ar nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje

Veiksniai	Rodikliai
Demografiniai	Amžius
	Lytis
	Šeimyninė padėtis
	Išsilavinimas
	Namų ūkyje vaikų skaičius iki 18 metų
	Gyvenamoji vieta
Socialiniai	Darbinė veikla
	Namų ūkio pajamos
	Taupymo norma
	Finansinės padėties vertinimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal H. Hamadi et al. (2011), D. Jurevičienės, E. Gausienės (2010), A. Klimavičienės, D. Jurevičienės (2007), P. C. Athukorala, P. L. Tsa (2003), N. Loayza et al. (2000) pateiktus veiksmus

Namų ūkių pasirinkimo kaupti II pakopos pensiją ir jį lemiančių veiksmų tarpusavio analizei atlikti pasirinkti demografiniai (amžius, lytis, šeimyninė padėtis, išsilavinimas, gyvenama vietovė ir namų ūkyje esančių asmenų ir nepilnamečių vaikų skaičius) bei socialiniai veiksniai (pajamos, taupymas, finansinės padėties vertinimas, darbinė veikla). Tad išanalizavus kiekybinio tyrimo metu surinktus duomenis ir vertinant respondentų atsakymus, siekiama identifikuoti socialinių ir demografinių respondentų duomenų (veiksmų) poveikį namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją. Vertinant tarpusavio priklausomybę taip pat siekiama patvirtinti arba paneigti suformuotą pagrindinę magistro darbo hipotezę: *augančios namų ūkių disponuojamos pajamos neturi poveikio namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją dėl pragyvenimo lygio Lietuvoje, kuris yra žemas*. Siekiant pavirtinti ar paneigti pagrindinę darbo hipotezę suformuluotos tarpinės hipotezės:

H1: Pensijų kaupimo bendrovės ar fondo keitimas didina tikimybę pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopoje dėl nepateisintų lūkesčių.

H2: Moterims yra didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl ilgesnės numatomos gyvenimo trukmės.

H3: Įgytas aukštasis universitetinis ir neuniversitetinis išsilavinimas didina tikimybę išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl didesnio finansinio raštingumo.

H4: Kuo įgyti išsilavinimą užtrunka ilgiau, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl trumpesnio darbingo laikotarpio iki pensijos išmokų mokėjimo pradžios.

H5: Kuo asmuo jaunesnis, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl galimos didesnės ateities rizikos.

H6: Jei asmuo gyvena ne mieste, tai didėja tikimybė pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopos dėl kompetentingos informacijos gavimo stokos.

H7: Jei asmuo bedarbis, ieškantis darbo, tai didėja tikimybė pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopos dėl pensijų fondų administravimo sąnaudų.

H8: Jei asmuo dirba tarnautojo ar specialisto pareigose, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl siekio užsitikrinti didesnę senatvės pensiją.

H9: Jei asmuo yra išsituokęs, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl galimos didesnės ateities rizikos.

H10: Kuo daugiau namų ūkyje asmenų, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl siekio dalį privalomo socialinio draudimo įmokos paskirsti artimiesiems, jei nebus sulaukta pensinio amžiaus.

H11: Kuo daugiau namų ūkyje nepilnamečių vaikų, tuo didesnė tikimybė pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopoje dėl išaugusio įprasto kasdieninio vartojimo.

H12: Kuo daugiau gaunama darbinių pajamų, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl riboto „Sodros“ mokamo pensijos dydžio.

H13: Kuo skiriama didesnė pajamų dalis taupymui, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl „laisvų“ finansinių lėšų.

H14: Jei yra vidutinis savo finansinės padėties vertinimas, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl teigiamos išankstinės nuomonės apie esamą ir būsimą savo finansinę situaciją.

H15: Jei yra aukštas artimųjų, pensinio amžiaus, finansinės padėties vertinimas, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje tikintis finansinio saugumo ateityje.

H16: Kuo numatoma ilgesnė gyvenimo trukmė, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl būsimo finansinio saugumo.

Kiekvienai suformuotai papildomai hipotezei skirtas klausimas kiekybinio tyrimo instrumente – anketoje. Hipotezės bus patvirtintos arba paneigtos atlikus logistinės regresijos analizę ir įvertinus veiksmų poveikį namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje.

Statistikos metodai

Analizuojant Lietuvos pensijų sistemos charakteristikas, dinamiką, dalyvius, įmokas – išmokas, pensijų kaupimą ir interpretuojant kiekybinio tyrimo metu gautus duomenis naudoti *statistiniai rodikliai*, kurie pateikti 1.7 lentelėje.

1.7 lentelė

Statistiniai rodikliai

Rodiklis	Formulė	Formulės kintamieji
Vidurkis	$\bar{X} = \frac{\sum X_i}{n}$	X_i – kintamojo reikšmė n – kintamojo reikšmių skaičius
Variacijos koeficientas	$V_x = \frac{S_x}{\bar{X}} * 100$	S_x – standartinis nuokrypis \bar{X} – vidurkis
Absoliutinis bazinis pokytis	$\Delta y_b = y_n - y_1$	y_n – paskutinio laikotarpio reikšmė y_1 – pirmojo laikotarpio reikšmė
Absoliutinis grandininis pokytis	$\Delta y_g = y_n - y_{n-1}$	n – dinaminių eilučių reikšmių skaičius
Grandininis padidėjimo (sumažėjimo) tempas	$Tp_b = \left(\frac{y_n}{y_1} \right) * 100 - 100$	y_n – paskutinio laikotarpio reikšmė y_1 – pirmojo laikotarpio reikšmė
Bazinis padidėjimo (sumažėjimo) tempas	$Tp_g = \left(\frac{y_n}{y_{n-1}} \right) * 100 - 100$	n – dinaminių eilučių reikšmių skaičius.
Vidutinis metinis pokytis	$\bar{Td} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}} * 100$	y_n – paskutinio laikotarpio reikšmė y_1 – pirmojo laikotarpio reikšmė n – dinaminių eilučių reikšmių skaičius

Šaltinis: sudaryta autorės pagal G. Kasnauskienės (2010), V. Bartosevičienės (2006), R. Valkausko (2005) pateiktus rodiklius

Siekiant nustatyti vidutinę požymio reikšmę skaičiuotas statistinis rodiklis – *vidurkis*, vertinant vidutinę požymio sklaidą apie vidurkį skaičiuojamas *variacijos koeficientas*. Kuo variacijos koeficientas didesnis, tuo didesni skirtumai tarp duomenų. Atliekant pensijų išmokų ir įmokų, pensijos gavėjų ir socialinio draudimas įmokas mokančių asmenų analizę retrospektyviniu požiūriu, naudojamos dinamikos eilutės (absoliutus grandinis ir bazinis pokytis, grandinis ir bazinis padidėjimo (sumažėjimo) tempas bei vidutinis metinis pokytis), kurios identifikuoja rodiklio kitimą laiko atžvilgiu. Padidėjimo (sumažėjimo) tempas parodo rodiklio pokytį procentine išraiška. Viso laikotarpio dinamikai apibendrinti naudojamas vidutinio metinio pokyčio rodiklis.

Siekiant nustatyti veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui pasitraukti arba išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje, pensijų kaupimo reformos metu, atliekama *logistinė regresinė analizė*. Dvinarė logistinė regresija atliekama pagal šią formulę (Čekanavičius, 2011):

$$P(Y = 1) = \frac{e^z}{1 + e^z} = \frac{1}{1 + e^{-z}}.$$

Čia $e = 2,718\dots$, o $z = C + b_1X + b_2Z + b_3W$.

Norint nustatyti logistinės regresijos modelio statistinį reikšmingumą ir tinkamumą, kiekvienam modeliui *tikrinamos regresijos modelio prielaidos*: nustatomas *klasifikavimo lygis* (kuo daugiau sutapimų, tuo modelis geresnis), *Chi kvadrato statistika ir jos p – reikšmė* (jei $p < 0,05$, tuomet modelis laikomas tinkamu), *Voldo testas* (jei $p < 0,05$, tuomet modelis laikomas tinkamu), *determinacijos koeficientas* (modelis tinkamas, jei determinacijos koeficientas viršija 20 proc.), *Kuko matas* (išskirtys, jei Kuko matas >1), *Deviacijos ir laisvės laipsnių skaičiaus santykis* (reikšmingas, jei mažesnis už 1 arba nedaug viršija 1) (Čekanavičius, 2011). Modelis, kuris tenkina visas prielaidas, laikomas statistiškai reikšmingas ir patikimas interpretuojant duomenis.

Kiekybinio tyrimo instrumentas ir tyrimo imtis

Empirinėje darbo dalyje atliekamas *kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa* siekiant nustatyti veiksnius, kurie turi didžiausią poveikį namų ūkių pasirinkimui nekeisti kaupimo sąlygų, pasitraukti arba išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje. Kiekybinis tyrimas organizuojamas pagal A. Valackienės (2004), K. Kardelio (2002) ir kitų autorių pateiktas nuostatas. Apklausos anketa parengta pagal bendras anketų rengimo rekomendacijas ir sudaryta iš trijų dalių: įžangos, pagrindinės ir baigiamosios dalies. Anketos klausimai suformuoti išnagrinėjus teorinę ir empirinę įvairią mokslinę literatūrą. Atsižvelgiant į H. Hamadi et al. (2011), D. Jurevičienės, E. Gausienės (2010), M. Dahan et al. (2009), A. Klimavičienė, D. Jurevičienė (2007), P. C. Athukorala, P. L. Tsa (2003), N. Loayza et al. (2000) ir kitų autorių atliktus tyrimus sudaryti apklausos klausimai, kurių schema pateikta 1.8 lentelėje.

Kiekybinio instrumento schema

Dalis	Klausimai	
I. Įžanginė dalis	<i>Kreipimasis į respondentą</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tyrimo tikslo pristatymas ▪ Tyrimo metodikos pristatymas ▪ Tyrimo duomenų pateikimo paaiškinimas
II. Pagrindinė dalis	<i>Respondentų veiksmai</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Elgsena pensijų kaupimo reformos metu ▪ Migracija tarp pensijų fondų ir bendrovių
	<i>Demografiniai duomenys</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lytis ▪ Išsilavinimas ▪ Darbinė veikla ▪ Amžius ▪ Gyvenama vietovė ▪ Šeimyninė padėtis ▪ Namų ūkio sudėtis
	<i>Socialiniai duomenys</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Namų ūkio darbinės pajamos ▪ Taupymo dydis
III. Baigiamoji dalis	<i>Lūkesčiai</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Finansinės padėties vertinimas ▪ Tikėtina gyvenimo trukmė

Įžanginėje anketos dalyje respondentams pateikiamas prisistatymas, kuris sudarytas iš tyrimo tikslo, pildymo instrukcijos ir informacijos apie tyrėją. Pagrindinė anketos dalis papildomai suskirstyta į klausimų grupes pagal respondentų demografinius ir socialinius duomenis. Baigiamoji dalis sudaryta iš klausimų lūkesčių aspektu. Tyrimo instrumentas sudarytas iš 17 tiesioginių bei uždarų ir atvirų klausimų. Anketinės apklausos metu surinkti pirminiai duomenys apdorojami Microsoft Exel ir SPSS programa.

Siekiant nustatyti veiksnius, lėmusius namų ūkių pasirinkimą nekeisti kaupimo sąlygų, pasitraukti arba išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje, pensijų kaupimo reformos metu, apklausos respondentai pasirinkti Lietuvos namų ūkiai (gyventojai), kurie kaupia II pensijų pakopoje. Anketinė apklausa turi pasižymėti validumu (patikimumu), kad tyrimo išvados ir dinamika būtų pagrįsta ir būtų galima palyginti duomenis (Kardelis, 2002), todėl būtina tikslingai nustatyti tyrimo imtį. Pagal „Sodros“ duomenis 2014 metais Lietuvoje buvo 1,12 mln. pensijų kaupimo dalyvių. Tokia didelė imtis tyrimuose naudojama retai, nes tokio pat patikimumo informacija gaunama ir iš vidutinio dydžio imčių (V. Čekanavičius, G. Murauskas, 2002). Tad *tyrimo imtis* nustatyta naudojant Paniotto formulę, kuri pateikta 1.9 lentelėje.

Tyrimo imties nustatymas

Formulė	Kintamieji	Apskaičiavimas	Pensijų kaupimo dalyviai	Tyrimo imtis
$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$	n - imties dydis; Δ - imties paklaidos dydis; N - generalinė aibė	$n = \frac{1}{0,05^2 + \frac{1}{1123800}}$	1123800	400

Šaltinis: sudarytas autorės, pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

Siekiant nustatyti patikimą imties dydį, kurios duomenys adekvačiai atvaizduotų visos populiacijos duomenis, parenkamas standartinis socialiniuose mokslų tyrimuose naudojamas paklaidos dydis - 5 proc. Naudojant šią paklaidą gaunama 0,95 tikimybė (Valackienė, 2004). Įvertinus tyrimo imtį pagal Paniotto formulę nustatyta, kad siekiant gauti patikimus ir tikslus apklausos duomenis reikia apklausti 400 respondentų.

Tyrimo metu buvo panaudotas atsitiktinis tiriamųjų respondentų pasirinkimo būdas. Anketos buvo platinamos internete (www.apklausa.lt) 2015 m. vasario - kovo mėnesį. Respondentai savarankiškai atsakinėjo į pateiktus anketos klausimus pagal anketos pildymo instrukciją.

Apibendrinant namų ūkių pasirinkimo kauti II pakopos pensijų tyrimo metodologiją, galima teigti, kad vertinant namų ūkių dalyvavimą Lietuvos pensijų sistemoje retrospektyviniu požiūriu naudoti aprašomosios statistikos rodikliai bei dinaminės eilutės. Siekiant nustatyti namų ūkių pasirinkimo kaupti II pakopos pensiją ir jį lemiančių veiksnių priklausomybę atliekamas kokybinis tyrimas – anketinė apklausa bei logistinė regresinė analizė. Įvertinamas regresijos modelių statistinis reikšmingumas ir tinkamumas.

Atlikus teorinę pirmojo darbo skyriaus analizę nustatyta, kad pasaulyje neegzistuoja universalios pensijų sistemos. Atsižvelgiant į šalies politinę, ekonominę, demografinę ir socialinę situaciją pasirenkama einamųjų įmokų ir kaupiamos pensijų sistemos kombinacija, unikalus tai šaliai priimtinas variantas. Dažniausiai vykdoma reforma kaupimo aspektu, diegiant daugiapakopes pensijų sistemas, todėl didėja kiekvieno individuali atsakomybė būsimos pensijos atžvilgiu.

Namų ūkių pasirinkimas dalį savo disponuojamų pajamų skirti taupymui, investavimui bei pensijų kaupimui priklauso nuo įvairiausių veiksnių. Ekonominiams ir politiniams veiksniams galima priskirti realios palūkanų normos, pajamų, fiskalinės politikos, infliacijos, finansų rinkų

liberalizavimo bei socialinio draudimo reformos daromą poveikį namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją. Demografiniams ir socialiniams veiksniams priskiriami asmens amžiaus, urbanizacijos lygio, neapibrėžtumo dėl ateities ir individualios patirties veiksniai. Veiksnių poveikis skiriasi nuo kiekvienos valstybės ekonominės, demografinės, politinės ir socialinės situacijos bei nuo namų ūkių individualios patirties, tad nėra vieningos sistemos siekiant skatinti namų ūkius kaupti lėšas pensijai ar taupyti kitomis formomis.

Empirinėje darbo dalyje bus siekiama patvirtinti teorinėje dalyje išanalizuotų veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją naudojant logistinę regresinę analizę.

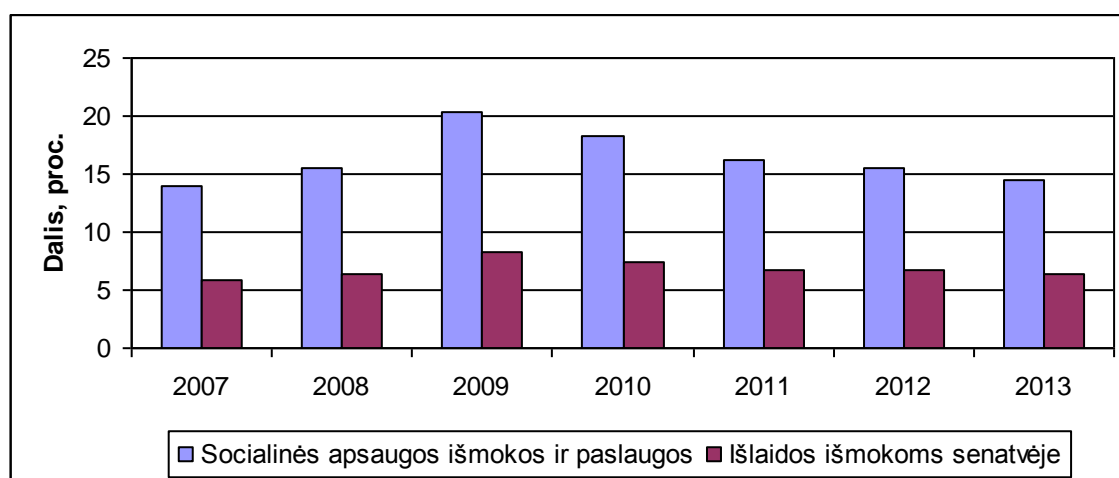
2. NAMŲ ŪKIŲ PASIRINKIMAS II PAKOPOS PENSIJŲ KAUPIMO REFORMOJE: EMPIRINIS TYRIMAS LIETUVOJE 2007-2014 M.

Empirinėje magistro darbo dalyje, pirmiausia, analizuojamas namų ūkių dalyvavimas Lietuvos pensijų sistemoje. Identifikuojama pensijos sistemos dalyvių, pensijos gavėjų ir senatvės pensijos dydžio dinamika retrospektyviniu požiūriu. Vertinama pensijų kaupimo dalyvių dinamika tarp pensijos fondų ir bendrovių bei dalyvių pasiskirstymas pagal darbo užmokestį, fondo tipo pasirinkimą, lytį ir amžių sutarties pasirašymo metu. Analizuojama dalyvių pasiskirstymo dinamika ir struktūra 2013 m. pagal sprendimo varianto priėmimą (išplėsti pensijų kaupimą, nieko nekeisti arba pasitraukti iš II pensijų kaupimo pakopos).

2.1. Lietuvos pensijų sistemos analizė

Mažėjantis gyventojų skaičius, išaugusi darbingo amžiaus gyventojų emigracija, ilgėjantis gyventojų amžius ir kitos socialinės bei ekonominės problemos paskatino Lietuvoje įdiegti II pakopos pensiją. Socialiniu draudimu apdrausti fiziniai asmenys moka draudimo įmokas patys arba už juos šias įmokas sumoka draudėjai (darbdaviai), o po pensijų kaupimo reformos susiformavo ir pensijų kaupimo dalyviai. Jais tampama, kai asmuo sudaro sutartį su pensijų kaupimo bendrove ir pasirenka dalį mokamos socialinio draudimo įmokos pervesti privatiems pensijų fondams.

Socialinės apsaugos išlaidos senatvės išmokoms, palyginti su bendru vidaus produktu, pavaizduotos 2.1 paveiksle.

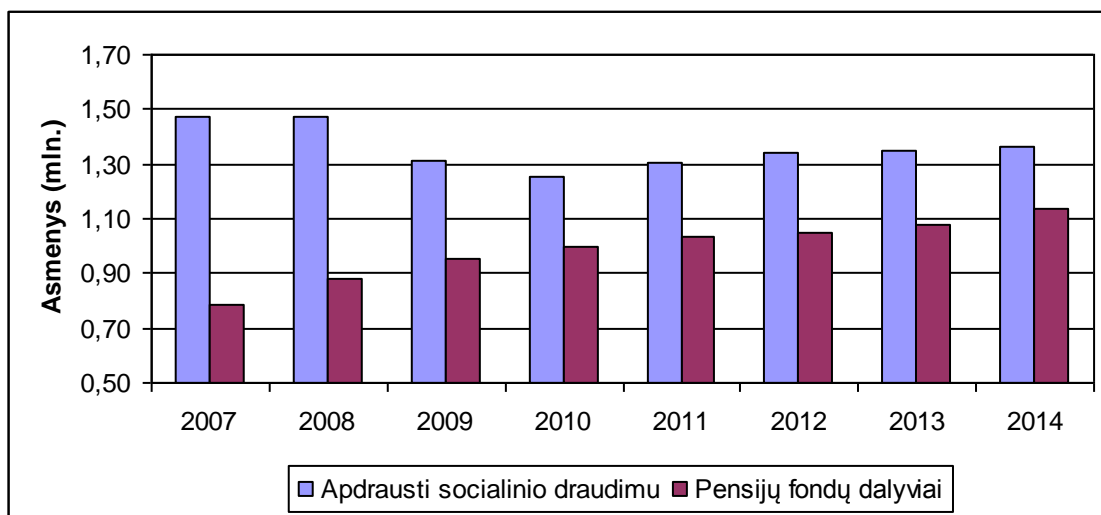

2.1 pav. Socialinės apsaugos išmokos palyginti su BVP 2007-2013 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ ir Statistikos departamento duomenis

Analizuojamu laikotarpiu socialinės apsaugos išmokos ir paslaugos sudarė apie 16,31 proc. BVP, o išmokos senatvės pensijoms – 6,83 proc. BVP. Per 2007-2013 m. socialinės apsaugos išlaidų dalis išaugo 0,6 proc., o senatvės pensijos išmokų - 0,5 proc. lyginti su šalies BVP. Mažiausią BVP dalį senatvės išmokos sudarė 2007-2008 m. (vidutiniškai apie 6,1 proc.) dėl spartaus šalies ekonomikos augimo ir BVP didėjimo. Dėl ekonomikos nuosmukio valstybėje išaugo nedarbo lygis, sumažėjo eksportas, verslo sektoriaus pajamos ir t.t., todėl augo socialinės apsaugos išmokų ir paslaugų poreikis, kurios 2009-2010 m. sudarė vidutiniškai 19,30 proc. BVP. Vertinant socialinės apsaugos išmokų struktūrą, galima teigti, kad analizuojamu laikotarpiu išlaidos senatvės išmokoms sudarė vidutiniškai 42 proc. tarp visų socialinės apsaugos išmokų ir ši dalis pastoviai didėjo, o per 2007-2013 m. tarp visų socialinės apsaugos išmokų išlaidos senatvės išmokoms išaugo 1,70 proc., tad vis didesnė socialinės apsaugos išmokų dalis skiriama senatvės pensijoms ir jų finansavimo procesas tampa vis aktualesne problema Lietuvos visuomenėje.

Apdraustieji socialiniu draudimu bei pensijų kaupimo dalyviai pavaizduoti 2.2 paveiksle.

2.2 pav. Pensijų kaupimo dalyviai ir socialinio draudimo apdraustieji 2007-2014 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

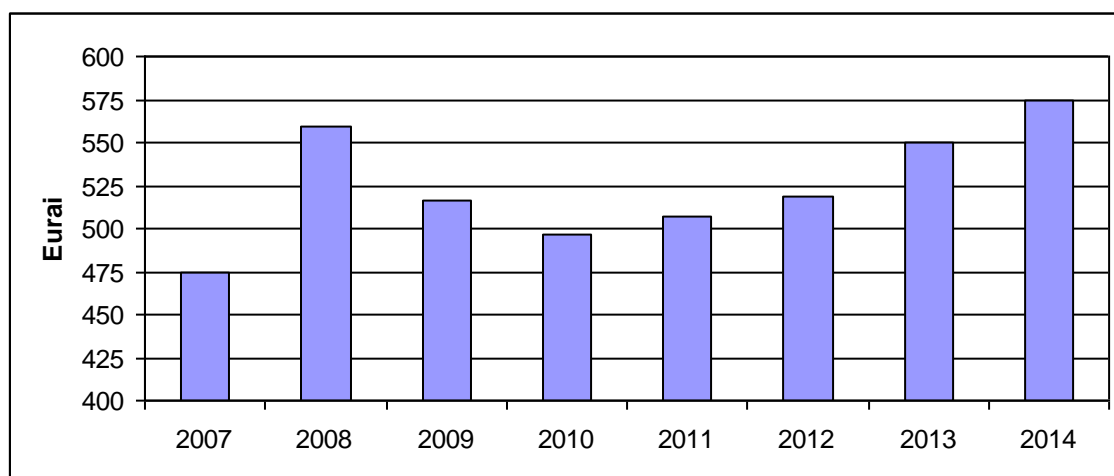
Vertinant pensijų kaupimo dalyvių ir socialiai apdraustų skaičius santykį nustatyta, kad didžioji dalis socialiniu draudimu apdraustų asmenų (73,29 proc.) taip pat kaupia lėšas pensijų fonduose. Aktyvų gyventojų dalyvavimą lėmė žiniasklaidos skelbiama informacija apie kaupimo pensijos teikiamą būsimą gerovę senatvės laikotarpiu, taip pat viešinama informacija apie valstybinio socialinio draudimo finansavimo problemas. Būsimus dalyvius priviliojo suinteresuotų institucijų reklaminės kompanijos (Skučienė, 2011). Savanoriškas pasirinkimas dalį socialinių įmokų pervesti į privačius pensijų fondus ir gausus dalyvių skaičius rodo gyventojų pasitikėjimą II

pensijų pakopa, „Sodros“ pensijų sistemos nesugebėjimą patenkinti Lietuvos gyventojų lūkesčius bei siekiu užsitikrinti finansinį saugumą pensinio amžiaus laikotarpiu.

Vertinant dinaminį požiūriū nustatyta, kad pensijų fondų kaupimo dalyvių kasmet padidėjo po 5,39 proc., o socialiniu draudimo apdraustųjų sumažėdavo po 1,13 proc. Per 2007-2014 m. pensijų fondų dalyvių skaičius išaugo iš viso 44,44 proc. arba 0,34 mln. asmenų, o socialinio draudimo apdraustų skaičius sumažėjo 7,67 proc. arba 0,11 mln. asmenų. Pensijų kaupimo dalyvių Lietuvoje pastoviai didėjo, nors mažėjančiais tempais, nes didžioji dalis socialinio draudimo apdraustų asmenų sutiko dalį „Sodrai“ skiriamos socialinio draudimo įmokos pervesti į privačius pensijų fondus nuo 2004 m., kuomet į Lietuvos pensijų sistemą buvo įdiegta II pensijų pakopa. Per 2007-2009 m. pensijų fondų dalyvių skaičius išaugo 21,76 proc., o per 2010-2014 m. tik 13,88 proc. dėl vis didėjančios pensijų fondų dalyvių dalies tarp visų socialiniu draudimu apdraustų asmenų. 2007 m. pensijų fondų dalyviai sudarė 53,23 proc. tarp visų socialiniu draudimu apdraustų asmenų, o 2014 m. – siekė net 83,28 proc. Sparčiai išaugo pensijų fondų dalyvių (5,08 proc.) per 2013-2014 m. dėl pensijų kaupimo sistemos reformos, kai buvo Lietuvos gyventojams suteikta apsisprendimo teisė dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje.

Analizuojamu laikotarpiu apdraustųjų socialiniu draudimu gyventojų skaičius nuo 2007 m. iki 2011 m. sumažėjo net 15 proc. Šį mažėjimą lėmė sparti Lietuvos gyventojų emigracija, dėl ekonomikos nuosmukio išaugęs nedarbo lygis bei prastėjanti šalies demografinė situacija. 2011-2014 m. nustatytas socialiniu draudimu apdraustųjų skaičiaus didėjimas (4,33 proc.), kurį lėmė emigrantų grįžimas, mažėjantis nedarbo lygis.

Vidutinės apdraustų socialiniu draudimu pajamos, nuo kurių skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos, pavaizduotos 2.3 paveiksle.

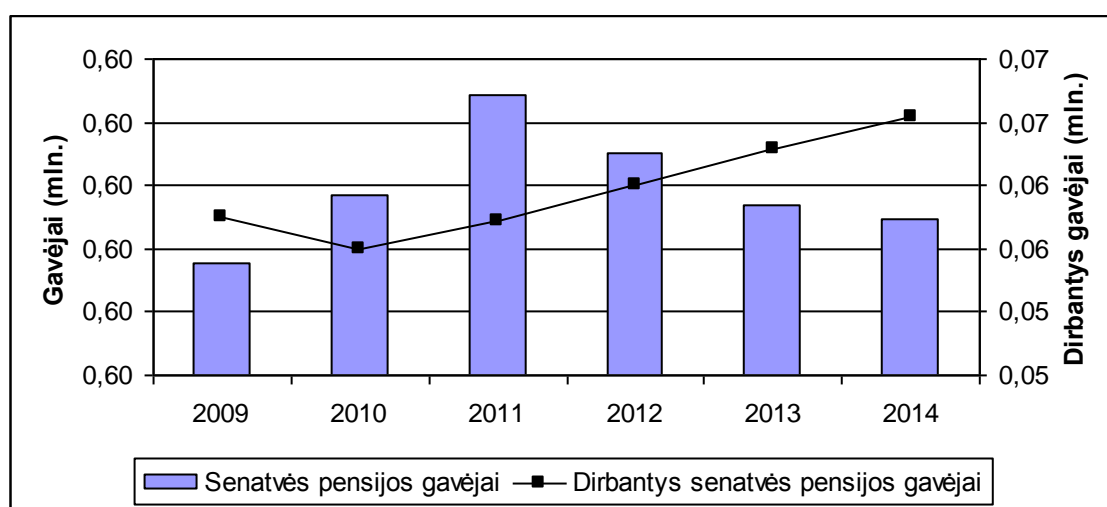

2.3 pav. Socialiniu draudimu apdraustųjų pajamos 2007-2014 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ duomenis

Socialiniu draudimu apdraustųjų vidutinės pajamos 2007-2013 m. siekė 524,56 Eur ir per analizuojamą laikotarpį išaugo 100,10 Eur arba 21,09 proc. Pajamų augimą lėmė auganti šalies ekonomika, didėjantis darbo užmokestis, mažėjantis nedarbo lygis, nors ekonomikos nuosmukio metu apdraustųjų socialiniu draudimu vidutinės pajamos per 2008-2010 m. sumažėjo net 11,83 proc. arba 63,10 Eur. Mažėjimą lėmė ekonomikos nuosmukio neigiami padariniai, kaip išaugęs bedarbių skaičius, emigracija, mažėjantis verslo subjektų pelnas, valstybės taupymo programos bei mokamas mažesnis darbo užmokestis. Šalies ekonomikai atsigaunant 2011-2014 m. stebimas vėl vidutinių apdraustųjų pajamų augimas, per šiuos metus išaugo 13,26 proc. arba 67,30 Eur.

Senatvės pensijos gavėjų skaičius pateiktas 2.4 paveiksle.

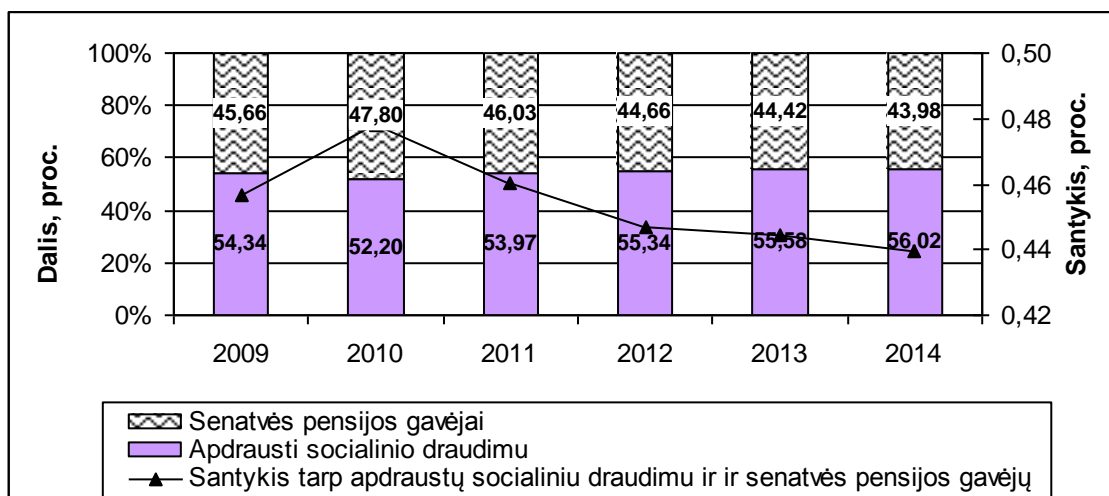

2.4 pav. Senatvės pensijos gavėjai 2009-2014 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ duomenis

Vidutiniškai analizuojamu laikotarpiu senatvės pensijos gavėjų buvo 0,59 mln., o iš jų dirbo net 59,7 tūkst. arba tarp visų senatvės pensijų gavėjų 9,96 proc. buvo dirbantys. Nuo 2010 m. dirbančių senatvės pensijos gavėjų dalis tarp visų senatvės pensijos gavėjų pastoviai didėjo, vidutiniškai kasmet po 2,58 proc. Vertinant retrospektyviniu dinaminio požiūriu, galima teigti, kad 2009-2011 m. pensijos gavėjų išaugo 0,44 proc. o per 2011-2014 m. pastoviai mažėjo (sumažėjo 0,33 proc.). Nors pensijos gavėjų skaičius augimas analizuojamu laikotarpiu buvo nepastovus, tačiau dirbančių senatvės pensijos gavėjų skaičius pastoviai didėjo (išaugo analizuojamu laikotarpiu 13,62 proc.) dėl žemėjančio senatvės pensijų gavėjų gyvenimo lygio. Vidutiniškai net 10 proc. visų senatvės pensijos gavėjų dirbo ir šis skaičius pastoviai didėjo (2014 m. siekė 65 tūkst., o 2009 m. – 57 tūkst.). Vertinant pensijos gavėjų struktūrą pagal lytį nustatyta, kad analizuojamu laikotarpiu pensijos gavėjų moterų buvo 68,19 proc. o vyrų – 31,81 proc., tad moterims vidutiniškai ilgiau gyvenant ypatingai yra svarbu anksčiau pradėti kaupti II pakopos pensijoje, norint išvengti skurdo rizikos senatvėje.

Santykis tarp senatvės pensijos gavėjų ir socialiniu draudimo apdraustų asmenų t.y. mokačių socialinio draudimo įmokas pateiktas 2.5 paveiksle.

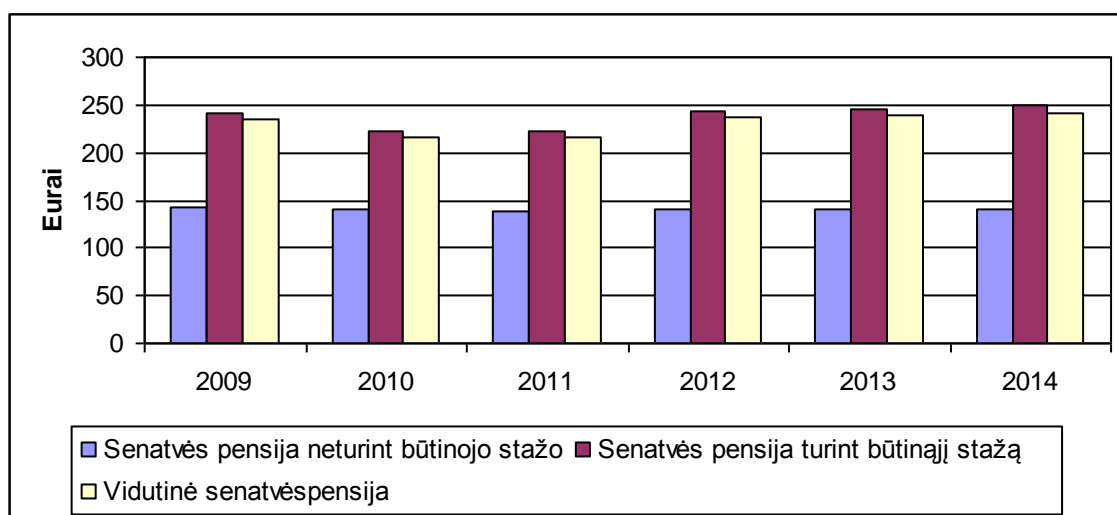

2.5 pav. Senatvės pensijos gavėjų ir mokačių socialinio draudimo įmokas santykis 2009-2014 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ duomenis

Analizuojamu laikotarpiu santykis tarp mokačių socialinio draudimo įmokas (apdraustų socialiniu draudimu) ir senatvės pensijos gavėjų siekė 0,45 t.y. vidutiniškai vienam asmeniui, kuris moka socialinio draudimo įmokas teko 0,45 senatvės pensijos gavėjo. Šis santykis analizuojamu laikotarpiu sumažėjo 0,02 proc. punkto dėl spartesnio apdraustų socialiniu draudimu asmenų skaičiaus augimo (3,94 proc.) nei senatvės pensijos gavėjų (0,11 proc.) Mokačių socialinio draudimo įmokas asmenų skaičius analizuojamu laikotarpiu didėjo dėl mažėjančio nedarbo lygio, grįžtančių emigrantų. Per 2009-2014 m. apdraustų socialiniu draudimu buvo vidutiniškai 1,31 mln. asmenų, o senatvės pensijos gavėjų – 0,599 mln. arba tarp visų mokačių socialinio draudimo įmokas asmenų senatvės pensijos gavėjų buvo 45,42 proc. Didžiausia senatvės pensijos gavėjų dalis tarp visų mokačių socialinio draudimo įmokas buvo 2010 m. (siekė 47,80 proc.) arba vienam socialinio draudimo įmokas mokačiam asmeniui teko 0,48 senatvės pensijos gavėjo.

Vertinant gyventojų pasirinkimą kaupti II pakopos pensiją svarbu įvertinti ir vidutinę senatvės pensiją Lietuvoje, kuri pavaizduota 2.6 paveiksle.

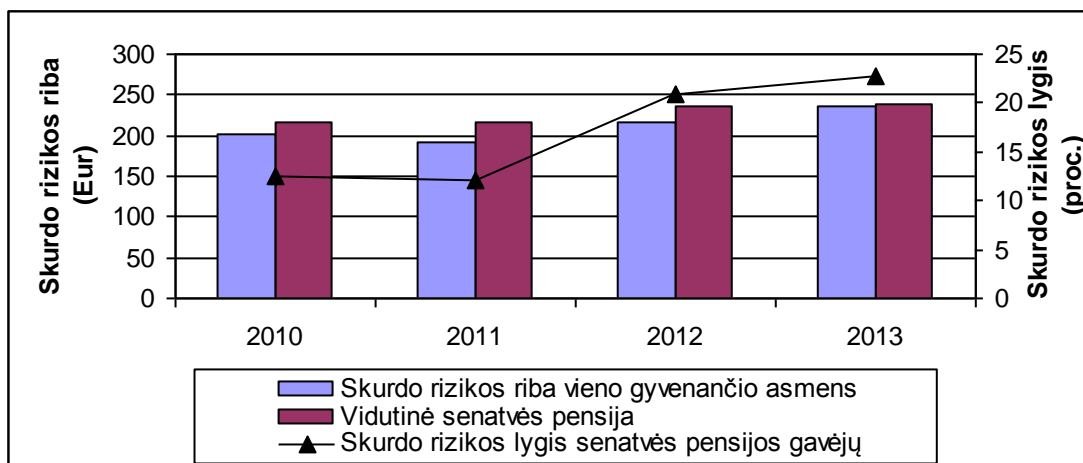
2.6 pav. Vidutinė senatvės pensija 2009-2014 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ duomenis

Vidutinė senatvės pensija Lietuvoje 2009-2014 m. siekė 230,50 Eur, neturint būtino stažo - 140,50 Eur, o turint – 237,50 Eur. Asmuo gali gauti senatvės pensiją, jei turi 30 metų socialinio draudimo stažą. Senatvės pensija neturint stažo analizuojamu laikotarpiu siekė vidutiniškai 59 proc. vidutinės senatvės pensijos dydžio. Šis gana aukštas santykis leidžia konstatuoti, kad nors ir asmenys išdirbo ir mokėjo socialinio draudimo įmokas reikiamą laikotarpį, tai neužtikrina adekvačios pensijos, nes vidutinis pensijos skirtumas turint stažo ir neturint 2009-2014 m. siekė 96,90 Eur.

Analizuojamu laikotarpiu vidutinė senatvės pensija išaugo 2,20 proc. (5,20 Eur), pensija turint stažą – 3,40 proc. (8,30 Eur) o neturint stažo sumažėjo 0,9 proc. (1,30 Eur). Augimą lėmė mažėjantis nedalo lygis, didėjantis darbo užmokestis, gerėjanti šalies ekonominė situacija. Sparčiausias augimas nustatytas 2012 m., kai šalies vidutinė senatvės pensija padidėjo 8,97 proc.

Vertinant vidutinį šalies pensijos dydį svarbu išanalizuoti ir pensinio amžiaus gyventojų gyvenimo lygį, todėl sekančiame 2.7. paveiksle pavaizduoti skurdo rizikos ribos (sąlyginis pajamų dydis, už kurį mažesnes disponuojamasias pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų) ir skurdo rizikos lygio (asmens, kurių ekvivalentinės pinigines disponuojamosios pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą, dalis) rodikliai.

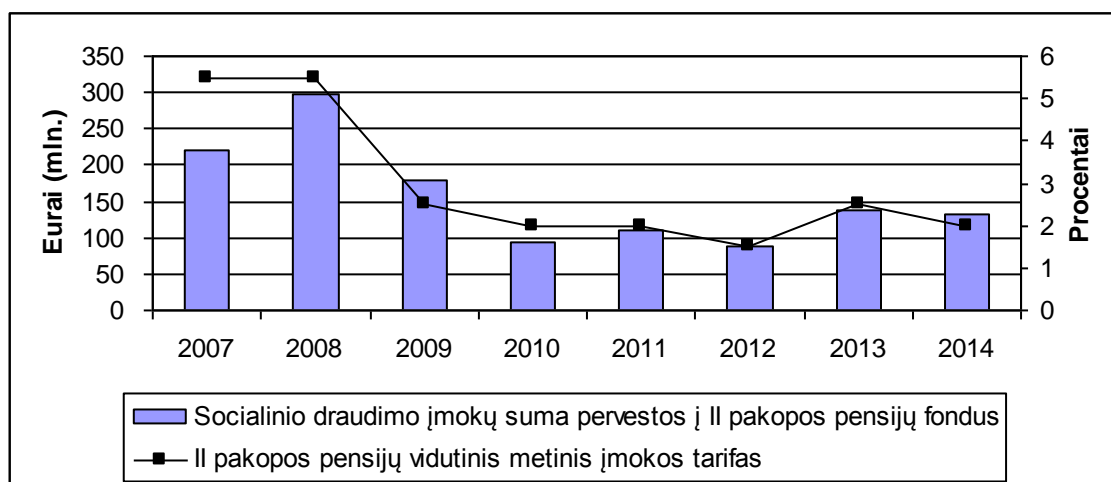

2.7 pav. Skurdo rizikos riba ir lygis 2010-2013 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ ir Statistikos departamento duomenis

2010-2013 m. vidutinė senatvės pensija siekė 226,82 Eur, o vieno gyvenančio asmens skurdo rizikos riba – 211,75 Eur. Riba tarp skurstančio ir neskurstančio asmens tesiekė 15,07 Eur. Skurdo rizikos riba (16,33 proc.) analizuojamu laikotarpiu augo sparčiau nei vidutinė senatvės pensija (10,12 proc.), todėl vidutinės senatvės pensijos augimas per 2010-2013 m. ne tik nepagerino senatvės pensijos gavėjų gyvenimo sąlygų, bet ir nekompensavo skurdo rizikos ribos augimo, t.y. didėjančių pragyvenimo išlaidų. Vertinant skurdo rizikos lygį pagal senatvės pensijos gavėjus nustatytas spartus augimas (10,10 proc.) analizuojamu laikotarpiu dėl augančios infliacijos šalyje.

2.8 grafike pateikti duomenys apie pervestas pensijų įmokų sumas į II pakopos pensijų fondus bei II pakopos pensijos įmokos tarifai.

2.8 pav. Socialinio draudimo įmokų suma, kuri pervedama į II pakopos pensijų fondus 2007-2014 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ duomenis

Analizuojamu laikotarpiu iš viso pervesta į pensijų fondus apie 1259 mln. Eur. Lyginant 2014 m. su 2007 m. pervedamos lėšos sumažėjo 40,50 proc. arba vidutiniškai kasmet po 5,06 proc. Įmokų sumos dinamika buvo netolygi: 2008-2010 m. mažėjo dėl išaugusio nedarbo lygio, mažėjančio darbo užmokesčio, o per 2007-2008 m., 2010-2011 m. ir 2012-2013 m. didėjo dėl darbo jėgos ir darbo užmokesčio augimo. Socialinio draudimo sumos, kuri pervedama į II pakopos pensijų fondus, sumažėjimą lėmė ir II pakopos pensijų vidutinis metinis įmokos tarifo dydis, kuris buvo mažinimas dėl valstybės taupymo politikos. Įmokų tarifo dydį numato LR Pensijų sistemos reformos įstatymas. Įmokos tarifo nustatymas sukėlė gyventojų, kurie moka socialinio draudimo įmokas, pasitikėjimą šia sistema. Aktyvų dalyvavimą pensijų kaupimo sistemoje lėmė ir tai, kad ši įmoka nebuvo išskaičiuojama iš darbo užmokesčio, o atskaitoma iš bendro socialinio draudimo tarifo (Skučienė, 2011). Tačiau R. Lazutka (2008) teigia, kad privačių pensijų fondų dalyvių savanoriškai kaupiamų ir investuojamų lėšų grąža nekompensuoja nuostolių, kurie patiriami dėl sumažėjusios būsimos socialinio draudimo pensijos.

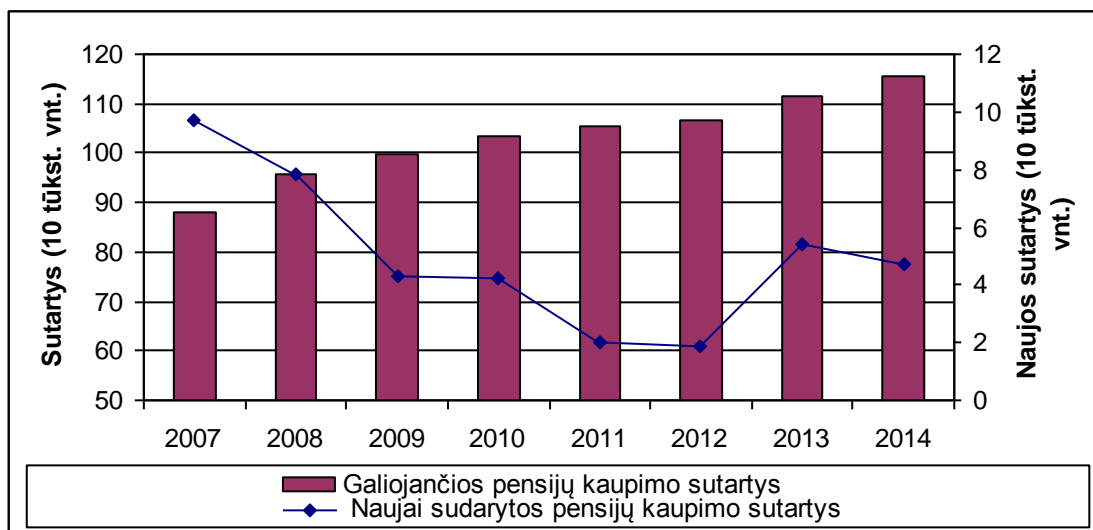
Per visą analizuojamą laikotarpį II pakopos pensijų tarifas sumažėjo 3,50 proc. Aukščiausias įmokų tarifas buvo pervedamas į privačius pensijų fondus nuo sumokėtų asmens socialinio draudimo įmokų 2007-2008 m. (sieki 5,5 proc.). Žemiausias – 2010-2011 m. (1 proc.) ir 2012 m. (1,5 proc.). Tarifas analizuojamu laikotarpiu buvo mažinimas dėl ekonomikos nuosmukio, kuri lėmė Vyriausybės taupymo programos bei deficitinis valstybės biudžetas. Tačiau didėjant II pensijų pakopos įmokos tarifui į privačius pensijų fondus, mažėja socialinio draudimo pensija. Šį reiškinį turi įvertinti kiekvienas pensijų kaupimo dalyvis.

Analizuojamu laikotarpiu didžioji dalis (73,29 proc.) socialiniu draudimu apdraustų asmenų taip pat kaupė lėšas pensijų fonduose dėl siekio užsitikrinti finansinį saugumą pensinio amžiaus laikotarpiu. Nustatyta, kad tarp visų senatvės pensijos gavėjų (0,59 mln.) 9,96 proc. buvo dirbantys asmenys ir jų kasmet padidėdavo po 2,58 proc. dėl finansinių sunkumų pensijos laikotarpiu. Vidutinė senatvės pensija Lietuvoje siekė 230,50 Eur, o skurdo riba – 211,75 Eur.

2.2. II pakopos pensijų kaupimo dalyvių struktūros analizė

Senatvės pensijos išmokų diferenciacija susijusi su darbo užmokesčiu ir įgytu stažu, todėl yra tiesioginė priklausomybė tarp darbo užmokesčio ir būsimos senatvės išmokos dydžio. Gyventojai siekdami užsitikrinti finansiškai saugesnę senatvę pasirenka savanorišką dalyvavimą privačiuose pensijų fonduose ir tampa II pakopos pensijų kaupimo dalyviais.

Pensijų kaupimo sutarčių dinamika pateikta 2.9 paveiksle.

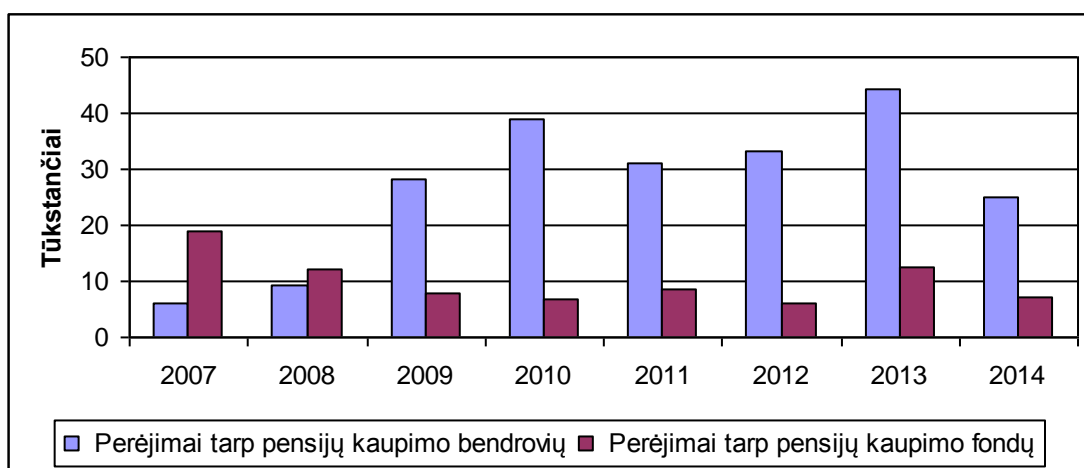
2.9 pav. Pensijų kaupimo sutartys 2007-2014 m.

Šaltinis: sudarytas autorės pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

Analizuojamu laikotarpiu kiekvienais metais buvo sudaromo po 50 tūkst. naujų II pensijų pakopos kaupimo sutarčių. 2007 m. galiojo 880 tūkst. kaupimo sutarčių ir per visą laikotarpį šis skaičius išaugo 31,30 proc., t.y. vidutiniškai kasmet po 3,96 proc. Galiojančių kaupimo sutarčių 2014 m. jau buvo 1,15 mln. vienetų. Aktyviausiai naujos sutartys buvo sudaromos nuo pensijų reformos pradžios, kai 2004 m. įsigaliojo II pensijų pakopa ir Lietuvos gyventojai pasirašydami kaupimo sutartis sutiko dalį mokamos įmokos į „Sodros“ biudžetą pervesti į privačius pensijų fondus. Tad daugiausiai sutarčių buvo pasirašyta 2007 m. (apie 96 tūkst.) ir 2008 m. (apie 78 tūkst.), tačiau vėliau naujų sutarčių pasirašymas mažėjo. Pavyzdžiui, 2012 m. buvo sudaryta tik apie 18 tūkst. naujų sutarčių. Lyginant 2012 m. su 2007 m. naujų sutarčių skaičius sumažėjo apie 5 kartus.

Aktyviau sutartys vėl pradėtos pasirašinėti 2013 m. dėl sekančio pensijų sistemos reformos etapo. Pensijų kaupimo dalyviams buvo suteikta pasirinkimo laisvė apsispręsti, ar nori mokėti papildomas ir savanoriškas įmokas į II pakopos pensijų fondus, ar sustabdyti kaupimą II pakopoje. Naujai sudarytų pensijų kaupimo sutarčių 2013 m. buvo apie 3 kartus daugiau nei 2012 m., tačiau jau 2014 m. pasirašymas vėl pradėjo mažėti (sumažėjo 14 proc.). Nuo 2012 m. buvo pradėtos pasirašinėti pensijų išmokų sutartys, kurias gali pasirašyti dalyvis sulaukęs pensinio amžiaus. Per 2012-2014 m. laikotarpį buvo pasirašyta apie 13 tūkst. pensijos išmokos sutarčių.

Šiuo metu Lietuvoje veikia 9 pensijų kaupimo bendrovės, kurios valdo 28 pensijų fondus. Pensijų dalyviai kartą per metus turi teisę pakeisti pensijų bendrovę arba pensijų fondą bendrovės viduje. Pensijų kaupimo dalyvių migraciją tarp pensijų kaupimo bendrovių ir pensijų kaupimo fondų pavaizduota 2.10 paveiksle.

2.10 pav. Pensijų kaupimo dalyvių perėjimai tarp fondų ir bendrovių 2007-2014 m.
Šaltinis: sudarytas autorės pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

Vertinant pensijų kaupimo dalyvių perėjimus tarp pensijų kaupimo bendrovių ir pensijų kaupimo fondų nustatyta, kad pensijų kaupimo dalyviai aktyviau keitė pensijų kaupimo bendroves (variacijos koeficientas 49,55 proc.) nei fondus (variacijos koeficientas 43,54 proc.). Pensijų kaupimo dalyviai aktyviau keitė pensijų bendroves, nes buvo nepatenkinti pensijų bendrovės veikla, sutarties sąlygomis, administravimo mokesčiais ir t.t. Vidutiniškai kasmet po 27 tūkst. pensijų kaupimo dalyvių pakeisdavo pensijų kaupimo bendroves, o pensijų kaupimo fondus - po 9,9 tūkst. dalyvių. Aktyviausiai pensijų dalyviai migravo tarp bendrovių 2012 m. (33 tūkst. sutarčių) ir 2013 m. (44 tūkst. sutarčių), o tarp fondų 2007 m. (18 tūkst. sutarčių) ir 2013 m. (12 tūkst. sutarčių). Migracijos mažėjimą tiek tarp fondų tiek tarp bendrovių galima paaiškinti dėl gyventojų išsigilinimo į pensijų bendrovės veiklą, investavimo strategijos išsirinkimo ir nuoseklumo įgavimo.

Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal lytį ir amžių, sutarties pasirašymo metu, pateiktas 2.1 lentelėje.

2.1 lentelė

Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal lytį ir amžių 2007-2013 m. (sutarties pasirašymo metu)

	Pensijų kaupimo dalyvių skaičius			Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal amžių, proc.			Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal lytį, proc.		
	Moterys	Vyrai	Viso	Moterys	Vyrai	Viso	Moterys	Vyrai	Viso
14 - 20	22448	25034	47482	11,10	12,85	11,96	47,28	52,72	100
21 - 30	99054	97208	196262	48,99	49,88	49,43	50,47	49,53	100
31 - 40	39430	33116	72546	19,50	16,99	18,27	54,35	45,65	100
41 - 50	32124	29591	61715	15,89	15,18	15,54	52,05	47,95	100
51 - 60	9116	9779	18895	4,51	5,02	4,76	48,25	51,75	100
61 - 64	6	144	150	0,00	0,07	0,04	4,00	96,00	100
Iš viso	202178	194872	397050	100	100	100	50,92	49,08	100

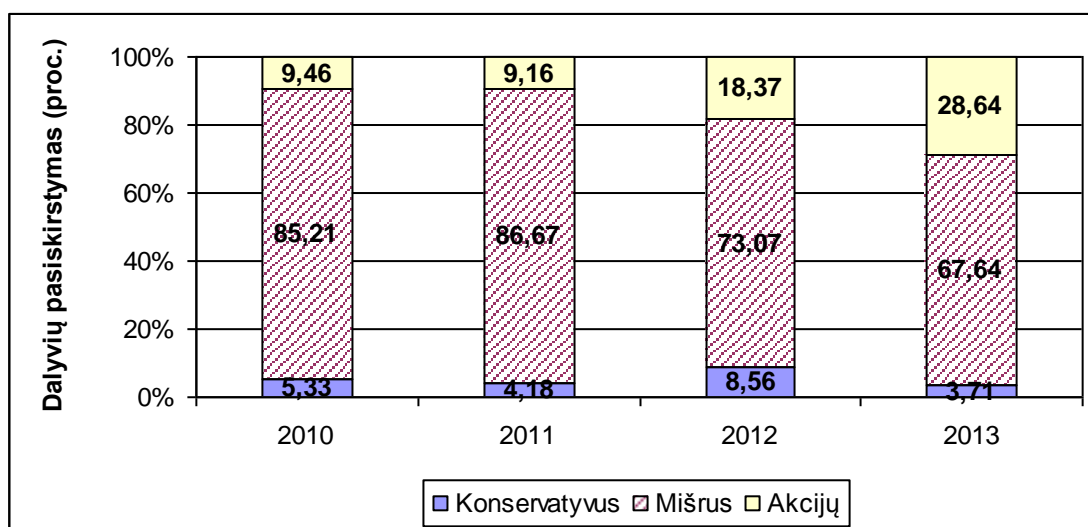
Šaltinis: sudarytas autorės pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

Vertinant pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymą pagal amžių ir lytį, galima teigti, kad moterys daugiau linkusios pasikliauti privačia pensijų sistema ir savanoriškai kaupti lėšas privačiuose pensijų fonduose nei vyrai. Iš visų dalyvių 50,92 proc. buvo moterys, o 49,08 proc. – vyrai. Taip pat didesnis moterų kaupimo dalyvių skaičius nei vyrų susidarė dėl demografinės šalies situacijos. Lietuvoje moterys 2012-2014 m. sudarė apie 54 proc. tarp visų gyventojų, o vyrai – 46 proc.

Didesnė moterų grupė nei vyrų tarp kaupimo dalyvių buvo nuo 21 iki 50 metų, o vyrų aktyvumas viršijo moterų nuo 14 iki 20 metų grupėje bei nuo 51 iki 64 metų grupėse. Galima teigti, kad vyrai aktyviausiai savanoriškai kaupia pensijai jaunesni ir vyresni, o moterys – vidutiniame amžiuje. Pavyzdžiui, tarp pensijų kaupimo dalyvių, kurie yra vyresni nei 61 metai, vyrų yra 144 dalyviai, o moterų – tik 6. Nors pradėti kaupti lėšas pensijų fonduose vyresniems asmenims nerekomenduojama, tokį dalyvių elgesį, galima iš dalies paaiškinti, siekiu atsiimti dalį įneštų įmokų kuo greičiau sulaukus pensinio amžiaus.

Moterų ir vyrų tarp pensijų kaupimo dalyvių daugiausia yra 21-30 metų amžiaus grupėje (49,43 proc.) bei 31-40 metų grupėje (18,27 proc.). Mažiausiai dalyvių yra tarp 51-60 m. (4,76 proc.) ir 61-64 m. (0,04 proc.) grupės asmenų. Šie duomenys atitinka savanoriško pensijų kaupimo rekomendacijas, kuriose nurodoma, kad papildomai pensijai kaupti reikia pradėti jaunesniame amžiuje ir rinktis agresyvesnes investavimo strategijas, o vyresniame amžiuje pradėti kaupti nepatariama (Sergijenko, 2012). Bendras kaupimo dalyvių amžius svyruoja nuo 14 metų iki 64 metų.

Kaupiamojoje pensijų sistemoje dalyviai gali pasirinkti trijų tipų fondus: konservatyvius, mišrius ir akcijų fondus. Konservatyvūs fondai pasižymi nedideliu pelnu ir maža rizika, todėl rekomenduojami vyresniems dalyviams. Mišrūs fondai išsiskiria vidutine rizika ir pelnu, todėl tinkami vidutinio amžiaus dalyviams, o akcijų fondai pasižymi didžiausia rizika ir pelnu, todėl rekomenduojami jauniems dalyviams (Sūdžius, 2011). Pensijų kaupimo dalyvių, pasirašiusių atitinkamais metais, pasiskirstymas pagal pensijų fondų tipą pavaizduotas 2.11 paveiksle.

2.11 pav. Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal fondų tipą 2010-2013 m. (sutarties pasirašymo metu)

Šaltinis: sudarytas autorės pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

Vertinant pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymą pagal fondų tipus nustatyta, kad visu analizuojamu laikotarpiu daugiausia dalyvių rinkosi mišrius pensijų fondus, net 76,45 proc. Mišrūs pensijų fondai yra nerizikingi ir saugūs, tačiau ir jų vidutinė grąža yra mažesnė nei investuojant į akcijas. Akcijų fondus rinkosi apie 18,72 proc. dalyvių. Mažiausiai buvo rinktasi konservatyvius fondus – 4,83 proc. Pasak D. Skučienės (2011), dauguma pensijos kaupimo dalyvių prieš ir po ekonomikos nuosmukio netinkamai keitė pensijų fondų riziką, o tai rodo dalyvių nepakankamą finansinį raštingumą.

Vertinant dalyvių pasiskirstymą tarp amžiaus grupių (žr. 2.1. lentelė) nustatyta, kad vyrauja 20-40 metų amžiaus dalyviai. Mišrūs bei akcijų fondai vyrauja tarp pensijų fondų tipų, nes jaunesnio amžiaus dalyviams siūloma rinktis rizikingesnes investavimo strategijas, kurių grąžą ženkliai didesnė nei konservatyvių. Konservatyvių fondų dalyvių vidutinis amžius siekė 45 metus, mišrių – 32 metus, o akcijų – 26 metus. Nuo 2011 m. mišrių akcijų fondų pasirinkimas yra mažėjantis, o – akcijų fondų išaugęs dėl jaunesnio amžiaus dalyvių gausos ir jų pasirinktos agresyvesnės investavimo strategijos, nes rizikingesnis investicinio turto valdymas pasižymi didesne grąža (Jurevičienė, Samoškaitė, 2011). Tuo tarpu, vertinant dalyvių pasirinktą fondo tipą, amžių bei darbo užmokestį nustatyta, kad analizuojamu laikotarpiu akcijų fondus rinkosi ne tik dėl jauno amžiaus, bet ir dėl mažų pajamų. Naudojant agresyvias ir rizikingas investavimo strategijas buvo tikimasi sukaupti didesnę būsimos pensijos sumą. Vidutinės akcijų fondų dalyvių pajamos siekė tik 275,43 Eur, o mišraus fondo – 322,35 Eur, bei konservatyvaus – 401,13 Eur.

Pensijų fondų dalyvių pasiskirstymas pagal pajamas, sutarties pasirašymo metu, pateiktas 2.2 lentelėje.

**Pensijų kaupimo dalyvių pasiskirstymas pagal darbo užmokestį (Eur) 2007-2013 m.
(sutarties pasirašymo metu)**

	Dalyvių dalis, proc.		Vidurkis	Pokytis
	2007	2013		
pajamų neturėjo	20,38	5,40	11,57	-14,98
iki 86,88	25,91	11,91	17,61	-13,99
86,88-173,73	19,30	13,51	16,22	-5,79
173,78-289,62	15,64	18,32	19,21	2,68
289,62-579,24	13,82	33,50	22,84	19,67
579,24-868,86	3,40	10,87	7,88	7,47
868,86-1158,48	0,90	3,78	2,73	2,88
1158,48-1448,10	0,35	1,37	0,98	1,02
virš 1448,10	0,30	1,35	0,96	1,04

Šaltinis: sudarytas autorės pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

Kaip matyti 2.2. lentelėje, didžiausia kaupimo dalyvių dalis analizuojamu laikotarpiu buvo, kurių pajamos kito nuo 289,62 Eur iki 579,24 Eur (22,84 proc.) bei nuo 173,73 Eur iki 289,62 Eur (19,21 proc.). Mažiausia kaupimo dalyvių dalis buvo, kurių pajamos siekė nuo 1158,48 Eur iki 1448,10 Eur (0,98 proc.) bei buvo virš 1448,10 Eur (0,96 proc.). Šie duomenys atitinka Lietuvos gyventojų pasiskirstymą darbo užmokesčio aspektu. Didžioji Lietuvos gyventojų dalis gauna vidutinį ir mažesnę darbo užmokestį bei 434,43-1013,67 Eur, todėl ir kaupimo dalyvių yra daugiausiai tarp šių grupių atstovų. Šiems dalyviams ne tik sumažėja socialinio draudimo pensija, savanoriškai pervedant dalį socialinio draudimo įmokos, bet ir įmokos suma nuo nedidelio darbo užmokesčio yra itin maža.

Vertinant retrospektyviniu ir dinaminio požiūriu, galima teigti, kad pensijų kaupimo dalyvių grupių pasiskirstymas pagal darbo užmokestį buvo netolygus. Pavyzdžiui, itin sumažėjo analizuojamu laikotarpiu dalyvių grupė, kuri neturėjo pajamų (nuo 20,38 proc. iki 5,40 proc.) bei grupė, kurios darbo užmokestis nesiekė 86,88 Eur. 2007 m. ši dalyvių grupę sudarė net 25,91 proc. tarp visų dalyvių, o 2013 m. sumažėji iki 11,91 proc. Daugiausiai išaugo grupė, kurios darbo užmokestis siekė 289,62-579,24 Eur. Analizuojamo laikotarpio pradžioje (2007 m.) ši dalyvių grupė sudarė 13,82 proc. tarp visų dalyvių, o 2013 m. siekė net 33,50 proc. Pokyčiai susidarė dėl augančios šalies ekonomikos bei didėjančio darbo užmokesčio.

Vertinant dalyvių pasiskirstymą tarp darbo užmokesčio grupių lyčių aspektu, galima teigti, kad moterių dalyvių skaičius viršija vyrų dalyvių skaičių grupėje, kurioje darbo užmokestis kinta nuo 86,87 Eur iki 579,24 Eur, tačiau dalyviai vyrai viršija moteris dalyves visose grupėse, kuriose darbo užmokestis yra didesnis už 579,24 Eur. Šis reiškinys susidaro dėl mažesnio moterų darbo užmokesčio, kuris lemia mažesnes įmokas į pensijų fondus bei didesnę skurdo tikimybę pensijos

laikotarpiu. Taip pat mažesnę darbo užmokestį lemia moterų darbas ne visą darbo dieną dėl šeimyninių aplinkybių, t.y. auginant mažamečius vaikus ir t.t. (Kanopienė, 2006). Dėl moterų mažesnio darbo užmokesčio bei sumokėtų įmokų, pensijų kaupimo sistema yra naudingesnė vyrams nei moterims, nes jų įmokos į privačius pensijų kaupimo fondus yra didesnės.

Pensijų kaupimo reformos metu, ruošiantis į Lietuvos pensijų sistemą įdiegti III pensijų pakopą, kurioje pensijų dalyviai galės savanoriškai ir papildomai savo lėšomis kaupti senatvės pensijai lėšas, buvo suteikta pasirinkimo laisvė II pakopos pensijų dalyviams. Dalyviai galėjo pasirinkti iš trijų galimų variantų: toliau tęsti kaupimą pagal sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 1 d. (kaupiamas valstybės nurodytas socialinio draudimo įmokos dalis: 2014 m. savanoriškos įmokos dydis buvo 1 proc., o nuo 2016 m. planuojamas – 2 proc.), nutraukti pensijų įmokų pervedimą į pensijų fondą arba sutikti mokėti į pensijų fondus papildomą pensijų įmoką iš savo lėšų. Mokant savanoriškas įmokas savo lėšomis, valstybė iš biudžeto skiria papildomą įmoką, siekdama paskatinti gyventojus intensyviau kaupti lėšas senatvės laikotarpiui. Valstybės įmokos dalies dydis nustatomas pagal praėjusių metų keturių ketvirčių bruto darbo užmokesčio vidurkį. 2014 m. valstybės įmokos dydis buvo 1 proc., o nuo 2016 m. planuojama skirti – 2 proc.

Pensijų fondų dalyvių struktūra 2013 m. balandžio-gruodžio mėn. pateikta 2.3 lentelėje.

2.3 lentelė

Pensijų fondų dalyvių struktūra 2013 m. 04-12 mėn.

	2013 m. balandžio mėn.		2013 m. gruodžio mėn.	
	Dalyvių skaičius	Dalis (proc.)	Dalyvių skaičius	Dalis (proc.)
Pateikę sutikimus į PF mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis	58.800	5,43	348.640	31,24
Nauji PF dalyviai mokėsiantys papildomą pensijų įmoką savo lėšomis	16.333	1,51	55.180	4,95
Pateikę pranešimus apie pensijų įmokų pervedimą į pensijų fondą sustabdymą	1.533	0,14	23.600	2,11
Pensijų įmokas kaups pagal sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d.	1.006.433	92,92	688.440	61,70

Šaltinis: sudarytas autorės pagal „Sodros“ duomenis.

Analizuojamu laikotarpiu tiek suteikto pasirinkimo pradžioje (balandžio mėn.), tiek ir pabaigoje (gruodžio mėn.) didžiausia pensijų kaupimo dalyvių dalis buvo pasirinkusi pensijų kaupimo sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d. Vidutiniškai ši dalyvių grupė sudarė 79,54 proc. arba 871,59 tūkst., nors dėl suteiktos pasirinkimo laisvės dalyvių skaičius, kurie nusprendė nieko nekeisti sumažėjo nuo 1 mln. dalyvių iki 688 tūkst. dalyvių arba jų dalis tarp visų pensijų kaupimo dalyvių sumažėjo nuo 96,92 proc. iki 61,70 proc. III pensijų pakopos dalyvių (pateikę sutikimus ir nauji dalyviai į PF mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis) 2013 m. gruodžio mėnesį siekė 403 tūkst. ir sudarė 36,19 proc. tarp visų dalyvių. Pensijų kaupimo dalyviai, kurie

sustabdė papildomą pensijų kaupimą gruodžio mėn. siekė 23 tūkst. arba 2,11 proc. tarp visų dalyvių. Aktyvų pensijos kaupimo dalyvių atsisakymą toliau dalyvauti pensijų kaupime lėmė nepasitikėjimas pensijų fondų veikla, nesėkminga tiek pensijų fondo ir paties pensijų dalyvio investavimo strategija, lūkesčius neatitinkanti kapitalo grąža ir t.t.

Siekiant nustatyti, kokie veiksniai turėjo didžiausią poveikį pensijų kaupimo dalyvių pasirinkimui: pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje, atliekamas kiekybinis tyrimas (anketinė apklausa) bei logistinė regresinė analizė. Šio tyrimo rezultatai pateikiami sekančiame darbo skyriuje.

Analizuojamu laikotarpiu kasmet buvo sudaroma apie 50 tūkst. naujų II pensijų pakopos kaupimo sutarčių, kurių 2014 m. siekė 1,15 mln. vienetų. Tarp visų dalyvių 50,92 proc. buvo moterys, o 49,08 proc. – vyrai, o kaupimo dalyvių amžius svyravo nuo 14 metų iki 64 metų bei daugiausiai dalyvių susidarė tarp jaunesnio ir vidutinio amžiaus. Pensijų kaupimo dalyviai aktyviau keitė pensijų kaupimo bendroves nei fondus dėl netenkinančių sutarties sąlygų, administravimo mokesčių ir t.t.

Analizuojamu laikotarpiu išmokos senatvės pensijoms sudarė vidutiniškai 6,83 proc. BVP, o tarp visų socialinės apsaugos išmokų – 42 proc. ir ši dalis pastoviai didėjo. Tad vis daugiau socialinės apsaugos išmokų skiriama senatvės pensijoms ir jų finansavimo procesas tapo aktualia problema Lietuvos visuomenėje. Mažėjantis gyventojų skaičius, išaugusi darbingo amžiaus gyventojų emigracija, ilgėjantis gyventojų amžius ir kitos socialinės bei ekonominės problemos paskatino Lietuvos pensijų sistemos reformą, kurios metu socialinius draudimu drausti asmenys savanoriškai galėjo tapti II pensijų kaupimo pakopos dalyviais. Nustatyta, kad didžioji dalis socialiniu draudimu draustųjų asmenų (73,29 proc.) pradėjo kaupti lėšas pensijų fonduose dėl sieko užsitikrinti finansinį saugumą pensijos laikotarpiu, nes vidutinė senatvės pensija Lietuvoje 2009-2014 m. siekė 230,50 Eur, o skurdo riba nustatyta 211,75 Eur. Tarp 0,59 mln. senatvės pensijos gavėjų dirbančiųjų buvo 10 proc. ir šis skaičius didėjo vidutiniškai kasmet po 2,58 proc.

Analizuojamu laikotarpiu vidutiniškai kasmet buvo sudaroma apie 50 tūkst. naujų II pensijų pakopos kaupimo sutarčių ir per visą laikotarpį šis skaičius išaugo 31,30 proc., t.y. galiojančių kaupimo sutarčių 2014 m. jau buvo 1,15 mln. Pensijų kaupimo dalyviai aktyviau keitė pensijų kaupimo bendroves (kasmet po 27 tūkst.) nei fondus (kasmet po 9,9 tūkst.), nes buvo nepatenkinti pensijų bendrovės veikla, sutarties sąlygomis, administravimo mokesčiais ir t.t. Tarp moterų ir vyrų pensijų kaupimo dalyvių daugiausia buvo 21-30 metų amžiaus grupėje (49,43 proc.) bei 31-40 metų grupėje (18,27 proc.). Bendras kaupimo dalyvių amžius svyruoja nuo 14 metų iki 64 metų, nors vyrai aktyviausiai kaupia pensijai jaunesni ir vyresni, o moterys – vidutiniame amžiuje. Daugiausia

dalyvių rinkosi mišrius pensijų fondus (76,45 proc.) dėl vidutinės rizikos, o akcijų fondus (apie 18,72 proc.) dėl siekio sukaupti daugiau lėšų.

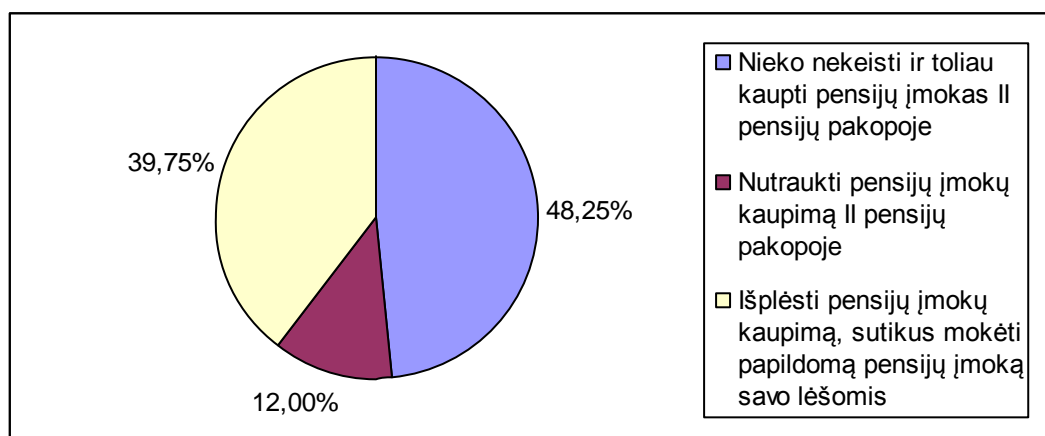
Nustatyta, kad 2013 m. suteikus pasirinkimo laisvę II pakopos pensijų dalyviams apsispręsti dėl tolesnio dalyvavimo pensijų kaupime, didžioji pensijų kaupimo dalyvių dalis rinkosi pensijų kaupimo sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d. (vidutiniškai 79,54 proc. nors per 2013 m. 04-12 mėn. sumažėjo nuo 1 mln. iki 688 tūkst.), dalyvių, kurie sustabdė kaupimą II pensijų pakopoje išaugo nuo 1,5 tūkst. iki 23,6 tūkst., o nusprendusių papildomai kausti lėšas iš savo įmokų 2013 m. pabaigoje siekė 348 tūkst.

3. NAMŲ ŪKIŲ PASIRINKIMAS II PAKOPOS PENSIJŲ KAUPIMO REFORMOJE: VEIKSNIŲ POVEIKIO TYRIMAS

Trečiojoje darbo dalyje siekiant įvertinti demografinių ir socialinių veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui pasitraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje, atliekamas kiekybinis tyrimas (anketinė apklausa). Šio tyrimo metu bus renkami duomenys apie pensijų kaupimo dalyvių socialinius (darbinė veikla, pajamos, taupymo norma, finansinės padėties vertinimas ir t.t.) ir demografinius veiksnius (amžius, lytis, šeimyninė padėtis, gyvenama vietovė ir t.t.), kurie lėmė dalyvių pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje. Susistemintus duomenis identifikuojamas pensijų kaupimo dalyvių sprendimo priėmimas pagal socialinius ir demografinius veiksnius ir tiriama veiksnių poveikis namų ūkių pasirinkimui naudojant logistinę regresinę analizę. Identifikuojami pagrindiniai veiksniai, kurie 2013 m. darė didžiausią poveikį namų ūkių pasirinkimui: išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje, nekeisti kaupimo sąlygų ar pasitraukti iš privataus pensijų kaupimo.

3.1. Namų ūkių socialinių ir demografinių kriterijų analizė, pensijų kaupimo reformos aspektu.

Pensijų kaupimo dalyviams 2013 m. buvo suteikta teisė apsispręsti dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje. Dalyviai galėjo pasirinkti: nutraukti, išplėsti arba nekeisti kaupimo sąlygų. Apklausos metu tai pat buvo teirautasi respondentų apie jų pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, rezultatai pateikti 3.1 paveiksle.

3.1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tolimesnį dalyvavimą pensijų kaupimo sistemoje (N=400)

Apklausus respondentus nustatyta, kad didžioji dalis apklaustų pasirinko nuo 2014 m. kaupti privačiuose pensijų fonduose pagal pensijų kaupimo sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d. Šį sprendimą priėmė 193 dalyviai arba 48,25 proc. apklaustųjų. Taip pat didelė respondentų dalis (159 asmenys arba 39,75 proc.) nurodė, kad pasirinko išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikdami mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis. Mažiausia respondentų dalis (48 dalyviai arba 12 proc.) nurodė, kad nusprendė nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje. Apklaustos rezultatai atitinka „Sodros“ statistinius duomenis (žr. 2.3. lentelė), pagal kuriuos 2013 m. didžioji pensijų kaupimo dalyvių dalis (61,70 proc.) pasirinko toliau kaupti lėšas pagal sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d., o 31,24 proc. kaupimo dalyvių pasirinko išplėsti pensijų įmokų kaupimą.

Analizuojant pensijų kaupimo dalyvių pasirinkimą lemiančius veiksnius, pirmiausia, siekta nustatyti ar respondentams teko keisti pensijų fondus ir bendrovę prieš pasirenkant tolimesnį dalyvavimą II pensijų pakopoje. Nustatyta, kad didžioji dalis respondentų (296 dalyviai arba 74 proc.) nieko nekeitė, t.y. buvo pasyvūs dalyviai II pensijų pakopoje. Šie dalyviai nesiėmė aktyvių veiksmų kaupiant papildomai lėšas ir buvo patenkinti kaupimo rezultatais. Mažiausia dalyvių dalis (4,50 proc.) keitė kartu ir pensijų bendroves ir fondus dėl bendrovių netinkamos veiklos, dalyvių lūkesčių nepatenkinimo, administravimo mokesčių ir t.t. Respondentų duomenys apie pensijų fondų ar bendrovių keitimą ir jų pasirinkimą dėl tolimesnio kaupimo II pensijų pakopoje pateikti 3.1 lentelėje.

3.1 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal pensijų kaupimo bendrovių ir fondų keitimą (N=400), proc.

	Nieko nekeista	Keista pensijų bendrovė	Keistas pensijų fondas	Keista pensijų bendrovė ir fondas
Nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje	41,50	6,25	0,50	0,00
Nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje	10,00	1,00	0,50	0,50
Išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis	22,50	8,00	5,25	4,00
Viso:	74,00	15,25	6,25	4,50

Vertinant apklaustos dalyvių pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje nustatyta, kad respondentų didžioji dalis (41,50 proc.), kurie nieko nekeitė, taip pat rinkosi nekeisti II pensijų pakopos kaupimo sąlygų, o dalyvių didžioji dalis, kurie keitė pensijų bendroves (8,00 proc.) arba fondus (5,25 proc.), rinkosi išplėsti kaupimo sąlygas, sutikdami mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis. Tad pensijų kaupimo dalyviai, kurie siekdami užsitikrinti finansiškai

saugesnę senatvę aktyviai dalyvavo pensijų kaupime ir keitė pensijų kaupimo bendroves ir fondus, dažniau rinkosi išplėsti pensijų įmokų kaupimą nei kaupti lėšas pagal sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d.

Iš 400 apklausų respondentų didžioji dalis buvo moterys (54,50 proc.). Vyrų buvo apklausta 45,50 proc. arba 182 dalyviai. Vertinant pagal 2013 m. pasirinkimą dėl tolimesnio kaupimo II pensijų pakopoje nustatyta, kad tiek didžioji moterų, tiek ir vyrų dalis rinkosi nekeisti kaupimo sąlygų, o mažiausia dalis – nutraukti pensijų kaupimą II pakopoje.

Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą ir sprendimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje pateiktas 3.2 lentelėje.

3.2 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (N=400)

	Dažnis	Procentai	Sprendimas dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, proc.		
			Nieko nekeisti	Nutraukti	Išplėsti
Vidurinis	14	3,50	1,50	1,50	0,50
Profesinis	68	17,00	11,25	3,25	2,50
Aukštasis neuniversitetinis	111	27,75	13,25	3,75	10,75
Aukštasis universitetinis	179	44,75	19,00	2,50	23,25
Nebaigtas tam tikras išsilavinimas	28	7,00	3,25	1,00	2,75
Kita.....	0	0,00	0,00	0,00	0,00

Vertinant pagal respondentų išsilavinimą nustatyta, kad mažiausia apklaustųjų dalis turėjo vidurinį išsilavinimą (3,50 proc.) bei nebaigtą tam tikrą išsilavinimą (7 proc.). Didžioji apklaustųjų dalis nurodė, kad turėjo aukštąjį neuniversitetinį (22,75 proc.) bei universitetinį išsilavinimą (44,75 proc.), todėl ir daugiausia respondentų mokėsi po vidurinės mokyklos baigimo 4 metus (26 proc.), 3 metus (24,25 proc.) bei 5 metus (19,50 proc.). Analizuojant respondentų išsilavinimą ir tolimesnės II pakopos pensijų kaupimo alternatyvos pasirinkimą nustatyta, kad didžiausia respondentų grupė tarp įvairių išsilavinimo pakopų buvo ta, kuri nusprendė nekeisti kaupimo sąlygų (pvz. 11,25 proc. profesinio išsilavinimo respondentų, 13,25 proc. aukštojo neuniversitetinio išsilavinimo respondentų), išskyrus aukštojo universitetinio išsilavinimo asmenys. Tarp 179 respondentų turinčių aukštąjį išsilavinimą 23,25 proc. dalyvių nurodė, kad nusprendė išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje, o 19 proc. – nieko nekeisti.

Apklaustų asmenų pasiskirstymas pagal amžių ir šeimyninę padėtį bei pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje pateiktas 3.3 lentelėje.

Respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir šeimyninę padėtį (N=400)

	Atsakymai	Dažnis	Procentai	Sprendimas dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, proc.		
				Nieko nekeisti	Nutraukti	Išplėsti
Amžius	24-30 m.	149	37,25	16,00	4,00	17,25
	31-40 m.	177	44,25	23,25	3,75	17,00
	41-50 m.	62	15,50	7,00	3,25	5,25
	51-60 m.	12	3,00	2,00	1,00	0,25
Šeimyninė padėtis	Nevedęs / netekėjusi	104	26,00	12,25	2,75	11,00
	Vedęs / ištekejusi	247	61,75	32,25	6,50	23,00
	Išsituokęs / išsituokusi	45	11,25	3,25	2,50	5,50
	Našlys / našlė	4	1,00	0,50	0,25	0,25

Didžioji respondentų dalis buvo apklausta iš 31-40 m. (44,25 proc.) ir 24-30 m. (37,25 proc.) grupių, o mažiausiai iš – 41-50 m. (15,50 proc.) bei 51-59 m. (3 proc.) grupių, tad vidutinis apklausos dalyvio amžius siekė 34,36 m. Taip pat respondentų pasiskirstymas atitinka Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis (žr. 2.1. lentelė), kuriuose nurodyta, kad tarp pensijų kaupimo dalyvių vyrauja 20-40 metų amžiaus asmenys. Apklausos metu buvo teirautasi „kiek metų numatote sulaukti t.y. prašyta įvardinti tikėtiną gyvenimo trukmę“. Didžioji respondentų dalis nurodė, kad tikisi gyventi nuo 70 iki 79 m. (31,50 proc.) ir 60-69 m. (30,25 proc.). Tarp apklausos dalyvių buvo asmenų (1 proc.), kurie negalėjo nurodyti tikėtiną gyvenimo trukmės dėl įvairių priežasčių. Vidutinė respondentų tikėtina gyvenimo trukmė siekė 71,44 m. Vertinant respondentų tikėtiną gyvenimo trukmę ir II pensijų pakopos alternatyvos pasirinkimą nustatyta, kad tarp visų tikėtinų gyvenimo trukmės grupių, dažniausiai respondentai rinkosi nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje, išskyrus grupę, kurios respondentai tikisi gyventi 60-69 m. Šios grupės didžioji dalis (71 dalyvis), nurodė, kad nusprendė išplėsti kaupimą, sutikdami mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis.

Vertinant respondentų šeimyninę padėtį apsisprendimo metu dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje nustatyta, kad didžioji dalis respondentų buvo vedę (61,75 proc.) arba nevedę (26 proc.). Mažiausiai tarp respondentų buvo našlių (1 proc.) bei išsituokusių (11,25 proc.) asmenų. Nustatyta, kad visų tipų šeimyninių padėčių asmenys dažniausiai rinkosi toliau kaupti lėšas pagal sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d., o mažiau dalyvių pasirinko išplėsti pensijų įmokų kaupimą. Išskyrus išsituokusius asmenis, ši respondentų grupė daugiausia rinkosi išplėsti II pakopos kaupimo sąlygas (22 asmenys), o pasilikti prie anksčiau galiojusios kaupimo sąlygų nusprendė 13

apklausos dalyvių. Ši asmenų grupė rinkosi išplėsti kaupimo sąlygas dėl sumažėjusių namų ūkio pajamų po skyrybų proceso ir padidėjusios rizikos dėl ateities pajamų, ypač senatvės laikotarpiu.

Respondentų pasiskirstymas pagal darbinę veiklą ir sprendimą dėl dalyvavimo II pensijų pakopoje pateiktas 3.4 lentelėje.

3.4 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal darbinę veiklą (N=400)

	Dažnis	Procentai	Sprendimas dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, proc.		
			Nieko nekeisti	Nutraukti	Išplėsti
Nekvalifikuotas darbininkas	28	7,00	3,00	3,00	1,00
Kvalifikuotas darbininkas	81	20,25	13,00	2,25	5,00
Tarnautojas, specialistas	89	22,25	10,25	1,25	10,75
Vadovas	29	7,25	1,50	0,25	5,50
Verslininkas	11	2,75	1,25	0,50	1,00
Ūkininkas	5	1,25	0,50	0,25	0,50
Kita	157	39,25	18,75	4,50	16,00

Tarp 400 respondentų didžioji dalis buvo dirbantys (70 proc.) bei dirbantys ir besimokantys (13,75 proc.) asmenys. Didžioji dalis apklaustųjų dirbo tarnautojais ir specialistais (22,25 proc.), kvalifikuotais darbininkais (20,25 proc.) bei buvo kitos darbinės veiklos atstovais (39,25 proc.). Vertinant darbinę veiklą ir pasirinkimą išplėsti ar nutraukti dalyvavimą II pensijų pakopoje nustatyta, kad tarnautojai ir specialistai (43 dalyviai) bei vadovai (22 dalyviai) dažniau rinkosi išplėsti kaupimą papildomai mokant įmokas į privačius fondus nei pasilikti prie sąlygų galiojusių iki 2012 m. gruodžio 31 d. Likusių darbinių veiklų atstovai dažniau rinkosi likti prie kaupimo sąlygų galiojusių iki 2012 m. gruodžio 31 d. nei skiriant kaupimui papildomą įmoką iš savo lėšų.

Didžioji respondentų dalis nurodė, kad gyvena mieste (44,50 proc.) arba miestelyje (32 proc.), o mažiausiai – vienkiemyje (9,00 proc.). Vertinant respondentų gyvenamą vietovę ir sprendimo priėmimą dėl II pensijų pakopos nustatyta, kad didžioji dalis respondentų, išskyrus gyvenančius miestelyje, rinkosi nekeisti kaupimo sąlygų: 23,75 proc. dalyvių gyvenančių mieste, 8,50 proc. – kaimo gyvenvietėje ir 3,75 proc. – vienkiemyje. Visų gyvenamų vietovių dalyviai mažiausiai rinkosi nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje.

Apklausoje dalyvavusių asmenų pasiskirstymas pagal narių skaičių namų ūkyje ir namų ūkyje esančių vaikų skaičių iki 18 metų bei pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje pateiktas 3.5 lentelėje.

**Respondentų pasiskirstymas pagal narių ir nepilnamečių vaikų skaičių namų ūkyje
(N=400)**

	Atsakymai	Dažnis	Procentai	Sprendimas dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, proc.		
				Nieko nekeisti	Nutraukti	Išplėsti
Narių skaičius namų ūkyje	1 narys	50	12,5	4,00	3,00	5,50
	2 nariai	134	33,5	17,75	3,50	12,25
	3 nariai	136	34	17,00	3,50	13,50
	4 nariai	64	16	8,00	2,00	6,00
	5 nariai	14	3,5	1,50	0,00	2,00
	6 nariai	2	0,5	0,00	0,00	0,50
Namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų	0 vaikų	172	43	19,50	7,75	15,75
	1 vaikas	150	37,5	19,50	3,00	15,00
	2 vaikai	66	16,5	8,00	1,25	7,25
	3 vaikai	12	3	1,25	0,00	1,75

Didžioji dalis respondentų gyvena namų ūkyje, kuris sudarytas iš 3 asmenų (34 proc.) bei 2 asmenų (33,50 proc.), o mažiausiai – iš 6 asmenų (0,5 proc.) bei 5 asmenų (3,5 proc.). Daugiausiai buvo apklausta respondentų, kurių namų ūkyje yra 1 vaikas iki 18 metų (37,50 proc.) bei kur išvis nėra vaikų (43 proc.). Vertinant respondentų namų ūkio dydį narių aspektu ir II pensijų pakopos alternatyvos pasirinkimą nustatyta, kad respondentai, kurių namų ūkiai sudaryti iš 2-4 narių dažniau (171 respondentas) rinkosi pasilikti prie II pakopos kaupimo sąlygų galiojusių iki 2012 m. gruodžio 31 d. nei išplėsti kaupimą (127 respondentai) mokant papildomai į privačius fondus. Respondentai (32 dalyviai), kurių namų ūkyje gyvena 1 arba nuo 5 iki 6 narių pirmenybę teikė išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikdami mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis nei pasilikti prie senųjų kaupimo sąlygų (22 dalyviai).

Respondentų pasiskirstymas pagal darbinės pajamas ir pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje nurodytas 3.6 lentelėje.

Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkio darbinės pajamas (N=400)

	Dažnis	Procentai	Sprendimas dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, proc.		
			Nieko nekeisti	Nutraukti	Išplėsti
100-249 Eur	4	1	0,75	0,00	0,25
250-499 Eur	52	13	5,25	4,00	3,75
500-749 Eur	68	17	8,50	1,50	7,00
750-999 Eur	139	34,75	21,00	2,75	11,00
1000-1249 Eur	79	19,75	6,50	2,75	10,50
1250-1499 Eur	32	8	4,75	0,50	2,75
1500-1749 Eur	16	4	0,75	0,50	2,75
1750-1999 Eur	5	1,25	0,50	0,00	0,75
2000-2249 Eur	4	1	0,00	0,00	1,00
2250-2499 Eur	1	0,25	0,25	0,00	0,00

Tyrimo dalyvavo didžioji dalis respondentų, kurių namų ūkio pajamos svyravo nuo 750 iki 999 Eur (34,75 proc.) bei 1000-1249 Eur (19,75 proc.), o mažiausiai, kurių pajamos siekė 2250-2499 Eur (0,25 proc.). Vidutinės respondento namų ūkio pajamos per mėnesį siekė 883 Eur. Vertinant respondentų pasiskirstymą pagal taupymui skiriamą pajamų dalį, galima teigti, kad didžioji apklaustųjų dalis skiria 10-19 proc. taupymui nuo namų ūkio pajamų (33,25 proc.) bei 1-9 proc. (31,50 proc.), tad vidutiniškai vienas namų ūkis taupymui skiria 10 proc. nuo savo darbinių pajamų. Vertinant taupymo normą ir pasirinkimą išplėsti ar nutraukti dalyvavimą II pensijų pakopoje nustatyta, kad didžioji respondentų dalis tarp visų taupymo dalies grupių rinkosi nekeisti kaupimo sąlygų galiojusių iki 2012 m. gruodžio 31 d., išskyrus respondentus, kurių namų ūkia taupymui skiria 30-39 proc. bei 50-59 proc. Šių grupių respondentai daugiausiai rinkosi išplėsti kaupimą papildomai mokant įmokas į privačius pensijų fondus.

Vertinant apklausos dalyvių nuomonę apie savo ir artimųjų, kurie pensinio amžiaus, finansinę padėtį, nustatyta, kad didžioji respondentų dalis tiek savo (80,75 proc.) tiek ir artimųjų (75,75 proc.), kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinę padėtį vertino kaip vidutinio lygio. Mažiausiai respondentų tiek savo (2,75 proc.) tiek ir savo artimųjų, senatvės pensijos gavėjų (1 proc.), finansinę padėtį vertino esančią aukščiau vidutinio lygio. Apklaustų asmenų pasiskirstymas pagal savo ir artimųjų, kurie yra pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimą bei pasirinkimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje pateiktas 3.7 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal savo ir artimųjų, kurie yra pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimą (N=400), proc.

	Savo finansinės padėties vertinimas			Artimųjų, kurie yra pensinio amžiaus, finansinės padėties vertinimas		
	Žemiau vidutinio lygio	Vidutinis lygis	Aukščiau vidutinio lygio	Žemiau vidutinio lygio	Vidutinis lygis	Aukščiau vidutinio lygio
Nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje	7,75	40,00	0,50	13,00	35,25	0,00
Nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje	3,75	8,00	0,25	3,50	8,00	0,50
Išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis	5,00	32,75	2,00	6,75	32,50	0,50
Viso:	16,50	80,75	2,75	23,25	75,75	1,00

Vertinant respondentų nuomonę apie savo bei artimųjų, gaunančių senatvės pensiją, finansinę padėtį ir II pensijų pakopos alternatyvos pasirinkimą nustatyta, kad respondentai, kurie tiek savo tiek ir artimųjų finansinę padėtį vertino žemiau vidutinio ar vidutinio lygio dažniau rinkosi nekeisti II pakopos kaupimo sąlygų nei išplėsti kaupimą mokant papildomai į privačius fondus. Respondentai, kurie savo ir artimųjų finansinę padėtį vertino aukščiau vidutinio lygio, dažniau rinkosi išplėsti kaupimą mokant papildomai į privačius fondus.

Apklausoje metu buvo apklausta 400 Lietuvos gyventojų (54,5 proc. moterys ir 45,50 proc. vyrai), kurie iki 2013 m. buvo II pakopos pensijų kaupimo dalyviai. Nustatyta, kad didžioji apklaustųjų dalis (48,25 proc.) nusprendė nuo 2014 m. kausti privačiuose pensijų fonduose pagal pensijų kaupimo sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d., o 39,75 proc. respondentų - pasirinko išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikdami mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis. Mažiausia respondentų dalis (12 proc.) nusprendė nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje.

3.2. Veiksnių poveikis namų ūkių pasirinkimui kausti II pakopos pensiją

Socialinių ir demografinių veiksnių poveikio analizė namų ūkių pasirinkimui kausti II pakopos pensiją atliekama naudojant logistinę regresiją. Siekiama išsiaiškinti kiekvieno veiksnio poveikį namų ūkių sprendimui, kurį turėjo 2013 m. priimti pensijų kaupimo dalyviai dėl tolimesnio dalyvavimo privačiame pensijų kaupime. Kiekvienas dalyvis turėjo nuspręsti ar nori pasitraukti,

išplėsti ar nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje. Namų ūkių pasirinkimą lemiantys socialiniai veiksniai yra šie: darbinė veikla, namų ūkių pajamos, taupymo norma, savo ir artimųjų, kurie yra pensinio amžiaus, finansinės padėties vertinimas. Demografinių veiksnių poveikio analizei naudojami kintamieji kaip amžius, lytis, šeimyninė padėtis, išsilavinimas, namų ūkio narių skaičius, namų ūkyje esančių vaikų skaičius bei gyvenamoji vieta.

Logistinė regresinė analizė atliekama trimis etapais, t.y. sudaromi trys atskiri modeliai naudojant dvinarę logistinę analizę, nes II pensijų pakopos dalyviams buvo suteikta pasirinkimo laisvė dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupimo procese. Tad pasitelkus logistinę regresinę analizę bus tiriami trys galimi namų ūkio pasirinkimo variantai (nepriklausomas kintamasis – Y):

1. II pensijų pakopos kaupimo sąlygos nekeičiamos;
2. II pensijų pakopos kaupimo sąlygos nutraukiamos;
3. II pensijų pakopos kaupimo sąlygos išplečiamos.

Sudarant tris atskirus modelius kokybiniai kintamieji užkoduojami, t.y. paverčiami pseudokintamaisiais. Atskiro modelio priklausomojo veiksnio (Y) pseudokintamieji nurodyti 3.8 lentelėje.

3.8 lentelė

Priklausomojo kintamojo (namų ūkių pasirinkimo) pseudokintamieji

	I MODELIS	II MODELIS	III MODELIS
Nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje	1	0	0
Nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje	0	1	0
Išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis	0	0	1

Pirmame modelyje tiriamas veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui nekeisti kaupimo sąlygų ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje. Šiuo atveju, šiame modelyje namų ūkių pasirinkimui „*nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“ priskiriamas 1, o likusiems pasirinkimams (išplėsti arba nutraukti kaupimą) – 0. Antrame modelyje tiriamas veiksnių poveikis namų ūkių pasirinkimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ (priskiriamas 1). Trečias modelis sudaromas siekiant ištirti veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui „*išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis*“. Šiame modelyje pasirinkimui išplėsti kaupimą II pakopoje priskiriamas 1, o likusiems pasirinkimams (nutraukti kaupimą ir nekeisti kaupimo sąlygų) – 0. Įvertinus visų trijų modelių rezultatus tikrinamos darbe keliamos hipotezės apie tai, kaip įvairūs demografiniai ir socialiniai

veiksniai nulėmė namų ūkių apsisprendimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje: išplėsti, pasitraukti arba nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje.

Regresijos modelių statistinio reikšmingumo kriterijai pateikti 3.9 lentelėje.

3.9 lentelė

Regresijos modelių tikrinimo rezultatai

MODELIS	I	II	III
	Nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje	Nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje	Išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis
N (respondentų skaičius)	396	385	391
Klasifikavimo lygis (>75 proc.)	74,70	94,30	79,00
Chi kvadratas (p<0,05)	0,000	0,000	0,000
Hosmer-Lemeshaw (p>0,05)	0,572	0,478	0,094
Determinacijos koeficientas (>0,20)	Cox & Snell	0,341	0,397
	Nagelkerke	0,455	0,537
Deviacijos ir laisvės laipsnių skaičiaus santykis	1,346	0,392	1,169
Regresijos modelio statistinis reikšmingumas	Reikšmingas	Reikšmingas	Reikšmingas

Atliekant logistinę regresinę analizę, pirmiausia, būtina įvertinti kiekvieno modelio statistinį reikšmingumą. Apklauskos metu buvo apklausti 400 respondentų. Siekiant įvertinti modelio statistinį tinkamumą tirta ar modelyje nėra išskirčių, nustatyta, kad I modelyje yra 4 išskirtys, II modelyje – 15 išskirčių, o III modelyje – 9 išskirtys, kurios pašalintos iš tolimesnio skaičiavimo etapo. Tad I modelio imtis siekia 396 respondentus, II modelio – 385 respondentus, o III modelio – 391 respondentą.

Vertinant *klasifikavimo lygio* rezultatus, galima teigti, kad nagrinėjamuose modeliuose teisingai klasifikuojama ne mažiau kaip 50 proc. kiekvienos kategorijos atveju, o *Chi kvadrato* p reikšmė mažesnė nei 0,05, tad modeliuose yra bent vienas reikalingas regresorius. Modelis laikomas statistiškai reikšmingumas pagal *Hosmer – Lemeshor x^2 kriterijų*, jei p reikšmė yra didesnė nei 0,05. *Wald testo* duomenys kiekvieno modelio pateikti 3 priede, o šis kriterijus leidžia nuspręsti ar veiksniai yra reikšmingi (kintamasis laikomas statistiškai reikšmingas, jei p reikšmė yra mažesnė nei 0,05). Vertinant *determinacijos koeficientus (Cox-Snell ir Nagelkerke)* nustatyta, kad kiekviename modelyje abu koeficientai yra didesni nei 0,20 riba, tad modelis yra tinkamas. *Deviacijos ir laisvės laipsnių skaičiaus santykis (GLM)* nurodo, kiek tiriamas modelis skiriasi nuo pilnai duomenis aprašančio modelio, kadangi visų modelių deviacijos ir laisvės laipsnių skaičiaus santykis nedaug skiriasi nuo vieneto (I ir III modelis) bei yra mažesnis už vienatę (II modelis), todėl

šie modeliai tinka duomenims ir tolimesnei socialinių ir demografinių veiksnių poveikio namų ūkiui pasirinkimui dėl tolimesnio kaupimo II pensijų pakopoje analizei.

Apklausoje metu respondentams buvo užduoti 17 klausimų: 1 klausimas buvo apie jų pasirinkimą II pensijų pakopos reformos metu ir 16 klausimų apie socialinius ir demografinius respondentų kriterijus, kurie galėjo lemti jų pasirinkimą 2013 m. Tad I, II ir III regresijos modelis sudarytas iš 7 kiekybinių veiksnių ir 9 kokybinių veiksnių (užkoduoti į 30 pseudokintamųjų), tad modelyje analizuojamas iš viso 37 kintamųjų poveikis namų ūkių pasirinkimui. 3 priede yra pateikti regresijos modelio statistinio reikšmingumo tikrinimo rezultatai įvertinus visų 37 kintamųjų poveikį namų ūkių pasirinkimui.

Logistinės regresinės analizės metu tiriamas 37 kintamųjų (veiksnių) poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupimo sistemoje. I modelyje tiriamas veiksnių poveikis sprendimui „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“, II modelyje - „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“, III modelyje - „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“.

3.2.1. I modelis: namų ūkių sprendimas „nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje“

I modelyje siekiama įvertinti veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui „nekeisti kaupimo sąlygų ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“. Pagal 3.10 lentelės rezultatus, galima teigti, kad 12 kintamųjų (3 kiekybinių ir 9 kokybinių) poveikis namų ūkių pasirinkimui „nekeisti kaupimo sąlygų ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ buvo reikšmingas. Reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui darė kaupimo dalyvių lytis. Tikimybė vyrams nekeisti II pakopos kaupimo sąlygų 2013 m. buvo mažesnė nei moterims, kitoms sąlygoms esant vienodomis. Tad, galima teigti, kad vyrai ryžtingiau priima sprendimus susijusius su pensijų kaupimu privačiame sektoriuje, apsvarsto naujas kaupimo galimybes, o moterys linkusios veikti pasyviau ir atsargiau elgiasi, todėl linkusios labiau nekeisti kaupimo sąlygų nei vyrai.

Reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui taip pat darė kaupimo dalyvių mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, taupymui skiriama pajamų dalis, planuojama gyvenimo trukmė. Kuo asmenys ilgiau mokėsi po vidurinės mokyklos baigimo, tuo buvo mažesnė tikimybė, kad asmuo sutiks nekeisti kaupimo sąlygų ir elgtis pasyviai. Tikėtina, kad ilgesnė mokymosi trukmė padidina dalyvių ryžtingumą dėl siekio užsitikrinti finansiškai saugesnę senatvę. Taip pat, galima teigti, kad dalyviai, kurie skiria didesnę pajamų dalį taupymui, mažiau linkę nekeisti kaupimo

sąlygų ir siekia didesnės gerovės senatvės laikotarpiu. Tikėtinos gyvenimo trukmės augimas taip pat mažina dalyvių pasyvumą būsimos senatvės pensijos dydžio atžvilgiu.

Veiksniai, kurie lėmė namų ūkių pasirinkimą „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“, pateikti 3.10 lentelėje.

3.10 lentelė

Veiksnių poveikis namų ūkio pasirinkimui „nekeisti kaupimo sąlygų ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“

Veiksniai	B	Sig.	Veiksniai	B	Sig.
KINTAMIEJI					
Mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo	-0,53	0,00	Tikėtina gyvenimo trukmė	-0,02	0,02
Amžius	0,02	0,28	Taupymui skiriama pajamų dalis	-0,04	0,00
Narių skaičius namų ūkyje	-0,51	0,12	Namų ūkio darbinės pajamos per mėn. po mokesčių atskaitymo	0,00	0,84
Namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų	0,45	0,19			
PSEUDOKINTAMIEJI					
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (bendrovė)	-0,65	0,07	Veikla (kita)	-41,19	0,99
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas)	-3,09	0,00	Darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas)	2,00	0,00
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas ir bendrovė)	-37,57	0,99	Darbinė veikla (tarnautojas, specialistas)	1,71	0,01
Lytis (vyras)	-0,74	0,01	Darbinė veikla (vadovas)	0,90	0,30
Išsilavinimas (profesinis)	0,79	0,39	Darbinė veikla (verslininkas)	2,20	0,04
Išsilavinimas (aukštasis neuniversitetinis)	0,78	0,42	Darbinė veikla (ūkininkas)	21,51	0,99
Išsilavinimas (aukštasis universitetinis)	1,06	0,33	Darbinė veikla (kita)	1,20	0,05
Išsilavinimas (nebaigtas tam tikras išsilavinimas)	0,52	0,59	Šeimyninė padėtis (išsituokęs)	-1,22	0,02
Gyvenama vietovė (kaimo gyvenvietė)	0,20	0,73	Šeimyninė padėtis (vedęs)	0,62	0,13
Gyvenama vietovė (miestelis)	-0,94	0,08	Šeimyninė padėtis (našlys)	18,95	0,99
Gyvenama vietovė (miestas)	0,34	0,51	Savo finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	1,25	0,00
Veikla (dirbantis ir besimokantis)	0,09	0,81	Savo finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)	-0,64	0,65
Veikla (bedarbis ieškantis darbo)	-2,14	0,00	Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	-1,25	0,00
Veikla (bedarbis nesieškantis darbo)	-22,88	0,99	Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)	-35,73	0,99
Veikla (vaiko priežiūros atostogos)	-0,85	0,11	Constant	3,09	0,03
Veikla (pensininkas, neįgalusis)	-24,35	1,00			

Sprendimui „*nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“ reikšmingą poveikį darė pasirinkimas keisti pensijų fondą, nes poveikis statistikai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos - nekeisti bendrovės ir fondo. Tad asmenys, kurių netenkino pensijų fondų veiklos rodikliai ir strategija, keitė fondus siekdami padidinti savo kaupiamas senatvės lėšas, todėl ir kaupimo dalyviai keitė pensijų kaupimo fondus ryžtingiau veikė pensijų kaupimo aspektu. Namų ūkių pasirinkimui reikšmingo poveikio nedarė bendrovės arba fondo keitimas tiek pat kiek ir nieko nekeitimas dėl dalyvio siekio sumažinti riziką, kuri kyla dėl pensijų kaupimo bendrovės veiklos, ekonomikos svyravimų.

Pensijų kaupimo dalyvių veikla turėjo lemiamą poveikį jų pasirinkimui dėl pensijų kaupimo sąlygų. Reikšmingą poveikį pasirinkimui darė būvimas bedarbiu, kurie ieško darbo, nes poveikis statistikai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos - dirbantis asmuo. Tikimybė dalyviams, kurie yra bedarbiai ir ieško darbo, nekeisti II pensijų pakopos kaupimo sąlygų 2013 m. buvo mažesnė nei lyginant su bazine kategorija (dirbantis asmuo) dėl esamo finansinio nesaugumo patyrimo ir siekio jį sumažinti senatvės laikotarpiu, todėl vengta būti pasyviais ir nekeisti kaupimo sąlygų. Likusių veiklų (dirbantis ir besimokantis, bedarbis nesieškantis darbo, vaiko priežiūros atostogos, pensininkas / neįgalusis bei kitos veikos galimybės, tiek pat kiek ir dirbantis dalyvis) poveikis namų ūkių pasirinkimui „*nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“ buvo statistikai nereikšmingas.

Sprendimui „*nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“ reikšmingą poveikį darė dalyvių darbinė veikla: kvalifikuotas darbuotojas, tarnautojas / specialistas bei verslininkas, nes poveikis statistikai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos – nekvalifikuotas darbuotojas. Šių pareigų asmenys nebuvo linkę rizikuoti ir išbandyti naujas pensijų kaupimo galimybių, tad kaupimo dalyvių, kurie užima šias pareigas, skaičiaus didėjimas didino tikimybę, kad bus pasirinktas sprendimas „*nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“. Namų ūkių pasirinkimui reikšmingo poveikio nedarė dalyvių darbinė veikla kaip vadovas, ūkininkas bei kita veikla, tiek pat kiek ir nekvalifikuotas darbininkas, tačiau galima pastebėti, kad šių darbinių veiklų dalyviai taip pat nebuvo linkę išbandyti naujas pensijų kaupimo sąlygas.

Dalyvių šeimyninė padėtis (išsituokęs) turėjo reikšmingą poveikį sprendimui „*nieko nekeisti ir toliau kausti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“, nes poveikis statistiškai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos – vedęs / netekėjusi. Išsituokę pensijų kaupimo dalyviai dėl sumažėjusių pajamų namų ūkyje ir išaugusios atsakomybės dėl savo finansinės situacijos ryžtingiau siekė dalyvauti pensijų kaupime ir buvo aktyviau linkę dalyvauti pensijų kaupime, t.y. mažesnė tikimybė, kad pasirenks nieko nekeitimo sąlygas nei kitų šeimyninių padėčių dalyviai. Dalyvių šeimyninė padėtis – vedęs ar našlys reikšmingo poveikio sprendimo priėmimui nedarė tiek pat kiek ir

nevedusio dalyvio padėtis, tačiau pastebima, kad šių šeimyninių padėčių asmenys buvo linkę elgtis atsargiau ir didino sprendimo priėmimo tikimybę, kad nekeis kaupimo sąlygų.

Tiek savo, tiek ir artimųjų, kurie yra pensinio amžiaus, finansinės padėties vertinimas kaip vidutinis turėjo reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui „*nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“, nes poveikis reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos – žemiau vidutinio lygio. Asmenys, kurie savo finansinę padėtį vertina kaip vidutinę, buvo nelinkę priimti naujas pensijų kaupimo galimybes, tad didino tikimybę, kad priims sprendimą nekeisti kaupimo sąlygų nei dalyviai, kurie savo finansinę padėtį vertina esančią aukščiau vidutinio lygio. Pensijų kaupimo dalyviai, kurie artimųjų finansinę padėtį vertina kaip vidutinio lygio, buvo mažiau linkę priimti sprendimą nekeisti kaupimo sąlygų dėl siekio užsitikrinti finansiškai saugesnę senatvę.

Pensijų kaupimo dalyvių išsilavinimas ir gyvenama vietovė statistiškai reikšmingo poveikio namų ūkių pasirinkimui „*nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“ neturėjo. Tai galėjo atsitikti dėl to, kad tam tikras įgytas išsilavinimas negarantuoja finansinio raštingumo asmeniui, o gyvenama vietovė – dėl informacinių technologijų skaidos, kuri leidžia iš įvairių vietų pasiekti reikiamą informaciją bei gauti kompetentingą konsultaciją.

Pensijų kaupimo dalyvių amžius, narių ir vaikų skaičius iki 18 m. namų ūkyje, namų ūkio darbinės pajamos per mėnesį po mokesčių bei taupymui skiriama pajamų dalis taip pat neturėjo reikšmingo poveikio namų ūkių pasirinkimui „*nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje*“ dėl vieningo siekio, įvairaus amžiaus asmenų, pajamų ir namų ūkio sudėties, užsitikrinti finansiškai saugią senatvę.

Namų ūkių sprendimui „nekeisti kaupimo sąlygų ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ reikšmingą poveikį darė 12 kintamųjų (3 kiekybiniai ir 9 kokybiniai): lytis, mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, darbinės pajamos, taupymui skiriama pajamų dalis, planuojama gyvenimo trukmė, pensijų fondo keitimas, veikla (būvimas bedarbiu, kuris ieško darbo), darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas, tarnautojas, specialistas, verslininkas), šeimyninė padėtis (išsituokęs), savo ir artimųjų, kurie yra pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (vidutiniu lygiu).

3.2.2. II modelis: namų ūkių sprendimas „nutraukti kaupimą II pensijų pakopoje“

II modelyje siekiama įvertinti veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“. II regresijos modelyje nustatyti reikšmingi 7 kintamieji (2 kiekybiniai ir 5 kokybiniai), kurių poveikis namų ūkių pasirinkimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ analizuojamas.

Veiksniai, kurie lėmė namų ūkių pasirinkimą, „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“, pateikti 3.11 lentelėje.

3.11 lentelė

Veiksmų poveikis namų ūkių pasirinkimui „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“

Veiksniai	B	Sig.	Veiksniai	B	Sig.
KINTAMIEJI					
Mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo	1,09	0,02	Namų ūkių darbinės pajamos per mėn. po mokesčių	0,00	0,08
Amžius	0,07	0,15	Tikėtina gyvenimo trukmė	0,05	0,10
Narių skaičius namų ūkyje	0,74	0,24	Taupymui skiriama pajamų dalis	0,02	0,32
Namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų	-1,58	0,02			
PSEUDOKINTAMIEJI					
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (bendrovė)	-20,54	1,00	Veikla (kita)	-17,90	1,00
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas)	-18,15	1,00	Darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas)	-3,93	0,00
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas ir bendrovė)	-21,47	1,00	Darbinė veikla (tarnautojas, specialistas)	-4,75	0,01
Lytis (vyras)	2,14	0,00	Darbinė veikla (vadovas)	-21,73	1,00
Išsilavinimas (profesinis)	-1,05	0,51	Darbinė veikla (verslininkas)	-0,23	0,90
Išsilavinimas (aukštasis neuniversitetinis)	-1,60	0,43	Darbinė veikla (ūkininkas)	0,16	0,97
Išsilavinimas (aukštasis universitetinis)	-3,90	0,10	Darbinė veikla (kita)	-2,15	0,04
Išsilavinimas (nebaigtas tam tikras išsilavinimas)	-0,64	0,70	Šeimyninė padėtis (išsituokęs)	1,11	0,25
Gyvenama vietovė (kaimo gyvenvietė)	0,46	0,70	Šeimyninė padėtis (vedęs)	-0,02	0,98
Gyvenama vietovė (miestelis)	1,78	0,11	Šeimyninė padėtis (našlys)	-16,59	1,00
Gyvenama vietovė (miestas)	0,48	0,69	Savo finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	-1,93	0,02
Veikla (dirbantis ir besimokantis)	-19,47	1,00	Savo finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)	-20,04	1,00
Veikla (bedarbis ieškantis darbo)	-0,60	0,59	Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	0,21	0,79
Veikla (bedarbis nesieškantis darbo)	2,14	0,36	Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)	-	-
Veikla (vaiko priežiūros atostogos)	-17,14	1,00	Constant	-7,17	0,01
Veikla (pensininkas, neįgalusis)	20,95	1,00			

Reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui darė kaupimo dalyvių mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, nes ilgesnė mokymosi trukmė didina dalyvių ryžtingumą dalyvauti aktyviai pensijų kaupimo procese. Namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų lėmė dalyvių

pasirinkimą „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ dėl išaugusio kasdieninio vartojimo. Reikšmingą poveikį darė dalyvių lytis. Tikimybė vyrams nutraukti II pensijų pakopos kaupimo sąlygas buvo mažesnė nei moterims, esant vienodoms sąlygoms, dėl didesnio rizikos lygio toleravimo.

Sprendimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ reikšmingą poveikį darė dalyvių darbinė veikla: kvalifikuotas darbuotojas, tarnautojas / specialistas bei kita veikla, nes poveikis statistikai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos – nekvalifikuotas darbuotojas. Dalyviams, kurie yra šių darbinių veiklų atstovai, tikimybė nutraukti kaupimą 2013 m. II pensijų pakopoje buvo mažesnė nei nekvalifikuoto darbuotojo, esant vienodoms sąlygoms. Tad, galima teigti, kad kvalifikuoti darbuotojai, tarnautojai / specialistai bei kitos veiklos grupės atstovai siekdami didesnės senatvės pensijos nusprendė likti privačiame pensijų kaupime. Tačiau nenustatytas veiklos reikšmingas poveikis kaupimo dalyvių apsisprendimui nutraukti kaupimą privačiame pensijų kaupime, nes kiekvienas asmuo, jei yra atitinkamo amžiaus, sulaukia pensinio laikotarpio, todėl privalo rūpintis būsimu senatvės laikotarpiu. Pavyzdžiui, laikinai praradus pastovias darbine pajamas, privačiuose pensijų fonduose sukauptos lėšos gali mažėti dėl administravimo mokesčių

Savo finansinės padėties vertinimas kaip vidutinio lygio turėjo reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“, nes poveikis reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos – žemiau vidutinio lygio. Asmenims, kurie savo finansinę padėtį vertino kaip vidutinę, mažėjo tikimybė nutraukti pensijų kaupimą privačiame sektoriuje dėl saugesnės senatvės siekimo. Artimųjų, esančių pensijos gavėjų, finansinės padėties vertinimas neturėjo reikšmingo poveikio dalyvių pasirinkimui nutraukti dalyvavimą privačiame pensijų kaupime, nes dar tik nuo 2012 m. buvo pradėtos pasirašinėti pensijų išmokų sutartys, kurias gali pasirašyti dalyvis sulaukęs pensinio amžiaus. Tad pensijų kaupimo dalyviai dar negali išsamiai vertinti artimųjų, esančių senatvės išmokų gavėjų, finansinės padėties, o ypač kaupusių privačiuose pensijų fonduose.

II modelyje namų ūkių sprendimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ reikšmingo poveikio nedarė pensijų bendrovės arba fondo keitimas ar nekeitimas bei dalyvių išsilavinimas. Poveikis reikšmingas nenustatytas, nes išsilavinimo rūšis nelemia asmens rizikos toleravimo laipsnio ir ryžto priimti sprendimą dėl siekio „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“.

Pensijų kaupimo dalyvių amžius reikšmingo poveikio pasirinkimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ neturėjo, tačiau galima pastebėti, kad jaunesnio amžiaus dalyviams lengviau priimti rizikingas ar naujas galimybes siekiant padidinti savo finansinius išteklius, tačiau

neskiriama pakankamo dėmesio senatvės finansams, o vyresni asmenys veikia atsargiau, nenori neapdairiai pasirinkti pensijų kaupimo alternatyvos dėl artimo senatvės periodo.

Nereikšmingas ryšys nustatytas tarp pensijų kaupimo dalyvių pasirinkimo, „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ ir namų ūkio darbinių pajamų bei taupymo normos, nes privalomojo socialinio draudimo įmokos tarifas nėra diferencijuojamas pagal pajamas, todėl pajamų dydis nelemia apsisprendimo pasitraukti iš dalyvavimo II pensijų pakopoje, kitoms sąlygoms esant vienodoms

Šeimyninės padėties ir namų ūkio narių skaičiaus poveikis kaupimo dalyvių sprendimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ taip pat nebuvo reikšmingas. Sprendimo priėmimas dėl savo laikotarpio, kuomet asmuo bus pensinio amžiaus, bei dėl išmokų, kurias gaus iš „Sodros“ ar privačių pensijos kaupimo bendrovių, yra individualus veiksnys, nes asmens gyvenimo trukmę sunku prognozuoti ir sprendimus priimti tikintis, kad šeimyninė situacija ar narių skaičius senatvės laikotarpiu liks nepakitęs yra rizikinga, todėl namų ūkio pajamomis kiekvienas turi rūpintis individualiai.

Reikšmingas poveikis nenustatytas tarp gyvenamosios vietos ir namų ūkių pasirinkimo „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“, nes Lietuvoje tiek miesto, tiek ir kaimo gyventojų pajamos neatitinka lūkesčių ir didžioji dalis skiriama dabartiniam vartojimui, o ne taupymui (senatvės periodui), todėl ir sprendimai dėl dalyvavimo pensijų sistemoje priimami neatsižvelgiant į gyvenamą vietą.

Sekantis veiksnys - tikėtinos gyvenimo trukmės poveikis namų ūkių pasirinkimui „*nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje*“ nebuvo reikšmingas, nes vis ilgėjant visuomenės gyvenimo amžiui, mažėjant darbingo amžiaus asmenų, didėja kiekvieno asmens atsakomybė dėl būsimos senatvės gerovės. Esant įvairioms aplinkybėms, pvz., ligoms ar tikintis trumpesnės gyvenimo trukmės, sprendimas nepriimamas nutraukti kaupimo sąlygų dėl noro finansines lėšas palikti artimiesiems, nes įmokų tarifas mokamas nuo socialini draudimo įmokų, o ne iš savo lėšų.

Namų ūkių sprendimui „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“ reikšmingą poveikį darė 7 kintamieji (2 kiekybiniai ir 5 kokybiniai): mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, namų ūkyje esančių vaikų skaičius, lytis, darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas, tarnautojas, specialistas, kita veikla), savo finansinės padėties vertinimas (vidutiniu lygiu).

3.2.3. III modelis: namų ūkių sprendimas „išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje“

III modelyje siekiama įvertinti veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“. Atlikus III modelio logistinę regresinę analizę nustatyta, kad 11 kintamųjų (4 kiekybiniai ir 7 kokybiniai) turėjo reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“. Reikšmingą poveikį II pensijų pakopos dalyvių pasirinkimui išplėsti pensijų įmokų kaupimą darė kaupimo dalyvių mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo. Šio veiksnio poveikis nustatytas kaip reikšmingas visose trijuose modeliuose, nes mokymosi trukmė didina kompetenciją ne tik tam tikroje (mokymosi) srityje, bet didėja asmenų savarankiškumas ir suvokimas, kad savo ateities gerove turi pasirūpinti patys.

Nustatytas reikšmingas ryšys tarp II pensijų pakopos dalyvių amžiaus, tikėtinos gyvenimo trukmės ir pasirinkimo „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“. Dalyvių amžiaus didėjimas mažino sprendimo, išplėsti pensijų įmokų kaupimą, pasirinkimo tikimybę, kitoms sąlygoms esant vienodoms. Tai atitinka pensijų kaupimo rekomendacijas dėl dalyvių amžiaus, kad lėšas kaupti reikia pradėti jaunesniame amžiuje. Tikėtina ilgesnė gyvenimo trukmė taip pat didino tikimybę priimti sprendimą dėl pensijų įmokų kaupimo išplėtimo siekiant finansiškai saugesnės senatvės.

Taupymui skiriama pajamų dalis taip pat turėjo statistiškai reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“. Dalyviai turintys daugiau laisvų finansinių lėšų gali skirti daugiau jų taupymui bei kartu lėšų kaupimui būsimam senatvės laikotarpiui. Namų ūkių darbinės pajamos neturėjo reikšmingo poveikio namų ūkių pasirinkimui išplėsti kaupimą, nes lėšos nukreipiamos dabartiniam vartojimui ar paskolos mokėjimui.

Namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ reikšmingą poveikį darė dalyvių fondo ir bendrovės keitimas, nes poveikis statistikai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos - nekeisti nei pensijų bendrovės nei pensijų fondo. Dalyvių keitimas bendrovės ar fondo didino tikimybę priimti sprendimą išplėsti pensijų kaupimą dėl rizikos suvokimo ir jos nevengimo, pelningiausio varianto paieškos pensijų kaupimo aspektu.

Veiksniai, kurie lėmė namų ūkių pasirinkimą „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“, pateikti 3.12 lentelėje.

Veiksnių poveikis namų ūkio pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“

Veiksniai	B	Sig.	Veiksniai	B	Sig.
KINTAMIEJI					
Mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo	0,54	0,00	Namų ūkio darbinės pajamos per mėn. po mokesčių	0,00	0,65
Amžius	-0,13	0,00	Taupymui skiriama pajamų dalis	0,05	0,00
Narių skaičius namų ūkyje	0,08	0,81	Tikėtina gyvenimo trukmė	0,03	0,01
Namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų	0,62	0,11			
PSEUDOKINTAMIEJI					
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (bendrovė)	1,19	0,00	Veikla (kita)	42,50	1,00
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas)	2,66	0,00	Darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas)	0,53	0,58
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas ir bendrovė)	2,95	0,00	Darbinė veikla (tarnautojas, specialistas)	0,65	0,53
Lytis (vyras)	0,06	0,86	Darbinė veikla (vadovas)	2,15	0,07
Išsilavinimas (profesinis)	4,51	0,42	Darbinė veikla (verslininkas)	-1,82	0,24
Išsilavinimas (aukštasis neuniversitetinis)	4,81	0,39	Darbinė veikla (ūkininkas)	1,32	0,82
Išsilavinimas (aukštasis universitetinis)	4,70	0,40	Darbinė veikla (kita)	0,76	0,43
Išsilavinimas (nebaigtas tam tikras išsilavinimas)	4,57	0,41	Šeimyninė padėtis (išsituokęs)	0,49	0,39
Gyvenama vietovė (kaimo gyvenvietė)	-0,15	0,84	Šeimyninė padėtis (vedęs)	-1,05	0,03
Gyvenama vietovė (miestelis)	1,11	0,10	Šeimyninė padėtis (našlys)	-18,93	1,00
Gyvenama vietovė (miestas)	-0,23	0,73	Savo finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	-0,36	0,50
Veikla (dirbantis ir besimokantis)	-0,35	0,42	Savo finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)	3,30	0,07
Veikla (bedarbis ieškantis darbo)	2,12	0,00	Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	1,18	0,01
Veikla (bedarbis nesieškantis darbo)	2,98	0,04	Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)	-21,41	1,00
Veikla (vaiko priežiūros atostogos)	0,55	0,35	Constant	-8,49	0,15
Veikla (pensininkas, neįgalusis)	-13,72	1,00			

Pensijų kaupimo dalyvių veikla turėjo reikšmingą poveikį pasirinkimui dėl pensijų kaupimo sąlygų išplėtimo. Reikšmingą poveikį pasirinkimui darė būvimas bedarbiu, kuris ieško ir neieško darbo, nes poveikis statistikai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos - dirbantis asmuo. Tikimybė dalyviams, kurie yra bedarbiai, ieškantys ar nesieškantys darbo, išplėsti II pensijų

pakopos kaupimo sąlygas 2013 m. buvo didesnė nei dirbančiam asmeniui. Iš pirmo žvilgsnio, II pakopos pensijos kaupimo sąlygų išplėtimas bedarbiams, kurie neieško darbo, yra diskutuotinas, tačiau asmuo rinkdamasi išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje galėjo tik laikinai (tuo metu) nesieškoti darbo dėl įvairiausių priežasčių, tačiau vis tiek buvo siekiama sukurti finansiškai saugesnę senatvę. O dalyvių darbinė veikla sprendimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ reikšmingo poveikio nedarė, nes profesinė veikla neužtikrina asmens suinteresuotumo rūpintis savo būsima finansine gerove senatvės laikotarpiu.

Reikšmingą poveikį II pensijų pakopos dalyvių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ darė kaupimo dalyvių šeimyninė padėtis – išsituokusio statusas, nes poveikis statistiškai reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos – nevedęs / netekėjusi. Jei kaupimo dalyvis vedęs, tai mažėjo tikimybė, kad bus priimtas sprendimas dėl kaupimo sąlygų išplėtimo, nes namų ūkyje esant keliems dirbantiems asmenims, mažėja individuali atsakomybė dėl namų ūkio finansinės gerovės, t.y. finansinio aprūpinimo našta padalijama tarp kelių dirbančių asmenų, tikintis senatvės laikotarpio sulaukti poroje.

Savo artimųjų, kurie yra pensinio amžiaus, finansinės padėties vertinimas kaip vidutinio lygio turėjo reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“, nes poveikis reikšmingai skiriasi nuo bazinės kategorijos – žemiau vidutinio lygio. Asmenys, kurie artimųjų, senatvės išmokų gavėjų, gyvenimo lygį vertino kaip vidutinį, taip pat siekė užsitikrinti finansiškai saugią senatvę, o tai didino tikimybę, kad pasirinks išplėsti kaupimo sąlygas. Tuo tarpu, nors reikšmingo poveikio nenustatyta tarp dalyvių, kurie artimųjų, senatvės pensijos išmokų gavėjų, finansinę padėtį vertino aukščiau vidutinio lygio, ir sprendimo priėmimo išplėsti kaupimą, tačiau galima teigti, kad artimųjų aukštas gyvenimo lygis neskatina apsvarstyti įvairias pensijų kaupimo sąlygas ir priemones.

Savo finansinės padėties vertinimas neturėjo reikšmingo poveikio namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“, dėl tolimo senatvės periodo ir tikėjimosi, kad finansinė situacija būsime laikotarpiu išliks tokia pati dėl valstybės teikiamos paramos ir „Sodros“ mokamos senatvės išmokos. Taip pat nenustatyta, kad reikšmingą poveikį namų ūkio pasirinkimui išplėsti kaupimo sąlygas darė dalyvių lytis, nors galima pastebėti, kad tikimybė vyrams išplėsti II pensijų pakopos kaupimo sąlygas buvo didesnė nei moterims, kitoms sąlygoms esant vienodoms, dėl siekio užsitikrinti savo ir šeimos finansinę gerovę senatvės laikotarpiu.

Kaupimo dalyvių išsilavinimas neturėjo reikšmingo poveikio pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“, nors tyrimo rezultatai rodo, kad visų pakopų įgytas išsilavinimas didino tikimybę priimti sprendimą dėl kaupimo sąlygų išplėtimo. Taip pat nenustatytas reikšmingas ryšys tarp dalyvių pasirinkimo ir gyvenamos vietovės.

Statistiškai reikšmingas ryšys neužfiksuotas nei viename modelyje, nes sparti technologijų raida, gyvenamos ir darbo vietos nesutapimas teritorijos aspektu nelemia dalyvių pasirinkimo dėl pensijų kaupimo sąlygų.

Nenustatytas reikšmingas namų ūkyje esančių narių bei vaikų skaičiaus iki 18 metų poveikis dalyvių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ dėl pensijų kaupimo dalyvio suinteresuotumo rūpintis savo būsima finansine situacija pensijos laikotarpiu.

Atlikus logistinę regresinę analizę nustatyta, kad pagrindinis veiksnys lėmęs 2013 m. namų ūkių pasirinkimą dėl tolimesnio pensijos kaupimo yra mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, nes nustatytas reikšmingas poveikis visiems trimis namų ūkių sprendimams: „išplėsti pensijų įmokų kaupimą“, „nutraukti pensijų įmokų kaupimą“ arba „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“. Veiksniai: lytis, darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas, tarnautojas, specialistas) ir savo finansinės padėties vertinimas vidutiniu lygiu turėjo reikšmingą poveikį tik I ir II modelyje, tad lėmė namų ūkių pasirinkimą „nutraukti pensijų įmokų kaupimą“ arba „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“. I ir III modelyje reikšmingą poveikį namų ūkių pasirinkimui („išplėsti pensijų įmokų kaupimą“, ir „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“) darė šie veiksniai: fondo keitimas, veikla (bedarbis ieškantis darbo), artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas kaip vidutinio lygio, taupymui skiriama pajamų dalis bei tikėtina gyvenimo trukmė. Darbinė veikla (verslininkas) ir šeimyninė padėtis (išsituokęs) turėjo reikšmingą poveikį tik namų ūkių pasirinkimui „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ (I modelis), darbinė veikla (kita), namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų darė reikšmingą poveikį pasirinkimui „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“ (II modelis). Amžiaus, veiklos (bedarbis neieškantis darbo), pensijų bendrovės ir fondo keitimas arba tik bendrovės keitimas ir šeimyninės padėties (vedęs) rodiklių reikšmingas poveikis nustatytas namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ (III modelis).

Namų ūkių sprendimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ reikšmingą poveikį darė 11 kintamųjų (4 kiekybiniai ir 7 kokybiniai): mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, amžius, tikėtina gyvenimo trukmė, taupymui skiriama pajamų dalis, pensijų bendrovės ir fondo keitimas, veikla (bedarbis, kuris ieško arba neieško darbo, šeimyninė padėtis (vedęs), artimųjų, kurie yra pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (vidutiniu lygiu).

3.2.4. Veiksnių poveikio, namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją, apibendrinimas

I, II ir III modelyje įvertinus veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui priimtos ir atmetos darbe suformuotos hipotezės apie tai, kaip įvairūs demografiniai ir socialiniai veiksniai lėmė namų ūkių apsisprendimą dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje: išplėsti, nieko nekeisti ar pasitraukti iš II pensijų kaupimo pakopos. Apibendrinti rezultatai pateikti 3.13 lentelėje.

3.13 lentelė

Veiksnių poveikio namų ūkių pasirinkimui suvestinė¹

	Modeliai		
	I	II	III
	Nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje	Nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje	Išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis.
KINTAMIEJI			
Mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo	–	+	+
Amžius			–
Namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų		–	
Taupymui skiriama pajamų dalis	–		+
Tikėtina gyvenimo trukmė	–		+
PSEUDOKINTAMIEJI			
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (bendrovė)			+
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas)	–		+
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas ir bendrovė)			+
Lytis (vyras)	–	+	
Veikla (bedarbis ieškantis darbo)	–		+
Veikla (bedarbis nesiieškantis darbo)			+
Darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas)	+	–	
Darbinė veikla (tarnautojas, specialistas)	+	–	
Darbinė veikla (verslininkas)	+		
Darbinė veikla (kita)		–	
Šeimyninė padėtis (vedęs)			–
Šeimyninė padėtis (išsituokęs)	–		
Savo finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	+	–	
Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	–		+

¹ Pilka spalva pažymėti laukeliai – reikšmingas veiksnių poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupimo sistemoje: (-) mažesnė tikimybė nei bazinės kategorijos, (+) didesnė tikimybė nei bazinės kategorijos.

Siekiant atsakyti į suformuluotą pagrindinę darbą hipotezę ir atlikti kiekybinį tyrimą (anketinę apklausą), kurio duomenys panaudoti veiksnių poveikio identifikavimui, suformuluota 16 tarpinių hipotezių. Pirmoji tarpinė hipotezė (*H1: Pensijų kaupimo bendrovės ar fondo keitimas didina tikimybę pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopoje dėl nepateisintų lūkesčių*) atmesta, nes nenustatytas reikšmingas poveikis bendrovės ar fondo keitimo namų ūkių pasirinkimui „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“. Reikšmingas poveikis bendrovės ar fondo keitimo identifikuotam sprendimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ (didėjo tikimybė) bei fondo keitimo poveikis namų ūkių pasirinkimui nekeisti kaupimo sąlygų (mažino tikimybę). Šiuos rezultatus, galima paaiškinti tuo, kad asmenys, siekdami apsirūpinti efektyviau būsimam senatvės periodui, keitė pensijų kaupimo bendroves ir fondus dėl įvairių priežasčių (investavimo strategijos, aptarnavimo mokesčių ir t.t.), todėl veikdami ryžtingiau ir aktyviau namų ūkiai dažniau rinkosi išplėsti kaupimą.

Antroji suformuluota tarpinė hipotezė (*H2: moterims yra didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl ilgesnės numatomos gyvenimo trukmės*) atmesta, nes nenustatytas reikšmingas lyties poveikis apsisprendimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“. Įvertinus I ir II modelyje reikšmingo poveikio rezultatus, galima teigti, kad moterys linkusios veikti ir priimti sprendimus atsargiau, mažiau toleruoja riziką, ir pasyviau vertina ir apsversto naujas pensijų kaupimo galimybes, todėl nustatyta, kad didesnė tikimybė moterims pasirinkti sprendimą „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ nei vyrams bei moterims mažesnė tikimybė pasirinkti sprendimą „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“ nei vyrams.

Trečioji tarpinė darbo hipotezė (*H3: Įgytas aukštasis universitetinis ir neuniversitetinis išsilavinimas didina tikimybę išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl didesnio finansinio raštingumo*) atmesta, nes nenustatytas išsilavinimo statistiškai reikšmingas poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupimo sistemoje. Aukštesnės išsilavinimo pakopos įgijimas neužtikrina finansinių ir investavimo žinių, t.y. finansinio raštingumo, kuris reikalingas kiekvienam šalies gyventojui siekiant racionaliai ir efektyviai priimti sprendimus dėl dalyvavimo pensijų kaupimo sistemoje.

Sekanti (ketvirtoji tarpinė) darbo hipotezė (*H4: Kuo įgyti išsilavinimą užtrunka ilgiau, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl trumpesnio darbingo laikotarpio iki pensijos išmokų mokėjimo pradžios*) patvirtinta, nes nustatytas reikšmingas mokymosi trukmės po vidurinės mokyklos baigimo poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupime. Šis ryšys nustatytas reikšmingas, nes studijoms tęsiantis vis ilgesnį laikotarpį trumpėja darbingas laikotarpis iki pensijos pradžios, todėl asmuo naudojasi įvairiomis valstybės siūlomoms priemonėmis siekiant užsitikrinti didesnes išmokas pensijos laikotarpiu.

Penktoji darbo tarpinė hipotezė (H5: *Kuo asmuo jaunesnis, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl galimos didesnės ateities rizikos*) priimta, nes ilgesnis darbingo amžiaus ir pensijų kaupimo periodas leidžia priimti rizikingas strategijas ir veiksmus. Nepasiteisinus kaupimo priemonėms lieka pakankamai laiko koreguoti pensijų kaupimo planus.

Šeštoji tarpinė hipotezė (H6: *Jei asmuo gyvena ne mieste, tai didėja tikimybė pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopos dėl kompetentingos informacijos gavimo stokos*) atmesta, nes gyvenamos vietovės poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio pensijų kaupimo buvo nereikšmingas. Nereikšmingas poveikis nustatytas dėl sparčios informacinių technologijų plėtros bei gyvenamosios ir darbo vietos nesutapimo. Gyventojams, gyvenantiems įvairiuose šalies vietose, tapo lengvai prieinama informacija ir konsultacijos nuotoliniu būdu finansų ar pensijų kaupimo aspektu.

Septintoji tarpinė hipotezė (H7: *Jei asmuo bedarbis, ieškantis darbo, tai didėja tikimybė pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopos dėl pensijų fondų administravimo sąnaudų*) yra nepatvirtinta, nes nustatyta, kad asmens buvimas bedarbiu, kuris ieško darbo, didina tikimybę pasirinkti sprendimą „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ (III modelio rezultatai) bei mažina tikimybę pasirinkti - „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ (I modelio rezultatai). Nors buvimas laikinu nedarbiu mažina II pakopoje sukautų lėšų sumą dėl administravimo mokesčių, tačiau tikintis įsidarbinti ir sumažinti riziką ateityje (senatvės laikotarpyje) dėl galimos skurdo rizikos buvo renkama kaupimo sąlygų išplėtimo galimybė. Vertinant veiklos poveikį namų ūkių pasirinkimui nustatytas reikšmingas poveikis būvimu bedarbiu, kuris neieško darbo, nes asmuo rinkdamasi išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje galėjo tik laikinai (tuo metu) nesieškoti darbo dėl įvairių aplinkybių, tačiau vis tiek buvo siekiama sukurti finansiškai saugesnę senatvę.

Sekanti (aštuntoji tarpinė) hipotezė (H8: *Jei asmuo dirba tarnautojo ar specialisto pareigose, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl siekio užsitikrinti didesnę senatvės pensiją*) atmesta, nes nenustatytas šių pareigų reikšmingas poveikis III modelyje, tačiau galima kaip reikšmingą ryšį įvertinti I ir II modelyje. Tarnautojais ir specialistais dirbantiems asmenims nustatyta didesnė tikimybė nei nekvalifikuotiems darbuotojams, kad pasirinks „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ ir mažesnė tikimybė, kad pasirinks „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“. Analogiški rezultatai nustatyti kvalifikuoto darbuotojo specialybei. Darbinės veiklos – verslininko poveikis nustatytas I modelyje (didina tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų), o kitų veiklų poveikis nustatytas II modelyje (mažina tikimybę nutraukti kaupimo sąlygas). Šiuos rezultatus, galima paaiškinti tuo, kad profesinė veikla neužtikrina

asmens suinteresuotumo rūpintis savo būsima finansine gerove senatvės laikotarpiu ir plėsti kaupimo sąlygas.

Devintoji tarpinė darbo hipotezė (*H9: Jei asmuo yra išsituokęs, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl galimos didesnės ateities rizikos*) nepatvirtina, nes nenustatytas šeimyninės padėties (išsituokęs) reikšmingas poveikis namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“. Šeimyninė padėtis (išsituokęs) turėjo reikšmingą poveikį siekiant įvertinti poveikį pasirinkimui „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“. Nustatyta mažesnė tikimybė, kad išsituokę asmenys rinksis nekeisti kaupimo sąlygas nei nevedę dalyviai dėl mažesnio rizikos toleravimo.

Dešimta tarpinė darbo hipotezė (*H10: Kuo daugiau namų ūkyje asmenų, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl siekio dalį privalomo socialinio draudimo įmokos paskirsti artimiesiems, jei nebus sulaukta pensinio amžiaus*) atmesta, nes nenustatytas namų ūkio narių skaičiaus reikšmingas poveikis pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupime dėl vieningo įvairios namų ūkio sudėties bendro siekio užsitikrinti finansiškai saugią senatvę.

Sekanti (vienuolikta tarpinė) darbo hipotezė (*H11: Kuo daugiau namų ūkyje nepilnamečių vaikų, tuo didesnė tikimybė pasitraukti iš pensijų įmokų kaupimo II pensijų pakopoje dėl išaugusio įprasto kasdieninio vartojimo*) priimta, nes nustatytas reikšmingas poveikis namų ūkių pasirinkimui „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“, tačiau ši tikimybė yra mažėjanti, t.y. kuo daugiau namų ūkyje vaikų yra, tuo mažėja tikimybė pasitraukt iš pensijų kaupimo. Šį reiškinį galima paaiškinti tuo, kad didėja namų ūkio išlaidos dėl didėjančio vaikų skaičiaus ir vengiama išplėsti kaupimą, mokant papildomas įmokas į pensijų kaupimą, tačiau kartu mažėja kaupimo sąlygų nutraukimo tikimybė dėl sukauptos sumos palikimo vaikams tikimybės, jei nebus sulauktas pensinis amžius.

Dvylikta tarpinė darbo hipotezė (*H12: Kuo daugiau gaunama darbinių pajamų, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl riboto „Sodros“ mokamos pensijos dydžio*) atmesta, nes nenustatytas reikšmingas poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnių pensijų kaupimo sąlygų, nes tiek aukštas pajamas gaunantys pensijų kaupimo dalyviai, tiek ir mažesnes siekia bendro tikslo – finansinio saugumo senatvės laikotarpiu.

Sekanti (trylikta tarpinė) darbo hipotezė (*H13: Kuo skiriama didesnė pajamų dalis taupymui, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl „laisvų“ finansinių lėšų*) patvirtinta, nes nustatytas reikšmingas poveikis pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ bei pasirinkimui, tik mažėjančia tikimybe „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“. Sutikus išplėsti pensijų kaupimo sąlygas tenka skirti papildomą dalį nuo savo pajamų, t.y. sumažinti dabartinį vartojimą dėl siekio turėti didesnę ateities vartojimą senatvės laikotarpiu.

Dar viena (keturiolikta tarpinė) darbo hipotezė (H14: *Jei yra vidutinis savo finansinės padėties vertinimas, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl teigiamos išankstinės nuomonės apie esamą ir būsimą savo finansinę situaciją*) atmesta. Nenustatytas reikšmingas savo finansinės padėties vertinimo kaip vidutinio lygio poveikis namų ūkių pasirinkimui „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“. Pensijų kaupimo dalyviams, kurie savo finansinę padėtį vertino kaip vidutinę, didėjo tikimybė pasirinkti „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ bei mažėjo galimybė pasirinkti sprendimą „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ nei dalyviams, kurie savo padėtį vertina žemiau vidutinio lygio. Vidutinė asmens finansinė padėtis apsaugo namų ūkį nuo skurdo rizikos, tačiau dėl ribotų pajamų nesutinka išplėsti pensijų kaupimą, todėl didesnė tikimybė pasirinkti sprendimą „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“.

Sekanti penkiolikta tarpinė darbo hipotezė (H15: *Jei yra aukštas artimųjų, pensinio amžiaus, finansinės padėties vertinimas, tai didėja tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje tikintis finansinio saugumo ateityje*) yra atmesta, nes nenustatytas reikšmingas artimųjų finansinės padėties aukščiau vidutinio lygio vertinimo poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, nes pensijų kaupimo dalyviai gali būti įsitikinę, kad ir jų finansinė padėtis bus tokia pat aukšta kaip ir artimųjų, nerizikuojant ir aktyviai nedalyvaujant II pensijų pakopoje.

Paskutinė (šešiolikta tarpinė) darbo hipotezė (H16: *Kuo numatoma ilgesnė tikėtina gyvenimo trukmė, tuo didesnė tikimybė išplėsti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje dėl būsimo finansinio saugumo*) patvirtinta, nes nustatytas reikšmingas poveikis namų ūkių pasirinkimui išplėsti kaupimą. Pensijų sistemos nestabilumas, įvairios socialinės ir demografinės problemos bei senatvės išmokų dydžio neadekvatumas darbo pajamoms ir ilgėjanti gyvenimo trukmė skatina namų ūkius savarankiškai užsitikrinti didesnes senatvės išmokas, o pensijų kaupimo sąlygų išplėtimas yra viena iš priemonių, kuria pensijų kaupimo dalyviai naudojami.

Paskutiniu etapu, įvertinus visas tarpines darbo hipotezes, galima teigti, kad pagrindinė darbo hipotezė (*augančios namų ūkių disponuojamos pajamos neturi poveikio namų ūkių pasirinkimui kaupti II pakopos pensiją dėl pragyvenimo lygio Lietuvoje, kuris yra žemas*) yra patvirtinta, nes nenustatytas reikšmingas pajamų poveikis namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų pakopoje. Nors dėl didesnių pajamų namų ūkiams lieka daugiau nepanaudotų lėšų ir gali juos skirti taupymui, tačiau, galima teigti, kad toks taupymas būna skirtas einamosioms vartojimo prekėms ir paslaugoms įsigyti, paskoloms mokėti ar kitoms sritims finansuoti, bet ne būsimai senatvei kaupti t.y. Lietuvos namų ūkiams, tiesiog, pritrūksta lėšų kaupti senatvės pensijai.

Ivertinus veiksmų poveikį namų ūkių pasirinkimui dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų pakopoje, galima teigti, kad pagrindinis veiksnys lėmęs namų ūkių pasirinkimą „nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje“ arba „nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje“, arba „išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis“ yra mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo.

Apibendrinus trečiąją magistro darbo dalį, galima teigti, kad išanalizavus kiekybinio tyrimo (anketinės apklausos) duomenis nustatyta, kad didžioji dalis apklaustųjų buvo moterys (54,50 proc.), aukštąjį universitetinį išsilavinimą turintys asmenys (44,75 proc.), mokęsi po vidurinės mokyklos baigimo 4 metus (26 proc.), 31-40 m. amžiaus (44,25 proc.), vedę asmenys (61,75 proc.), gyvenantys mieste (44,50 proc.), dirbantys (70 proc.) kvalifikuotais darbininkais (20,25 proc.), tarnautojais ir specialistais (22,25 proc.). Didžioji dalis respondentų gyveno namo ūkyje, kuris sudarytas iš 3 narių (34 proc.), namų ūkio pajamos siekė 750 - 999 Eur (34,75 proc.), taupymui skyrė 10-19 proc. (33,25 proc.), savo (80,75 proc.) bei artimųjų (75,75 proc.) finansinę padėtį vertino vidutiniu lygiu ir tikėjosi sulaukti 70-79 m. (31,50 proc.).

Didžioji dalis II pensijų pakopos dalyvių (48,25 proc.) 2013 m. nusprendė nuo 2014 m. kaupti privačiuose pensijų fonduose pagal kaupimo sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d., o 39,75 proc. nusprendė išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis, likusi dalis – 12 proc. nusprendė nutraukti pensijų įmokų kaupimą. Šiuos pasirinkimus lėmė mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, pensijų bendrovės ir fondo keitimas, lytis, amžius, būvimas bedarbiu, kuris ieško arba neieško darbo, būvimas kvalifikuotu darbuotoju, tarnautoju ir specialistu, verslininku ir kitos profesinės srities darbuotoju. Pasirinkimą taip pat lėmė šeimininė padėtis vedęs arba išsituokęs, namų ūkyje esančių vaikų skaičius, taupymui skiriama pajamų dalis, savo ir artimųjų, kurie yra pensinio amžiaus, finansinės padėties vertinimas vidutiniu lygiu ir tikėtina gyvenimo trukmė.

IŠVADOS

Egzistuojančios pensijų sistemos funkcionuoja kaip socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios koncepcija kildinama iš Bismarko bei Beveridžo socialinio draudimo sistemos ir taikant einamųjų įmokų mokėjimo (surinktos lėšos perskirstomos esamiems pensinio amžiaus gyventojams) ir kaupimo (individuliai kaupiamos įmokos privačiame sektoriuje, kurios išmokamos pensijos laikotarpyje) pensijų sistemas, kuriamos naujos ir įvairios daugiapakopės pensijų sistemos, atsižvelgiant į kiekvienos šalies ekonomikos, demografijos ir socialinės srities problemas ir poreikius. I pensijos sistemos pakopa siekiama užtikrinti pagrindinį (bazinį) pensijos dydį, o II ir III pakopa - sukaupti papildomą pensijos dalį. Daugiapakopėje pensijų sistemoje dalis atsakomybės perkeliama - namų ūkiams, nes yra suteikiamas pasirinkimas taupymo ir investavimo aspektu. Sistema yra lanksti ir jautri ekonomikos svyravimams, tačiau kartu padidėja paties asmens atsakomybė ir rizika siekiant sukaupti lėšas būsimai pensijai. Atsiranda problema, nes ne visi gyventojai būna pakankamai informuoti bei gebantys efektyviai valdyti informaciją apie socialinio draudimo sistemą, investavimą, rizikos valdymą ir t.t. Daugiapakopė pensijų sistema turi trūkumų dėl rizikos, kuri atsiranda dėl privačių fondų veiklos, tačiau šia sistema siekiama išspręsti ne tik gyventojų aprūpinimą finansiniais ištekliais pensijos laikotarpiu, bet ir pensijų fondų pagalba padidinti visuomenės santaupas ir investicijas šalyje, kurios skatintų šalies ekonomikos augimą ir gyventojų gyvenimo lygio didėjimą. Namų ūkių taupymas būsimai pensijai priklauso ne tik nuo kaupimo formos pasirinkimo ir skiriamos lėšų sumos, bet ir nuo įvairiausių veiksnių. Ekonominiams ir politiniams veiksniams galima priskirti realios palūkanų normos, pajamų, fiskalinės politikos, infliacijos, finansų rinkų liberalizavimo bei socialinio draudimo reformų daromą poveikį namų ūkių pasirinkimui kaupti lėšas. Demografiniams ir socialiniams veiksniams priskiriami asmens amžiaus, urbanizacijos lygio, neapibrėžtumo dėl ateities ir individualios patirties veiksniai. Veiksnių poveikis skiriasi nuo kiekvienos valstybės ekonominės, demografinės, politinės ir socialinės situacijos bei nuo namų ūkių individualios patirties, tad nėra vieningos sistemos siekiant skatinti namų ūkius kaupti lėšas pensijai ar taupyti kitomis formomis.

Išanalizavus namų ūkių dalyvavimą Lietuvos pensijų sistemoje nustatyta, kad vis didesnė socialinės apsaugos išmokų dalis skiriama senatvės pensijoms ir jų finansavimo procesas tampa vis aktualesnė problema Lietuvos visuomenėje. Nustatyta, kad analizuojamu laikotarpiu išlaidos senatvės išmokoms sudarė 42 proc. tarp visų socialinės apsaugos išmokų bei 6,83 proc. lyginti su šalies BVP. 2009-2014 m. senatvės pensijos gavėjų buvo 0,59 mln. (68,19 proc. moterų ir 31,81 proc. vyrų), o iš jų 10 proc. dirbo. Dirbančiųjų skaičius kasmet padidėjo po 2,58 proc., nes vidutinė senatvės pensija Lietuvoje tesiekė 230,50 Eur, o skurdo riba – 211,75 Eur. Per analizuojamą

laikotarpį vidutinė senatvės pensija išaugo 2,20 proc. (5,20 Eur). Nustatyta, kad 2007-2014 m. net 73,29 proc. socialinio draudimo įmokas mokančių asmenų kaupė lėšas pensijų fonduose siekdami užsitikrinti finansiškai saugesnę senatvę. Dalyviai aktyviau keitė pensijų bendroves nei fondus dėl netenkinamos bendrovės veiklos ar sutarties sąlygų, administravimo mokesčių. Pensijų kaupimo rekomendacijoje teigiama, kad kaupti savanoriškai lėšas reikia pradėti jaunesniame amžiuje, tikintis maksimalaus rezultato, todėl pensijų kaupimo dalyvių daugiausiai susiformavo 21-30 metų (49,43 proc.) ir 31-40 metų (18,27 proc.) amžiaus grupėse. Daugiausiai dalyvių rinkosi mišrius (76,45 proc.) bei akcijų fondus (18,72 proc.). Nustatyta, kad akcijų fondus dalyviai rinkosi ne tik dėl jauno amžiaus (vidutinis amžius siekė 26 m.), bet ir dėl mažų pajamų (vidutinės akcijų fondų draudžiamos pajamos siekė 275,43 Eur, o konservatyvaus – 401,13 Eur). Naudojant agresyvias ir rizikingas investavimo strategijas buvo tikimasi sukaupti didesnę būsimos pensijos sumą. Taip pat siekiant išnaudoti visas siūlomas valstybės priemonės kaupti lėšas būsimai pensijai, 2013 m. pabaigoje jau buvo 348 tūkst. dalyvių nusprendusių papildomai mokėti pensijų įmoką savo lėšomis į privačius fondus, o didžioji pensijų kaupimo dalyvių dalis rinkosi nekeisti kaupimo sąlygų (vidutiniškai 79,54 proc. nors per 2013 m. 04-12 mėn. sumažėjo nuo 1 mln. iki 688 tūkst.).

Anketinės apklausos metu buvo apklausta 400 respondentų, kurie iki 2013 m. buvo II pensijų pakopos dalyviai ir savanoriškai kaupė lėšas būsimai pensijai. Nustatyta, kad didžioji dalis respondentų (48,25 proc.) nuo 2014 m. pasirinkimo kaupti privačiuose pensijų fonduose pagal pensijų kaupimo sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d., o 39,75 proc. apklausos dalyvių pasirinko išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikdami mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis, o likusi dalis – 12 proc. nusprendė nutraukti kaupimą. Didžioji dalis apklausos dalyvių buvo moterys (54,50 proc.) bei 31-40 metų amžiaus grupės asmenys (44,25 proc.). Tiek vyrų, tiek ir moterų didžioji dalis rinkosi nekeisti kaupimo sąlygų. Dauguma respondentų turėjo aukštąjį neuniversitetinį (27,75 proc.) ir universitetinį (44,75 proc.) išsilavinimą, tad daugiausiai respondentų mokėsi po vidurinės mokyklos baigimo 4 metus (26 proc.) bei 3 metus (24,25 proc.). Didžioji dalis respondentų tarp visų išsilavinimo pakopų rinkosi sprendimą nekeisti kaupimo sąlygų, išskyrus turinčius aukštąjį išsilavinimą. Tarp respondentų vyravo gyvenantys mieste (44,50 proc.), vedę asmenys (61,75 proc.), kurie dažniausiai rinkosi kaupti pagal sąlygas galiojusias iki 2012 m. gruodžio 31 d, išskyrus išsituokusius ar miestelyje gyvenančius asmenis. Apklausos metu daugiausiai apklausta respondentų, kurių namų ūkiai sudaryti iš 3 asmenų (34 proc.), kurie tai pat rinkosi nekeisti kaupimo sąlygų bei didžioji dalis respondentų, kurie tiek savo, tiek artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinę padėtį vertino kaip vidutinio lygio ir rinkosi išplėsti kaupimą II pensijų pakopoje.

Įvertinus socialinių ir demografinių veiksnių poveikį namų ūkių pasirinkimui nutraukti, išplėsti arba nekeisti II pakopos kaupimo sąlygų galiojusių iki 2012 m. gruodžio 31 d. nustatyta,

kad pagrindinis reikšmingas veiksnys, lėmęs visus tris pasirinkimus, buvo mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo, nors statistiškai reikšmingas išsilavinimo poveikis namų ūkių pasirinkimui nenustatytas. Įgytas išsilavinimas neužtikrina aukštesnio rizikos toleravimo laipsnio, finansinio raštingumo, kompetencijos asmeninių finansų ar pensijų sistemos srityje, tačiau studijoms ilgiau tęsiantis, trumpėja darbingas laikotarpis iki pensijos pradžios, todėl asmuo naudojami įvairiomis valstybės siūlomomis priemonėmis siekiant užsitikrinti didesnes išmokas pensijos laikotarpiu. Taip pat reikšmingą poveikį kaupimo dalyvių pasirinkimui darė šie kiekybiniai veiksniai: amžius (mažino tikimybę išplėsti kaupimo sąlygas, nes lieka trumpesnis lėšų kaupimo laikas iki senatvės laikotarpio), namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų (mažino tikimybę nutraukti kaupimo sąlygas dėl siekio sukauptas lėšas pensijų fonduose palikti kaip palikimą), tikėtina gyvenimo trukmė (didino tikimybę išplėsti lėšų kaupimą bei mažino tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų II pensijų pakopoje dėl nestabilios pensijų sistemos bei senatvės išmokų dydžio neadekvatumo darbo pajamoms), bei taupymui skiriama pajamų dalis (didino tikimybę išplėsti kaupimą bei mažino tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų dėl „laisvų“ lėšų turėjimo). Namų ūkių pasirinkimui reikšmingą poveikį darė šie kokybiniai kriterijai: pensijų bedrovės ir fondo keitimas (didino tikimybę išplėsti kaupimo sąlygas, nes pensijų kaupimo dalyviai aktyvia savo veikla siekė sukaupti daugiau lėšų senatvės periodui) respondentų lytis (didino tikimybę vyrams nutraukti kaupimo sąlygas bei mažino tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų dėl didesnės rizikos toleravimo ir aktyvesnės veiklos nei moterų), būvimas bedarbiu (didino tikimybę išplėsti kaupimo sąlygas, nes siekta sumažinti riziką ateityje (senatvės laikotarpyje) dėl skurdo), būvimas kvalifikuotu darbuotoju arba tarnautoju / specialistu, verslininku (didino tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų, nes kaupimo dalyviai buvo linkę elgtis pasyviai pensijų kaupimo aspektu), būvimas vedusiu asmeniu (mažino tikimybę išplėsti kaupimo sąlygas dėl dviejų narių namų ūkyje, kurie uždirba pajamas ir ateityje gaus senatvės pensiją) ar išsituokusiu asmeniu (mažino tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų dėl siekio užsitikrinti finansiškai saugesnę senatvę), savo finansinės padėties vertinimas kaip vidutinio lygio (didino tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų bei mažino - nutraukti pensijų kaupimą, nes vidutinė asmens finansinė padėtis apsaugo namų ūkį nuo skurdo rizikos, tačiau dėl ribotų pajamų nesutinkama išplėsti kaupimo), artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas kaip vidutinio lygio (mažino tikimybę nekeisti kaupimo sąlygų bei didino tikimybę išplėsti kaupimą, nes pensijų kaupimo dalyviai taip pat siekė finansiškai saugios senatvės). Statistiškai reikšmingas poveikis nenustatytas šių veiksnių: namų ūkyje esančių narių skaičius, darbinių pajamų, išsilavinimo bei gyvenamos vietovės.

Atlikus teorinę ir empirinę darbo analizę galima pateikti rekomendacijas valstybės institucijoms, siekiančioms skatinti ne tik pasyvų (visas lėšų valdymas paliekamas pensijų fondų valdytojams) gyventojų dalyvavimą II pensijų pakopoje, bet ir aktyvų. Kad pensijų kaupimo

dalyviai taptų aktyvūs ir neventgtų priimti sprendimus dėl lėšų kaupimo ir investavimo strategijos, būtina skatinti jų finansinį raštingumą. Lietuvos pensijų sistemai tapus daugiapakopei išaugo kiekvieno asmens atsakomybė dėl būsimos senatvės pensijos. Priimti tinkamus sprendimus trukdo žinių ir kompetencijos stoka, todėl būtina aktyviau skatinti visuomenės švietimą finansų srityje (ekonomikos pamokų kokybės gerinimas; temų apie pensijų sistemas įtraukimas į mokymo programas švietimo įstaigose; specialios internetinės svetainės sukūrimas, kurioje būtų aiškiai ir išsamiai teikiama informacija apie Lietuvos pensijų sistemą, taip pat rekomenduojama pasitelkti įvairias žiniasklaidos priemones siekiant informuoti visuomenę). Lietuvoje yra suteikta pasirinkimo laisvė gyventojams dėl dalyvavimo privačiame pensijų kaupime, todėl galima rekomenduoti, kad daugiau gyventojų taptų II pensijų pakopos dalyviais, padaryti privalomą dalyvavimą II pensijų pakopoje bei padidinti privalomus įmokų tarifus į privačius pensijų fondus, kad pajamos iš II pensijų pakopos sudarytų iki 30-40 proc. visų pensininkų pajamų, kaip yra daugelyje vakarų Europos šalyse.

LITERATŪRA

1. Andrews, E. S. (2006). *Pension reform and the development of pension systems: an evaluation of World Bank assistance*. Washington DC: The World Bank
2. Asher, M. G. (2002). Behavioral Economics and Retirement Well-Being in Asia. *Research Report*, 4.
3. Athukorala, P. C., Tsai, P. L. (2003). Determinants of household saving in Taiwan. *The Journal of Development Studies*, 39 (5), 65-88.
4. Avery, R. B., Kennickell, A. B. (1989). *Measurement of Household Saving Obtained from First-Differencing Wealth Estimates*. Lahnstein: FRG.
5. Barr, N. (2000). Reforming pensions. *International Social Security Review*, 55 (2), 3-36.
6. Barr, N., Diamond, P. (2009). *Reforming Pensions*. CESifo Working Paper.
7. Bartosevičienė, V. (2006). *Ekonominė statistika*. Kaunas: Technologija.
8. Bitinas, A. (2006). Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai. *Viešojoji politika ir administravimas*, 17, 60-68.
9. Bitinas, A. (2008). Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos. *Jurisprudencija*, 8 (110), 18-26.
10. Bitinas, A. (2011). *Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas*. Vilnius.
11. Blake, D. 2006. *Pension Economics*. John Wiley and Sons.
12. Bruno, M., Easterly, W. (1998). Inflation crisis and long run growth. *Journal of Monetary Economics*, 41, 3-26.
13. Chagny, O., Dupont, G., Sterdyniak, H., Veroni, P.(2001). *Les reformes des systèmes de retraite en Europe*. Revue de l'OFCE, 78.
14. Čekanavičius, V. (2011). Seminaro „Logistinė regresija socialiniuose tyrimuose“ medžiaga. Kaunas.
15. Čekanavičius V., Murauskas G. (2002). Statistika ir jos taikymai. II dalis. Vilnius: TEV, p. 272.
16. Dahan, M., Kogut, T., Shalem, M. (2009). Do Economic Policymakers Practice What They Preach? The Case of Pension Decisions. *CESifo Working Paper*, 2783.
17. DiCenzo, J. (2007). *Behavioral Finance and Retirement Plan Contributions: How Participants Behave and Prescriptive Solutions*. EBRI Issue Brief No. 301.
18. Dumont, J. P. (1998). *Les systèmes de protection sociale en Europe*. Ed. Economica.

19. Europos Bendrijų Komisija (2005). *Žalioji knyga dėl ES pozicijos ekonominės migracijos valdymo klausimu*. Briuselis.
20. Gillion, C. (2000). The development and reform of social security pensions. *International Social Security Review*, 53 (1), 35-63.
21. Gylys, P. (2002). Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos. *Viešoji politika ir administravimas*, 2, 78-84.
22. Gylys, P. (2004). Reforms of pension system in Lithuania. *Ekonomika*, 66, 7-18.
23. Gordon, M. G. (2001). *The life cycle of financial planning*. University of Wyoming cooperative extension service.
24. Gudaitis, T. (2009). Senatvės pensijų sistemos modelių teorinė analizė. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 50, 53-68.
25. Gudaitis, T. (2010). *Pensijų sistemos reformos rezultatų vertinimas (Lietuvos atvejis)*. Vilnius.
26. Guogis, A. (2000). *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.
27. Guogis, A. (2004). Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai. *Politologija*, 4, 78-109.
28. Hallman, G. V., Rosenblomm, J. S. (2003). *Personal Financial Planning*. New York: McGraw-Hill.
29. Hamadi, H., Hamadeh, M., Khoueiri, R. (2011). Determinant of saving Lebanon. *International Journal of Business, Accounting, and Finance*, 5 (2), 31-43.
30. Heer, B., Sussmuth, B. (2007). Effects of inflation on wealth distribution: do stock market participation fees and capital income taxation matter? *Journal of Economic Dynamics and Control*, 31, 277-303.
31. Henseleit C., Rosauer, V. (2004). *Major Pension Systems and Structural Reform Proposals for PAYG Pension Systems*. Munich: GRIN Publishing GmbH.
32. Holzmann, R., Palacios, R., Žvinienė, A. (2001). On the Economics and Scope of Implicit Pension Debt. *Empirica*, 28, p. 97-129.
33. Jappelli, T. (2005). *The life-cycle hypothesis, fiscal policy, and social security*, 140.
34. Jongwanich, J. (2010). The determinants of household and private savings in Thailand. *Applied Economics*, 42, 965-976.
35. Franco, D., Marino, M., Zotteri, S. (2004). *Pension expenditure projections, pension liabilities and European Union fiscal rules*. The Balance Sheet of Social Security Pensions.
36. Jurevičienė, D., Gausienė, E. (2010). Finansinės gyventojų elgsenos ypatumai. *Veršlas*, 11 (3), 222-237.
37. Jurevičienė, D., Samoškaitė, Š. (2012). II pakopos pensijų fondų investicijų gražos, atsižvelgiant į riziką, vertinimas. *Veršlas*, 13 (4), 304-313.

38. Kanopienė, V. (2006). Lyčių ekonominiai vaidmenys. *Lyčių studijos ir tyrimai*, 2, 38–44.
39. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
40. Kasnauskienė, G. (2010). *Statistika verslo sprendimams*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
41. Klimavičienė, A., Jurevičienė, D. (2007). Asmens investicijų į finansines priemones plėtros galimybės Lietuvoje. *Verslas*, 8 (1), 33-43.
42. Klyvienė, V. (2007). Lietuvos pensijų reformos poveikis valstybės finansams. *Pinigų studijos*, 1, 5-24.
43. Kooreman, P., Prast, H. (2010). What Does Behavioral Economics Mean for Policy? Challenges to Savings and Health Policies in the Netherlands. *De Economist*, 101-122.
44. Krugman, P., Wells, R. (2006). *Macroeconomic*. New York: Worth Publishers.
45. Laumenskaitė, E. (2006). Milton Friedman – įtakingasis XX a. monetaristas, *Pinigų studijos*, 2, 93–99.
46. Lazutka, R. (2001). Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*, 131-147.
47. Lazutka R. (2003). *Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. I ataskaitos dalis*. Viešosios politikos projektas.
48. Lazutka, R. (2008). Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai. *Ekonomika*, 82, 104–126.
49. Levine, R. (1997). Financial development and economic growth. *Journal of Economic Literature*, 35 (2), 688-726.
50. Pensijų kaupimo sistema. (2013). Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <http://www.pensijusistema.lt/index.php?1605788083>. (Žiūrėta 2015-01-30)
51. Liutvinavičius, M., Sakalauskas, V. (2011). Veiksnių, turinčių įtakos kaupimo privačiuose pensijų fonduose efektyvumui, tyrimas. *Socialinės technologijos*, 1 (2), 328-343.
52. Loayza, N., Schmidt-Hebbel, K., Serven, L. (2000). What drives private saving across the world. *The Review of Economics and Statistics*, 82 (2), 165-181.
53. Modigliani, F.; Brumberg, R. (1954). *Utility analysis and the consumption function*. Rutgers University Press, New Brunswick.
54. Müller, K. (2005). Post-socialist pension reform: contributory and noncontributory approaches. *Public Finance and Management*, 5 (2), 290-309.
55. Nikitinas, V. (2003). Pensijų fondų raida ir ypatybės. *Jurisprudencija*, 40 (32), 101-106.
56. Pieters, D. (1998). *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius.
57. Reynaud, E. (1998). *Les retraites dans l'Union européenne*. L'Harmattan.
58. Saad, E. (2011). An Econometric Study of the private consumption function in Lebanon. *International Research Journal of Finance and Economics*, 61, 29-41.

59. Salminen, K. (1993). *Pension scheme in the making. A comparative study of the scandinavian countries*. Helsinki.
60. Samwick, A. (2000). Is pension reform conducive to higher saving? *The Review of Economics and Statistics*, 82 (2), 264-272.
61. Sergijenko, D. (2012). Jaunimas apie pensiją. *Ekonomika.lt*. Prieiga per internetą: <http://ekonomika.balsas.lt/m/naujiena/jaunimas-apie-pensija-taupyti-reikia-siandien-21842.html>. (Žiūrėta 2015-01-25)
62. Skučienė, D. (2011). Kaupiamųjų pensijų schemos dalyvių elgsenos tendencijos Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 22 (2), 226-235.
63. Skučienė, D. (2012). Individualaus pasirinkimo pensijų sistemoje ribotas racionalumas. *Kultūra ir visuomenė*, 3 (2), 95-116.
64. Sūdžius, V. (2011). *Finansinių priemonių ir paslaugų rinkodara*. Vilnius: Technika.
65. Šileika, A., Martinaitytė, L. (2012). Asmeninio vartojimo ir vidaus investicijų Lietuvoje ryšio analizė. *Ekonomika ir vadyba*, 3 (27), 8-19.
66. Šimkienė, V., Gavėnavičienė, R., Šerikova, A. (2009). Lietuvos pensijų sistema. *Profesinės studijos*, 5, 162-170.
67. Švarplys, A., Matulionis, A. V. (2009). Konceptuali kaita Europos integracijos teorijoje. *Filosofija. Sociologija*, 20 (2), 104-113.
68. Tapia, W., Yermo, J. (2007). Implications of Behavioural Economics for Mandatory Individual Account Pension System. *OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions*, 11.
69. Thaler, R. H.; Benartzi, Sh. (2007). *The Behavioral Economics of Retirement Savings Behavior*.
70. Valackienė A. (2004). *Sociologinis tyrimas*. Kaunas: Technologija.
71. Valkauskas, R. (2005). *Statistika*. Vilnius: VVAM.
72. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba. Prieiga per internetą: <http://atvira.sodra.lt/lt-eur/index.html>. (Žiūrėta 2015-02-18)
73. World Bank (2001). *Finance for growth: Policy copies in a volatile world*. N.Y: Oxford University Press.

PRIEDAI

Anketos pavyzdys

Gerb. Respondente,

Apklausa skirta II pensijų sistemos pakopos dalyviams, siekiant nustatyti jų elgesį pensijų kaupimo sistemos reformos metu. Kiekvieno dalyvio nuomonė yra svarbi, todėl prašome skirti laiko anketos užpildymui. Anketa yra anoniminė.

Apklausa duomenys bus panaudoti magistro baigiamajame darbe „Namų ūkių pasirinkimo kaupti II pakopos pensiją analizė, pensijų kaupimo reformos aspektu“. Apklausa atlieka Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto studentė Enrika Talmontė (el. paštas: enrika.t@inbox.lt).

Ačiū už atsakymus.

Pažymėkite Jums labiausiai tinkamą atsakymo variantą, kuris buvo Jūsų sprendimo priėmimo metu dėl tolimesnio dalyvavimo II pensijų sistemos pakopoje (pvz., jūsų amžius, šeimyninė padėtis ir t.t.)

1. Pensijų kaupimo reformos metu, 2013 m., reikėjo apsispręsti dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupimo sistemoje, Jūs nusprendėte:

- Nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje
- Nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje
- Išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis

2. Ar dalyvaujant II pensijų sistemos pakopoje teko keisti pensijų fondus ar bendrovę?

- Niekas nekeista
- Keista pensijų bendrovė
- Keistas pensijų fondas
- Keista pensijų bendrovė ir fondai

3. Jūsų lytis:

- Moteris
- Vyras

4. Jūsų išsilavinimas:

- Vidurinis
- Profesinis
- Aukštasis neuniversitetinis
- Aukštasis universitetinis
- Nebaigtas tam tikras išsilavinimas
- Kita

5. Kiek metų praleidote besimokydami po vidurinės mokyklos baigimo?

-

6. Jūsų amžius:

-

7. Jūsų gyvenamoji vietovė:

- Vienkiemis
- Kaimo gyvenvietė
- Miestelis
- Miestas

8. Jūsų veikla šiuo metu:

- Dirbantis
- Dirbantis ir besimokantis
- Bedarbis ieškantis darbo
- Bedarbis nesieškantis darbo
- Vaiko priežiūros atostogos
- Pensininkas, neįgalusis
- Kita.....

9. Jūsų darbinė veikla:

- Nekvalifikuotas darbininkas
- Kvalifikuotas darbininkas
- Tarnautojas, specialistas
- Vadovas
- Verslininkas
- Ūkininkas
- Kita.....

10. Jūsų šeimyninė padėtis:

- Nevedęs / netekėjusi
- Vedęs / ištekėjusi
- Išsituokęs / išsituokusi
- Našlys / našlė

11. Narių skaičius jūsų namų ūkyje (namų ūkis – tai vienas asmuo ar asmenų grupė, kuri gyvena viename būste ir turi bendrą biudžetą arba bendras vartojimo išlaidas):

-

12. Jūsų namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų:

-

13. Jūsų namų ūkio darbinės pajamos per mėnesį po mokesčių atskaičiavimo:

-

14. Kokią pajamų dalį (procentais) Jūsų namų ūkis skiria taupymui?

-

15. Kaip vertinate savo esamą finansinę padėtį?

- Žemiau vidutinio lygio
- Vidutinis lygis
- Aukščiau vidutinio lygio

16. Kaip vertinate savo artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinę padėtį?

- Žemiau vidutinio lygio
- Vidutinis lygis
- Aukščiau vidutinio lygio

17. Kiek metų numatote sulaukti (numatoma gyvenimo trukmė)?

-

Ačiū už atsakymus

Anketinės apklausos duomenų suvestinė

Klausimas	Atsakymo variantai	Dažnis	Procentai
1. Pensijų kaupimo reformos metu, 2013 m., reikėjo apsispręsti dėl tolimesnio dalyvavimo pensijų kaupimo sistemoje, Jūs nusprendėte:	Nieko nekeisti ir toliau kaupti pensijų įmokas II pensijų pakopoje	193	48,25
	Nutraukti pensijų įmokų kaupimą II pensijų pakopoje	48	12,00
	Išplėsti pensijų įmokų kaupimą, sutikus mokėti papildomą pensijų įmoką savo lėšomis	159	39,75
2. Ar dalyvaujant II pensijų sistemos pakopoje teko keisti pensijų fondus ar bendrovę?	Niekas nekeista	296	74,00
	Keista pensijų bendrovė	61	15,25
	Keistas pensijų fondas	25	6,25
	Keista pensijų bendrovė ir fondai	18	4,50
3. Jūsų lytis:	Moteris	218	54,50
	Vyras	182	45,50
4. Jūsų išsilavinimas:	Vidurinis	14	3,50
	Profesinis	68	17,00
	Aukštasis neuniversitetinis	111	27,75
	Aukštasis universitetinis	179	44,75
	Nebaigtas tam tikras išsilavinimas	28	7,00
5. Kiek metų praleidote besimokydami po vidurinės mokyklos baigimo?	0 m.	12	3,00
	1 m.	8	2,00
	2 m.	58	14,50
	3 m.	97	24,25
	4 m.	104	26,00
	5 m.	78	19,50
	6 m.	31	7,75
	6,5 m.	1	0,25
	7 m.	7	1,75
	8 m.	4	1,00

Klausimas	Atsakymo variantai	Dažnis	Procentai
6. Jūsų amžius:	24 m.	14	3,50
	25 m.	22	5,50
	26 m.	11	2,75
	27 m.	13	3,25
	28 m.	33	8,25
	29 m.	37	9,25
	30 m.	19	4,75
	31 m.	13	3,25
	32 m.	35	8,75
	33 m.	16	4,00
	34 m.	8	2,00
	35 m.	21	5,25
	36 m.	14	3,50
	37 m.	21	5,25
	38 m.	14	3,50
	39 m.	20	5,00
	40 m.	15	3,75
	41 m.	10	2,50
	42 m.	19	4,75
	43 m.	1	0,25
	44 m.	2	0,50
	45 m.	12	3,00
	47 m.	5	1,25
	48 m.	7	1,75
	49 m.	3	0,75
	50 m.	3	0,75
	51 m.	2	0,50
	52 m.	4	1,00
	54 m.	2	0,50
	55 m.	1	0,25
57 m.	1	0,25	
58 m.	1	0,25	
59 m.	1	0,25	
7. Jūsų gyvenamoji vietovė:	Vienkiemis	36	9,00
	Kaimo gyvenvietė	58	14,50
	Miestelis	128	32,00
	Miestas	178	44,50

Klausimas	Atsakymo variantai	Dažnis	Procentai
8. Jūsų veikla šiuo metu:	Dirbantis	280	70,00
	Dirbantis ir besimokantis	55	13,75
	Bedarbis ieškantis darbo	28	7,00
	Bedarbis nesieškantis darbo	3	0,75
	Vaiko priežiūros atostogos	29	7,25
	Pensininkas, neįgalusis	1	0,25
	Kita	4	1,00
9. Jūsų darbinė veikla:	Nekvalifikuotas darbininkas	28	7,00
	Kvalifikuotas darbininkas	81	20,25
	Tarnautojas, specialistas	89	22,25
	Vadovas	29	7,25
	Verslininkas	11	2,75
	Ūkininkas	5	1,25
	Kita	157	39,25
10. Jūsų šeimyninė padėtis:	Nevedęs / netekėjusi	104	26,00
	Vedęs / ištekėjusi	247	61,75
	Išsituokęs / išsituokusi	45	11,25
	Našlys / našlė	4	1,00
11. Narių skaičius jūsų namų ūkyje (namų ūkis – tai vienas asmuo ar asmenų grupė, kuri gyvena viename būste ir turi bendrą biudžetą arba bendras vartojimo išlaidas):	1 narys	50	12,50
	2 nariai	134	33,50
	3 nariai	136	34,00
	4 nariai	64	16,00
	5 nariai	14	3,50
	6 nariai	2	0,50
12. Jūsų namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų:	0 vaikų	172	43,00
	1 vaikas	150	37,50
	2 vaikai	66	16,50
	3 vaikai	12	3,00

Klausimas	Atsakymo variantai	Dažnis	Procentai
13. Jūsų namų ūkio darbinės pajamos per mėnesį po mokesčių atskaičiavimo:	100 Eur	1	0,25
	180 Eur	1	0,25
	200 Eur	1	0,25
	240 Eur	1	0,25
	250 Eur	2	0,50
	260 Eur	1	0,25
	300 Eur	9	2,25
	320 Eur	1	0,25
	350 Eur	7	1,75
	400 Eur	30	7,50
	450 Eur	2	0,50
	500 Eur	23	5,75
	520 Eur	2	0,50
	540 Eur	1	0,25
	550 Eur	2	0,50
	600 Eur	12	3,00
	650 Eur	5	1,25
	670 Eur	1	0,25
	690 Eur	2	0,50
	700 Eur	19	4,75
	724 Eur	1	0,25
	750 Eur	14	3,50
	754 Eur	1	0,25
	800 Eur	36	9,00
	810 Eur	1	0,25
	812 Eur	1	0,25
	850 Eur	12	3,00
	854 Eur	1	0,25
	870 Eur	4	1,00
	880 Eur	1	0,25
	890 Eur	7	1,75
	900 Eur	34	8,50
	940 Eur	3	0,75
	950 Eur	15	3,75
952 Eur	1	0,25	
954 Eur	1	0,25	
958 Eur	1	0,25	
960 Eur	2	0,50	
966 Eur	1	0,25	
980 Eur	3	0,75	

Klausimas	Atsakymo variantai	Dažnis	Procentai
13. Jūsų namų ūkio darbinės pajamos per mėnesį po mokesčių atskaičiavimo (tęsinys):	1000 Eur	33	8,25
	1010 Eur	2	0,50
	1050 Eur	5	1,25
	1080 Eur	2	0,50
	1100 Eur	8	2,00
	1150 Eur	5	1,25
	1200 Eur	23	5,75
	1232 Eur	1	0,25
	1250 Eur	2	0,50
	1300 Eur	15	3,75
	1350 Eur	1	0,25
	1400 Eur	14	3,50
	1500 Eur	11	2,75
	1650 Eur	2	0,50
	1700 Eur	3	0,75
	1750 Eur	1	0,25
	1800 Eur	3	0,75
	1900 Eur	1	0,25
	2000 Eur	4	1,00
2400 Eur	1	0,25	
14. Kokią pajamų dalį (procentais) Jūsų namų ūkis skiria taupymui	0 proc.	65	16,25
	1 proc.	3	0,75
	2 proc.	9	2,25
	3 proc.	11	2,75
	4 proc.	3	0,75
	5 proc.	85	21,25
	6 proc.	7	1,75
	7 proc.	6	1,50
	8 proc.	2	0,50
	10 proc.	91	22,75
	11 proc.	1	0,25
	13 proc.	3	0,75
	15 proc.	38	9,50
	20 proc.	44	11,00
	25 proc.	13	3,25
	30 proc.	15	3,75
	50 proc.	4	1,00
15. Kaip vertinate savo esamą finansinę padėtį?	Žemiau vidutinio lygio	66	16,50
	Vidutinis lygis	323	80,75
	Aukščiau vidutinio lygio	11	2,75

Klausimas	Atsakymo variantai	Dažnis	Procentai
16. Kaip vertinate savo artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinę padėtį?	Žemiau vidutinio lygio	93	23,25
	Vidutinis lygis	303	75,75
	Aukščiau vidutinio lygio	4	1,00
17. Kiek metų numatote sulaukti (tikėtina gyvenimo trukmė)?	0 m.	4	1,00
	50 m.	5	1,25
	55 m.	5	1,25
	60 m.	83	20,75
	65 m.	38	9,50
	70 m.	97	24,25
	72 m.	1	0,25
	75 m.	23	5,75
	77 m.	1	0,25
	78 m.	3	0,75
	79 m.	1	0,25
	80 m.	83	20,75
	82 m.	1	0,25
	84 m.	2	0,50
	85 m.	16	4,00
	87 m.	1	0,25
	88 m.	1	0,25
	90 m.	28	7,00
	95 m.	4	1,00
	100 m.	3	0,75

Veiksnių statistinis reikšmingumas

Veiksniai		1 MODELIS		2 MODELIS		3 MODELIS	
		B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
<i>Kintamieji</i>							
Mokymosi trukmė po vidurinės mokyklos baigimo		-0,537	0,001	1,087	0,016	0,545	0,002
Amžius		0,027	0,281	0,065	0,151	-0,127	0,000
Narių skaičius namų ūkyje		-0,511	0,122	0,741	0,240	0,083	0,814
Namų ūkyje esančių vaikų skaičius iki 18 metų		0,459	0,198	-1,577	0,024	0,618	0,109
Namų ūkio darbinės pajamos per mėn. po mokesčių atskaiciavimo		0,000	0,844	-0,003	0,078	0,000	0,653
Taupymui skiriama pajamų dalis		-0,045	0,004	0,025	0,321	0,051	0,002
Tikėtina gyvenimo trukmė		-0,029	0,027	0,052	0,102	0,032	0,013
<i>Pseudokintamieji</i>							
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (bendrovė)	Bazinė kategorija – nieko nekeista	-0,658	0,079	-20,539	0,996	1,193	0,003
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas)		-3,094	0,000	-18,149	0,997	2,661	0,000
Pensijų fondo ar bendrovės keitimas (fondas ir bendrovė)		-37,578	0,997	-21,472	0,997	2,945	0,004
Lytis (vyras)		-0,741	0,015	2,137	0,003	0,059	0,857
Išsilavinimas (profesinis)	Bazinė kategorija - vidurinis	0,799	0,391	-1,052	0,510	4,512	0,417
Išsilavinimas (aukštasis neuniversitetinis)		0,784	0,426	-1,599	0,428	4,811	0,386
Išsilavinimas (aukštasis universitetinis)		1,061	0,334	-3,902	0,099	4,704	0,398
Išsilavinimas (nebaigtas tam tikras išsilavinimas)		0,520	0,599	-0,635	0,701	4,570	0,411
Gyvenama vietovė (kaimo gyvenvietė)	Bazinė kategorija - vienkiemis	0,203	0,737	0,461	0,695	-0,149	0,840
Gyvenama vietovė (miestelis)		-0,942	0,084	1,784	0,105	1,114	0,096
Gyvenama vietovė (miestas)		0,349	0,513	0,481	0,694	-0,230	0,725
Veikla (dirbantis ir besimokantis)	Bazinė kategorija - dirbantis	0,094	0,815	-19,473	0,996	-0,345	0,425
Veikla (bedarbis ieškantis darbo)		-2,146	0,001	-0,602	0,593	2,121	0,001
Veikla (bedarbis nesieškantis darbo)		-22,888	0,999	2,141	0,360	2,978	0,043
Veikla (vaiko priežiūros atostogos)		-0,857	0,116	-17,135	0,998	0,547	0,348
Veikla (pensininkas, neįgalusis)		-24,358	1,000	20,945	0,999	-13,720	1,000
Veikla (kita)		-41,197	0,998	-17,895	0,999	42,495	0,999

Veiksniai		1 MODELIS		2 MODELIS		3 MODELIS	
		B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.
Darbinė veikla (kvalifikuotas darbuotojas)	Bazinė kategorija – nekvalifikuotas darbuotojas	2,002	0,001	-3,931	0,000	0,535	0,583
Darbinė veikla (tarnautojas, specialistas)		1,718	0,016	-4,754	0,013	0,651	0,531
Darbinė veikla (vadovas)		0,904	0,304	-21,730	0,996	2,146	0,069
Darbinė veikla (verslininkas)		2,201	0,041	-0,234	0,895	-1,816	0,242
Darbinė veikla (ūkininkas)		21,517	0,997	0,156	0,965	1,316	0,821
Darbinė veikla (kita)		1,205	0,053	-2,150	0,037	0,763	0,432
Šeimyninė padėtis (išsituokęs)	Bazinė kategorija – nevedęs / netekėjusi	-1,223	0,029	1,107	0,247	0,487	0,388
Šeimyninė padėtis (vedęs)		0,629	0,136	-0,017	0,984	-1,051	0,027
Šeimyninė padėtis (našlys)		18,953	0,999	-16,592	0,999	-18,932	0,999
Savo finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	Bazinė kategorija – žemiau vidutinio lygio	1,258	0,009	-1,927	0,020	-0,359	0,503
Savo finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)		-0,641	0,658	-20,039	0,998	3,298	0,068
Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (vidutinis lygis)	Bazinė kategorija – žemiau vidutinio lygio	-1,257	0,001	0,206	0,792	1,176	0,011
Artimųjų, kurie yra esami pensijos gavėjai, finansinės padėties vertinimas (aukščiau vidutinio lygio)		-35,737	0,999	-	-	-21,405	0,999
Constant		3,094	0,038	-7,1720	,0115	-8,490	0,148